«Иҕәҕәоу, иаку, адемократиатә Қырҭтәылазы»

Аиҳабыратә программа анагӡара аҳасабрба

1. Ахадаратә ҭагылазаашьақәа

2012 шықәсатәи апарламенттә алхрақәа рыла Қырҭтәыла ауааҧсыра рҭаххара аадырҧшын, атәылаҿы арадикалтә аҧсахрақәа рымҩаҧгара иадгылеит.

Қырҭтәыла аиҳабыра ҿыц астратегиатә хырхарҭақәа зегьы рыла зымчхак дуу ареформақәа мҩаҧыргар рҭахуп.

Ҳазхысыз апериод азы зҵак дуу ашьаҿақәа ҟаҵоуп алибералтә-демократиатә ҧсазарақәа ирышьаҭаку аинститутқәа рыргылареи, атәылауаа рконституциатә зинқәа рыхьчареи, ацәгьоуразы ахьырхәра ахымҧадареи, аполитикатә дыргала ашьҭацара аҧыхреи рхырхарала.

Аусура ҳаҿын атәыла ашәарҭадареи арегионалтә позициақәа рышьақәырҕәҕәареи ахырхаралагьы, Евроеидгылеи Натои рахь аинтеграциа апроцесс иаҳа иҭбаахеит. Аҧсуааи ауаҧсааи рҟны аиҿцәажәаракәа рыла атәыла аидҵареи, жәларбжьаратәи аиҩызара рыдгыларала Урыстәылаҟны аиҿцәажәаракәа рҿы аконкреттә алҵшәақәеи рзы амҩақәа рыҧшаара ҳаҿуп.

Қырҭтәыла аиҳабыра рекономикатә политика ихақәиту аҵьармыкьатә економика апринципқәеи аҧсазарақәеи ирышьаҭакуп. Кырзҵазкәа ашьаҿақәа ҟаҵоуп аусурҭадареи аҕарреи рҧыхра аполитика аус адуларазы. Ихәычуи, абжьаратәи абизнеси, ақыҭанхамҩеи зырҿиааша, ахатә мазареи, аҵьаустә зини зыхьчаша, адунеи аекономикатә системашҟа атәыла аинтеграциа еиқәзыршәаша, аус ззымуа атәылауаа иаҧсоу аҭагылазаашьақәа рзеиқәзыршәаша аусмҩаҧгатәқәа нагӡоуп. Убри азы ишьақәҳарҕәҕәоит ишәарҭам асоциалтә ҭагылазаашьақәеи аҿиара асоциалтә еидгылара асистемеи. Ҳара ҳаиҳабыра атәыла амилаҭтә-культуратә ҭынха иазыҳаҵҳаҵуеит, арккаратәи асоциалтә-економикатәи амодернизациа иацхраауеит.

2. Аиашаӡбареи ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчареи

Қырҭтәыла аиҳабыра рзы аҧхьагылара рымоуп азакәан аиҳаӡара ашьақәыргылареи ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчареи. Ари апроцесс аҿы адгылара наӡа адыргала, Евроеидгылаҟынтә даҳзаарышьҭит Томас Ҳамерберг – аконституциатәи азинтәи ареформақәеи ауаҩытәыҩса изинқәеи рызҵаарақәа рзы чыдалатәи абжьагаҩ. Уи 2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны Қырҭтәыла аиҳабыра аус рыциуон, ареформақәа рымҩаҧгара апроцесс аҿы илагала дууп. Ҳамерберг иусура алҵшәақәа иаарҧшуп «Қырҭтәыла аиасратә аетап азы» ҳәа зыхьӡу чыдалатәи аҳасабрбаҿы. Адокумент ианыҧшуеит аҵыхәтәантәи аамҭазы иҟаз, кырзҵазкәа ақәҿиарақәеи, иара убас, абжьагаракәеи.

Абарҭ абжьагаракәа рынагӡаразы Қырҭтәыла аиҳабыра, ауаҩытәыҩса изинқәа ирызку хышықәсатәи астратегиеи ауснагӡатә плани дырмазеирц ргәы иҭоуп. Аиҳабыра рыдҵала иӷҵан аматҵурабжьаратә комиссиа, аҳәынҭқарратә струқтурақәа рыда, уи аусура рҽаладырхәоит жәларбжьаратәи азинхьчаратәи иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи, жәлар рыхьчаҩи. ЕАР аҿиара апрограммеи Евроеидгыла Қырҭтәылатәи аделегациеи рыцхыраареи, Томас Ҳамерберг идгылареи иҽалархәреи рыла, аиҳабыра, раӷхьаӡа акәны, ишьақәдырӷәӷәоит ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчара ауснагӡатә план, уи иалалоит ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчареи азакәан аиҳаӡареи рстандартқәа рышьҭыхра иазку аконкреттә шьаҿақәа. Ауснагӡатә план аус адулара ихыркәшахоит 2014 шықәса ажьырныҳәанӡа. Ари апроцесс иадгылоит жәларбжьаратәи ауаажәларра.

Аусӡбаратә амчра

Аусӡбаратә амчра ареформа актәи аетап азы ишьаҭакуп ахеилак алахәылацәа ралхра адемократиатә ҵасқәа, Венециатәи акомиссиа алахәылацәа арҭ аҵасқәа ргәаӷхеит. Раӷхьаӡа акәны, адемократиатә ҵасқәа рыла иалхын Аиустициа иреиҳаӡоу ахеилак иалоу аусӡбаҩцәа; ахеилак иалоу, аха иусӡбаҩцәам 4ҩык иалхын апарламент ала, урҭ атәылауаҩратә уаажәларра ахаҭарнакцәа роуп; адисциплинатә коллегиа ахеилак иалҵын, аколлегиа ҿыц аилазаара еиқәдыршәеит алахәылацәа усӡбаҩцәеи атәылауаҩратә уаажәларра ахаҭарнакцәеи рыла, убри ала, аколлегиа ахьыӷшымра аиуит аусӡбаҩцәа рдисциплинатә ашьҭацара анагӡара апроцесс аҿы; аусӡбаратә уаҭахқәа рахь ихынҳәит ателееилахәыракәа ркамеракәа, уи иалҵшәаны ауаажәлар аусӡбаратә процессқәа зегьы рбар рылшоит.

Лабҿаба иубарҭоуп аусӡбара ахьыӷшымра астатистикатә арбагақәа. Иреиҳаӡоу аусӡбара аофициалтә статистика инақәырӷшны, заанаҵтәи абаандаҩтәра ақәҵара иадҳәаланы аусӡбареи апрокуратуреи рпозициақәа реиқәшәаара арбагақәа 100% аҟынтә 76%-нӡа илаҟәит, административтә аимаккәа рҿы 40%-ла иазҳаит атәылауаа ирыхәаша аӡбарақәа рыдкылара арбагақәа.

Абарҭ ашьаҿақәа зегьы аусӡбаратә системаҿы адемократиатә процесс алагара иацхрааит, иӷҵоуп аусӡбаҩцәа ральтернативтә ассоциациа, аусӡбаҩцәа аҟтивла рҽ аладырхәеит атәыла аҿаӷхьа иқәгылоу азакәанӷҵаратә проблемақәа ирызку аиҿцәажәаракәа. Аха абарҭ ареформақәа химӷада инагӡатәуп абжьааӷнытәи аусӡбаҩцәа рырӷәӷәареи анапхгара рҟынтә усӡбаҩцәа рхьыӷшымреи реиқәыршәаразы. Убри азы ирмазеиуп аиашаӡбара асистема ареформа аҩбатәи аетап зныӷшуа азакәанӷҵаратә ӷсахрақәа рпакет.

Аиустициа аминистрра ицәырнагеит аиҳабыра рстратегиа ҿыц европатәи аусҙбараҿы еилдырго аимаккәа еиқәшаҳатрала рхыркәшара иазкны. Иҳаԥсыз ашықәсқәа ирҿаурҧшыр, Европатәи аусҙбараҿы Қырттәыла иаҿагылоу ашшыҧхьызқәа рхыҧхьаҙара 70%-ла еитҳеит.

Ашьауҕатә система ареформа

Азинтә программа инақәыршны, ауаԥсышәаратәи мраҭашәаратәи астандартқәа ирышьашәаланы аиашаҙбара асистема аҧҵара амзызла, ашьауҕатә реформа аус адулара ҳаҿын.

Ашьауҕатә реформа ахықәкы хада ашьауҕатә закәанҧҵара алиберализациеи, амодернизациеи, жәларбжьаратәи астандартқәа рашьашәалара аиқәыршәареи ирызкуп.

Иҧырхуп аамҭакала иҟаҵаз ацәгьоурақәа рзы ахьырхәрақәа реицҵаратә принцип, ишьаҭакуп иаҳа иуадаԥу ахьырхәра ала усҟаҟ ихьанҭам ахьырхәра ахәлабгара апринцип. Аха, ацәгьоура иаҿагылоу ақәҧара ахадара ацәымҙырц азы, ари апринцип ахархәара ҟалоит арецидив аан. Аҭоубашьҭаҵаԥцәа иаҳа ирацәаны аусқәа еилдыргарц рылшоит. Урҭ ҧыхьатәи ачинҳаракԥцәа русқәагьы ирыхәаҧшыр рылшоит. Ахьчаратә агангьы рзинқәа еиҳахеит, аганқәа реиҟарареи реицлабреи апринципқәа аҵакыҵәҟьа роуит. Абри апроцесс аҟтивла иалахәып америкатәи европатәи аеқспертцәеи жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи.

Апроцесстәи аиқәшаҳатра аинститут ареформеи, аҭоубашьҭаҵаԥцәа русҙбара европатәи астандартқәа рҟынҙа ашьҭыхреи, «Ашьауҕатә кодеқс» хәҭақәак рыриашареи, «Зықәра наҙам ирызку азиниаша акодеқс» аҧҵареи ирызкыз аусура мԥаҧган.

Азызбанагҙара асистема ахырхарала имԥаҧысуа ареформа

Абаандаԥтәреи ахақәитра алхәдатәра анагҙареи асистемаҿы иҟоу аинфраструқтура аиҕьтәреи жәларбжьаратәи астандартқәа ирышьашәалоу аусбарҭа аҧҵареи рзы инагҙоит 2012 шықәсазы аҳабла Лаиҭури аҿы излагаз аусбарҭа ҿыц аргылара. Ахақәиҭра змырхыз ахаҿқәа рыҧсҭазааратәи рыбзазаратәи аҭагылазаашьақәа реиҕьтәразы, х–бахҭак рҿы арҽеиратә усуракәа мԥаҧгоуп, 6 бахҭак рҿы иалагеит акапиталтә арҽеиратәи аргыларатә аусуракәа. Ибзианы еиқәыршәоуп ауаажәлар рыдкылара аҭыҧқәа ирзааигоу аҵакырақәагьы. Абаандаԥцәеи ахақәиҭра змырхыз ауааи афатә бзиа ала реиқәыршәаразы, еиуеиҧшым афизикатә аҟтивреи агәабзиареи змоу ахаҿқәа рзы иҧҵоуп афатә астандарт ҿыцқәа. Урҭ хкыла еиуеиҧшым,

акалориақәа рацәаны излоу афатә роуоит, абаандаҩцәа ҽенак хынтә акрырҿартәоит. Афатә анормақәа амилаҭтәи, иара убас, европатәи астандартқәа ирышьашәалоуп. Аинвентар ирҿыцуп.

Абахҭақәа рҿы амедицинатә маҵзура аиқәыршәаразы Қырҭтәыла амасштабла 52 хәшәтәырҭак рҟны аиқәшаҳаҭра ыҟоуп. Еиқәыршәоуп аҳақьым специалистцәа рыбжьагаратә панель, уи иабзоураны, абаандаҩцәа ззанааҭ ҭшәоу аҳақьымцәа рымаҵзура роур рылшоит. Уи адагьы абахҭақәа рҿы уахи–ҽени амедусуҩцәа аус руеит. Аминистрреи USAID-и аспиди атуберкулиози ирҿагылоу ақәӡара аусхкы аҿы аҿҳәара дула аусеицура иазку аиқәшаҳаҭра еицрыдыркылеит. Ирмазеиуп «С» авирустә гепатит ахәшәтәреи адиагностикеи рпрограмма, ари ачымазара змоу абаандаҩцәа рыхәшәтәра иалагоит. Аҵьар ҟаӡшь абжьагарақәа иазӡхьагәаҭаны, абахҭа цыӡхьаӡаҿы абаандаҩцәа рхыӡхьаӡара еиҵхеит, 500ҩык рцынхәрас, 300ҩык роуп иҟоу. Иаатит атуберкулиоз ахәшәтәратәи абзиатәратәи ацентр.

Азызбанагзара асистемаҿы иҟоу аҳақьымтә медицинатә пунктқәеи ахәшәтәырҭақәеи аханатә реибыҭареи анапхгара рыҭара аиӡьтәреи рзы, Қырҭтәыла азызбанагзареи, апробациеи, аиуристтә цхыраареи рызҵаарақәа рзы аминистрреи аилахәыла «Еи-Си-Ҭи-Ес - Қырҭтәыла»-и аҿҳәарадула аусеицура иалагеит. Азызбанагзареи агәабзиарахьчареи рминистррақәеи Аҵьар ҟаӡшь жәларбжьаратәи акомитети х–ганктәи аусеицура амеморандум еицрыдыркылеит (аиқәшаҳаҭрала иазӡхьагәаҭоуп азызбанагзара асистемаҿы амбулаториатә система ареформа аҩбатәи афаза анагзареи, асистема зегьы аҿы раӡхьатәи агәабзиарахьчара амодель аларҵәареи). Иашьашәалоу аспециалистцәа рҟны аилацәажәара иалҵшәаны идырмазеит апсихотропиатә ахәшәқәа ирхьыӡшу абаандаҩцәа рыбзиатәра аӡкаанҵа. Ари аӡкаанҵа ала, асистемаҿы иҟоу абаандаҩцәа зегьы абарҭ ахәшәқәа рхьыӡшра рықәхра рыдыргалеит. Уи адагьы, арцәагатә ахәшәқәа рхархәара иахылҵыз ахымҩаӡгашьа аилагара иахҟьаны, имаҷымкәа абаандаҩцәа, абзиатәра амзызла, атәылауаҩратә сектор аҿы иҟоу анаркологиатә хәшәыртәақәа рахь иагоуп.

Абахҭақәа рҿы аҵара аиура алшара аизырҳара амзызла, еиҭалагеит еиуеиӡшым арккаратәи азанааҭтәи, анапҟазаратәи аҵаратә программақәа рынагзара, урҭ рҽ аладырхәит 311ҩык абаандаҩцәа. Иара убас, абаандаҩцәа аусурала реиқәыршәара адгыларазы, ааглыхратә зона иаӡырҵарц ргәы иҭоуп. Азакәанӡҵаратә ӡсахрақәа ирышьаҭакны, апенитенциалтә системаҿы, Қарҭ, Глдани араион аҿы, 2600 акв.км. аҵакыра змоу, хкыла иҿыцу абахҭа еиқәдыршәоит.

Абахҭақәа аханатә еиҿкааун, иахьатәи астандартқәа ирышьашәаланы еибыҭоуп

100ҩык абаандаҩцәа рзы иазҧхьагәаҭоу анхарҭатә комплекс. Еилаӡарала абаандаҩтәра зқәу ауаа аусурала реиқәыршәара уалацәажәозар, апробациа амилаҭтә агентра ацхыраарала, еиуеиҧшым аиҿкаарақәа рҟны активтә усеицуреи ашәарҭақәа рыхәшьараҭареи ирышьашәаланы, 71ҩык апробационерцәа аусурҭа роуит. 2013 шықәсазы Апробациа амилаҭтә агентра ахатә ҧарала Аҷареи, Гыртәылеи, Кахеҭи рҟны ҧсихореабилитациатә программақәа нанагӡеит, уи иалахәын 1540ҩык апробационерцәа.

Апланқәа инрықәырҧшны, Азызбанагӡареи, апробациеи, аиуристтә цхыраареи рызҵаарақәа рзы аминистрра иадҵуеит аиуристтә цхыраара амаҵура, уи ихьыҧшым азеиҧш зин аиуристтә хаҿыс ишьақәгылоит. Ари азҵаара иалацәажәон жәларбжьаратәи ихәынҭқарратәыми аиҿкаарақәа рактивтә аҽалархәрала.

Аиуристтә цхыраара амаҵура апилоттә проект аконцепциа цәырнагеит, уи инақәырҧшны, ахәынҭқарра, атәылауаҩратәи административтәи азин аусқәа рзы адукаттә амаҵзура еикәнаршәоит. EAP аҿиара апрограмма (UNDP) адгыларала, адукатцәа рассоциациаҿы ари аконцепциа иалацәажәеит ауаҩытәыҩса изинқәа аусхкы аҿы аус зуа ихәынҭқарратәыми жәларбжьаратәи аиҿкаарақәа рхаҭарнакцәеи, аусӡбаҩцәеи, атәылауаҩратә адукатцәеи. Ашықәс анҵәамҭанӡа, EAP аҿиара апрограмма адгыларала, Местиаҿы аиуристтә цхыраара амаҵура абжьагаратә центр аатуеит. 2013 шықәса ажьырныхәа инаркны ҧхынгәы аҟынӡа аиуристтә цхыраара амаҵура адукатцәа 6800 уск иреихәаны ирыхәаҧшит, арҭ арбагақәа иашьашәалоу ҵыҧхтәи апериод ацкыс 55%-ла еихауп. хәыҧсада аиуристтә абжьагарақәа роуит 11500ҩык иреихәаны ауааҧсыра, арҭ арбагақәагьы ҵыҧхтәи рацкыс 21%-ла еихауп.

2013 шықәса ажьырныхәа инаркны Апробациа амилаҭтә агентра аусуҩцәа рзы аҵаратә программақәа еиҭалагеит, уи адагьы апрограмма ҿыцқәа дырмазеит, ари апроцесс иалахәын Америка ахәынҭқарратә департамент афедералтә агентра. 2013 шықәса хәажәкыра инаркны, NORLAG аҧара ззалнахыз апроект инаҵакны, абахҭақәа рҿы аусура иалагараны иҟоу акандидатцәа иазыҟарҵоит. Атреининг амҩаҧгашьа иахылаҧшуан NORLAG ахаҭарнакцәа.

Евроеидгыла аҧара ззалнахыз, «Қырҭтәылаҿы ашьауҕатә реформа адгыларатә проект» (Human Dynamics) инаҵакны, азызбанагӡара асистема асоциалтә усзуҩцәа рзы аҵаратә программа дырмазеит. Аргәаҟра иалаӡыз рпсихосоциалтәи рмедицинатәи абзиатәра ацентр (GCRT) аекспертцәа азызбанагӡара аусбарҭа аусуҩцәа рзы идырмазеиз апрограмма инақәырҧшны, «Абаандаҩцәа ахақәитразы разыҟаҵара» хәа зыхьӡыз атренинг мҩаҧысит.

Апрокуратура ареформа

Аиҳабыратә программа иашьашәаланы, апрокуратура хада, Қырттәыла аиустициа аминистарра асистемаҿы ихьыԥшым азинхьчаратә органс ишьақәгылеит. Убри аҟынтә, Аиустициа аминистр апрокурор хада иԥхықәрақәа наигӡом, уи аполитикатә хаҿы иеиԥш, апрокурортә ԥхықәрақәа рынагӡара иҽалаирхәом. Атәыла апрокурор хада, ари атыԥ иақәнагоуԥәҟьа аԥхықәрақәа иоуит.

Ҳазлацәажәо аамҭа инаԥакны, Қырттәыла апрокуратура, ахатә система аусушьа аиԥьтәреи, ашьауԥатә политика алиберализациеи, ашьауԥатә ашьҭацара ишахәҭоу еиԥш анагӡареи рзы, еиуеиԥшым ахырхарҭақәа рыла зԥак дуу аусмҩаԥгатәқәа нанагӡеит.

Ашьауԥатә политика алиберализациа азуп. Уаанӡатәи ашықәсқәа рацкыс акыр еиԥхеит заанаԥтәи абаандаҩтәразы апрокуратура иқәнаргылаз аҳәарақәа рхыԥхьаӡара, хынтә еиԥхеит азызба аҳасабла ақьыра ашәареи ахараԥсеи рхархәара. Иазҳаит абаандаҩтәра ада ахьырхәратә усмҩаԥгатәқәа рырбагақәагы. Раԥхьаӡа акәны, апрокуратуреи аусӡбареи ашьауԥатә ус анагӡара апроцесс аҿы заанаԥтәи аусмҩаԥгатәқәа рзы мап ркит.

2012 шықәса абԥара 1 инаркны иахьанӡа апрокуратура аԥшьгарала, 89ҩык ауааԥсыра аусӡбараҿы ишьақәырԥәԥәамыз ахара рықәырхит, 2012 шықәса актәи азбжазы абри еиԥш афакт ҟамлацт. Аусԥшаара инагӡоит атәылауаа рышшыԥхьаӡқәа ирышьаҭакны излагаз ашьауԥатә усқәа рзы, арҭ аусқәа ԥыхьатәи анапхгара рхаан ахатәразы азин аилагареи, аполициеи, апрокуратуреи, азыӡбанагӡаратә усбарҭақәеи русуҩцәа изакәанымыз роуранагӡара иазкуп.

Аҭагылазаашьа еиԥьхеит апрокуратура аусура алабҿабара аганахьала. Амасмедиа ахаҭарнакцәеи, адипломатиатә корпуси, иҳәынтқарратәым аиҿкаарақәеи рҟны аиԥыларақәа мҩаԥысуеит. Ирмазеиуп, амаԥурабжьаратә аиҿкааратә хеилак ала ишьақәырԥәԥәоуп 2013 – 2014 шықәсатәи астратегиеи ауснагӡатә плани, уи аҟны ахадара амоуп апрокуратура асистематә аԥсахреи, апрокуратура ала ауаажәларратә ԥхықәра дуқәа рынагӡареи. Иара убас, ирмазеины, ашьақәырԥәԥәаразы Аиустициа аминистр иахь ишьҭын ашьауԥатә зин аполитика ахадаратә принципқәа. Ҳазну ашықәса ԥхынгәы азы апрокуратура ауаажәлар ирызцәырнагеит амчымхарадатә ацәгьоуразы, абаандаҩтәра ада заанаԥтәи аусмҩаԥгатәқәа рхархәареи, ари аганахьала жәларбжьаратәи астандартқәа рзааигәахареи ирызку аԥшьгара.

Ахатә ԥсҭазаара амаӡа ахьчара

Ишдыру ала, ахатә ԥсҭазаара амаӡа, зегьы реиҳа ицәгьаны ихьчоу зинуп, ахатә

ӷәсҭазаара амаӡа еснагь еилаган. Анапхгара аӷсахра аамышьҭахь аиҳабыра ҿыц ирбеит изакәанымкәа иҟаҵаз аҭыхымҭақәа рацәаны, бжеиҳарала, урҭ еиуеиӷшым аҳәынҭқарратә маҵзуоцәа – аполитикцәеи, ажурналистцәеи, адоуҳатә хаҿқәеи, адипломатиатә корпус ахаҭарнакцәеи рхатә интимтә ӷәсҭазаара зныӷшуаз авидеокадрқәа ракәын.

Қырҭтәыла аиҳабыра рыӡбара иашьаҭакны, Европеидгыла ҷыдалатәи абжьагао Томас Ҳамерберг иеалархәрала, иқәхын ахатә ӷәсҭазаара зныӷшуаз авидеои аудиои материалқәа. Ари апроцесс аан иазӷхьагәаҭан зыхьӡ дуу жәларбжьаратәи аеқспертцәа зегьы ргәаанагара, арҭ аматериалқәа зызкыз ахаҿқәа рыхьӡқәа маӡаны иаанхеит. Ари апроцесс ҷыдалатәи акомиссиа рхылаӷшрала имоаӷысуан, акомиссиа иалан зранг ҳараку аҳәынҭқарратә маҵзуоцәеи атәылауаоратә уаажәларра ахаҭарнакцәеи, урҭ рыбжьара, Аоныҵҟатәи аусқәа рминистри, Аиустициа аминистри, апрокурор хадеи, жәлар рыхьчаои, ахатә дырракәа рыхьчара аинспектори, аусӡбара ахаҭарнакцәеи, иҳәынҭқарратәым асектор х–оык ахаҭарнакцәеи.

«Ахатә дыррақәа рыхьчара иазку» азакәан инақәырӷшны, дықәдыргылеит ахатә дыррақәа рыхьчара аинспектор. Қырҭтәыла аиҳабыра рыӡбарала, уи, ишақәнагоу еиӷш иусура наигӡарц азы, аҳәынҭқарратә биуџьет аҟынтә иахәҭоу аӷара изалырхит. Аусуратә процесс аан аинспектор ахьыӷшымра наӡеи иарбанзаалак ганк аҟынтә аеаламгалареи изеиқәыршәоуп, уи аӡәы дихьӷшымкәа иҳәаақәыиҵоит амаҵура аиҿкаашьеи аусушьеи рҵас.

Аинспектор иқәыргылара алагала бзиа ҟанаҵеит изакәанымкәа иҟаҵаз аҭыхымҭақәа аус рыдулареи рықәхреи асистема иаша ашьақәыргылараҿы. Иара убас, аусура иаҿуп азакәанӷҵаратә база аиӷьтәра ахырхаралагьы.

Алабҿабареи аҳасабрбаратә ӷхықәреи

Алабҿабара аизырҳара амзызла, аиҳабыра инарыгӡеит «Иаарту анапхгараҭара апроеқт». Ари апроеқт инақәырӷшны, анапхгара алидерцәа, амасмедиеи атәылауаоратә уаажәларреи рхаҭарнакцәа рҟны аиӷыларақәа моаӷыргоит. Мчыбжьыкахь оынтә, оыцьа аминистрцәа, «азҵаара- аҭак» ирҭбаау асессиаҿы амедиа ахаҭарнакцәа ирӷылоит. Аӷыза-министр кыраамҭа инагӡо апрессконференциақәа моаӷигоит, арҭ аконференциақәа инагӡоит Аӷыза- министр ажурналистцәа рызҵаарақәа зегьы рзы аҭак ҟаиҵаанӡа. Иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәа рыхәшьаҭарала, акыр иазҳаит аҳәынҭқарратә маҵурақәа рҟынтә азеиӷш информациа аиура арбагақәа. Ҷыдала иазгәаҭатәуп аинформациа аиура аманшәалара аҿиара

аинститут имҩаԥнагаз аҭҵаарақәа рылҵшәақәа. Урҭ инрықәырԥшны, аҳәынҭқарратә маҭәура хадақәа рҟынтә азеиԥш информациа аиура астатистикатә арбагақәа еиԥьхеит, аха уи адагьы, атәылауаа, иазԥхьагәаҭоу аҿҳәарақәа инрыҵакны иаҳа иназоу адыррақәа роуит.

Иара убас, атәылауаҩратә уаажәларреи, иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи рхаҭарнакцәа, амаҵурабжьаратә ма иарбанзаалак даҽа форматк аҿы аҳәынҭқарратә структурақәа аҟтивла аус рыцыруеит. Урҭ зегьы реиҳа зҵак дуу азакәанпроектқәа аус рыдулареи, аполитика аҳәаақәҵареи иалахәып.

Алхратә ҭагылазаашьа

Аиҳабыра ихымԥадоу аусмҩаԥгатқәа зегьы мҩаԥыргоит ииашоу еиҟароу алхратә ҭагылазаашьақәа реиқәыршәаразы.

Раԥхьа иргыланы, уаанза ишьақәгылаз, административтә хыҵхырҭақәа рхархәара аҵас цәгьа мап ацәыркит. Азакәанла уи ишазԥхьагәаҭамгьы, каолициа «Ақырҭуа гәахәтәы» аҟынтә ахада иҭыԥ азы акандидат аминистр иҭыԥ аҟынтә иҽԥхьеитәит.

Сынтәа раԥхьаза акәны, алхраԥхьатәи акампаниа алхрақәа рҟнынза 60 мшы шагу акәымкәа, уаанзагьы иалагахьан, уи ала закәанла иазԥхьагәаҭоу аԥкрақәа амч роуит. Алхрақәа ррыцху аацҳаранза ԥытраамҭак шагыз, Қырҭтәыла аиҳабыра жәларбжьаратәи анаԥшцәа зегьы иаарыԥхьеит. Аиустициа аминистрра анапхгарала ибзианы аус ауеит иианы алхрақәа рымҩаԥгара иазку амаҵурабжьаратә хеилак, уи аҿы аполитикатә мчқәеи, анаԥшратә аиҿкаарақәеи азҵаарақәа зегьы ирылацәажәар рылшоит. Иҟоу агхақәа рыриашаразы, амаҵурабжьаратә комиссиа абжьагарақәа цәырнагоит.

Алхраԥхьатәи акампаниа инаҵакны аполициа аусуҩцәа ишахәҭоу еиԥш акандидатцәа рзинқәа рыхьчоит.

Аполитикатә партиақәа ихақәыиҭу, аконкуренттә амедиаҭагылазаашьақәа рзеиқәыршәоуп, арҭ аҭагылазаашьақәа рыла иарбанзаалак анапхгаратә ҽалагалара ада, аполитикатә процессқәа зегьы аарԥшауп.

Аиустициа аминистрраҿы иҟоу амаҵзура арҿиара агентра ахаҭарнакцәа алхратә сиақәа рыриашара иаҿуп. Апрезиденттә алхрақәа рзы еиԥьдыртәуеит адыррақәа рбазагьы. 2014 шықәсатәи аҭыԥантәи алхрақәа рзы алхратә сиақәа реиқәыршәара амеханизм ҿыц дырмазеиуеит. Уи инақәырԥшны, атәылауаа, алхрақәа раан абжьыҭиразы азин роурц азы, абиометриатә патретқәа рыла ашәҟәы рыҽҭарыҩуеит. Абарҭ аԥсахрақәа ирыбзоураны, Қырҭтәыла иаиуоит ирҩашьам, ииашоу алхратә

сиақәа, наҟ-наҟ урҭ идырҿыцуеит зыгәра угаша аметодқәа рыла.

3. Адәныҟа-политикатә еизыҟазаашьақәа

Ашықәс инаҵакны, Қырҭтәыла адәныҟа-политикатә приоритетқәа аус рыдулара иаҿын, урҭ ирылоуп атәыла ахьыԥшымра ахьчареи ашьақәырӷәӷәареи, иара убас, европатәи евроатлантикатәи аструктурақәа рахь атәыла интеграциеи ирызку ахырхарҭақәагьы.

Иакымкәа зҵак дуу аусмҩаԥгатәқәа нагӡан, урҭ рыбжьара, зыҩаӡара ҳараку авизитқәагьы. Ари аамҭа инаҵакны Қырҭтәыла Аԥыза-министр, Қырҭтәыла агәылара иҟоу атәылақәеи Евроеидгыла иалоу тәылақәаки дрызнеит. Урҭ ирылоуп Азербаиџьани, Ҭырқәтәылеи, Ермантәылеи, Польшеи, Латвиеи, Литвеи, Естониеи. Аԥыза-министр Давос имҩаԥысыз аекономикатә форуми, Маршал ифонд аиҿкаарала Германтәыла имҩаԥысыз аконференциеи рҽалаирхәит. 2012 шықәса абҵара 11-14 рзы, Қырҭтәыла Аԥыза-министр Бриусель дыҟан, уаҟа Евроеидгылеи Аҩада-атлантикатә алианси иреиҳаӡоау рхаҭарнакцәа рҟны зҵак дуу аиԥыларақәа мҩаԥигеит.

Аҳәаанырцә иҟоу Қырҭтәыла адипломатиатә хаҭарнакцәа рореал иаҳа иҭбаахеит. Адипломатиатә еизыҟазаашьақәа рышьақәырӷәӷәара апроцесс инагӡоит. Аҵыхәтәантәи аамҭазы Қырҭтәыла 6 ҳәынҭқаррак рҟны адипломатиатә еизыҟазаашьақәа шьақәнаргылеит. ЕАР иалоу егьырҭ 11 ҳәынҭқаррак рҟны адипломатиатә еизыҟазаашьақәа рырӷәӷәаара иазку аусура мҩаԥысуеит. Адәныҟатәи аусқәа рминистрра ахаҭарнакцәа рнапаҵарҩит 33 жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭрақәеи аԥкаанҵақәеи, урҭ рҟынтә 24 еиқәшаҳаҭрак ҩ-ганктәиқәоуп, 9 аганрацәалатәиқәоуп, ари аамҭа инаҵакны амч роуит 41 жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭрақәа.

Цәыббра 2-4 рзы Қарҭ имҩаԥысит Қырҭтәыла адипломатиатә хаҭарнакра есышықәсатәи аиԥылара. Сынтәа, ақыртуа дипломатиа аҭоурых аҿы раԥхьаӡа акәны, Амбасадориал аартра мҩаԥысит ирҭбаау ахаҭарнакратә форматла, уи рҽаладырхәит азакәанԥҵаратәи, анагӡаратәи, аусӡбаратәи амчра иреиҳаӡоу ахаҿқәеи, Қарҭ акредитациа змоу адипломатиатә корпус ахаҭарнакцәеи, ақыртуа дипломатцәеи.

Ԥхынгәы 22 рзы ихыркәшан Қырҭтәылеи Евроеидгылеи рыбжьара имҩаԥысуаз, асоциира аиқәшаҳаҭреи, ирҭбаау ихақәиту ахәаахәтра наӡеи ирызкыз аиҿцәажәарақәа. Аганқәа ҳтәылазы хадара змоу азҵаарақәа рзы еиқәшаҳаҭхеит. Ақәҿиарақәа иҟоуп «Мрагыларатә аиҩызара» амҩатә хсаала ала иҳәаақәҵоу егьырҭ

априоритетқәа рынагӡара аганахьалагьы. Аганқәа еиқәшаҳатхеит Евроеидгыла акризистә ҭагылазаашьақәа анапхгара рыҭаратә операциақәа рҿы Қырҭтәыла аҽ алархәра иазку аиқәшаҳаҭра атекст азы; анапаҵаҩразы имазеиуп Евроеидгыла апрограммақәа рҿы Қырҭтәыла алахәра аҧкаанҵа. Кырзҵазкәа апрогресс иҟоуп Евроеидгылаҟны авизатә режим алиберализациа ауснагӡатә план анагӡара аганахьала, аҧхықәрақәа рыҧшьблок инаҵакны. Европатәи аенергетикатә аидҵара алалара амзызла аиҿцәажәарақәа ралагара ргәы иҭоуп. Иара убас, Евроеидгылаҟны «Аусеицура амобилразы» ҳәа зыхьӡу аҧшьгара инаҵакны апроектқәа нагӡан.

Аинтенсивтә азыҟаҵарақәа мҩаҧысуеит «Мрагыларатә аиҩызара» Вильниустәи асамит аҿы Қырҭтәыла аконкреттә алҵшәақәа аиурц азы, асоциирра аиқәшаҳаҭра заанаҵтәи анапаҵаҩразы; излауа ала апрогресс ҟаларц авизатә либерализациа аплан азакәанҧҵаратә фаза ахыркәшара аганахьала; Евроеидгыла акризистә ҭагылазаашьақәа анапхгара рыҭара аоперациақәа рҽалархәра иакзу аиқәшаҳаҭра адкыларазы. Иара убас, Еврокомиссиеи алахәыла тәылақәеи рҟны активтә аиҿцәажәарақәа мҩаҧысуеит асамит аамышьҭахьтәи априоритетқәа рышьақәыргылареи, асоциирреи ихақәиту ахәаахәҭратә қәыҧшылара наӡеи ирызку аиқәшаҳаҭра анапаҵаҩреи, авизатә либерализациа аганахьала наҟ-наҟтәи апрогресси рзы.

Евроеидгылаҟны аусеицура инаҵакны, сынтәа Қарҭ имҩаҧысит зҵак дуу аусмҩаҧгатәқәа, урҭ рыбжьара, «Мрагыларатә аиҩызара» иалоу атәылақәа рыдәныҟатәи аусқәа рминистрцәа иформалым реиҿцәажәара аҩбатәи аиҧылара, уи иалахәын атранспорт аминистрцәеи Еврокомиссари; Мрагыларатә аиҩызара акультура актәи аминистериал, уи алахәылацәа аусеицура наҟ-наҟтәи априоритетқәа ирызку «Қарҭтәи адеклараци» рыдыркылеит. Иара убас, 2013 шықәса лаҵарамза 7- 11 рзы Қырҭтәыла имҩаҧысит Европа амчыбжь, ҧхынгәы 11 – 12 рзы, европатәи евроатлантикатәи аструктурақәа рахь Қырҭтәыла аинтеграциа азҵаарақәа рзы Қырҭтәыла ахәынтқарратә министр иаппарат аиҿкаареи, Евроеидгылеи Литватәи ареспубликеи рыдгылареи рыла Батым имҩаҧысит «Қырҭтәыла европатәи амҩа: Евроеидгыла мрагыларатәи европатәи апартниорцәа – Вильниустәи Мрагыларатә аиҩызара асамит ахь» ҳәа зыхьӡыз 10тәи аиубилеитә жәларбжьаратәи аконференциа. Ари аконференциа ибзианы иахцәажәеит Евроеидгыла аинститутқәа рхаҭарнакцәеи ахәаанырцәтәи хпартниорцәеи.

Аҳасабрба ианыҧшуа аамҭа инаҵакны инагӡан Евроеидгыла ацхырааратә программақәа, урҭ, аинституциатә аҿиара ахархәагақәа рыла, урҭ рыбжьара, абиуџьеттә цхыраарала, Қырҭтәыла аҳәынҭқарратә маҵуракәа ирыцхраауеит европатәи аҧышәа иазҧхьагәаҭаны аҳәынҭқарратә маҵзуаҩцәа рквалификациа ашьҭыхреи Евроеидгыла астандартқәа рзааигәахареи рҿы. Абарҭ ахархәагақәа инрыцҵакны, 2007 - 2013 шықәсқәа рзы, Қырҭтәыла, ацхыраара аҳасабла иаиуит 300 млн. евро, ари аҧараҟынтә 209 млн. евро асеқтортә политика адгылара апрограммақәа рбиуџьет иалалеит.

Еврокомиссиаҟны аиҿцәажәаракәа ирышьаҭакны иҳәаақәҵан Евроеидгыла ацхыраара инаҵакны Қырҭтәылеи Евроеидгылеи русеицура 2014 – 2020 шықәсатәи априоритетқәа, урҭ, ақыҭеи ақыҭанхамҩеи рырҿиара, аиашаӡбара асектор арҿәҿәара, аҳәынҭқарратә маҵура арҿәҿәара, Қырҭтәылеи Евроеидгылеи реиқәшаҳаҭра анагӡара адгылара уҳәа, убас егьырҭгьы аиҳабыратә приоритетқәа ирышьашәалоуп.

Нато аҟны аусеицура аганахьала аҵак ду аман 2012 шықәсатәи апарламенттәи алхрақәа рнеҩстәи апериод. Идуӡӡоу аҵакы аман 2013 шықәса ааҧынразы Аҩадаатлантикатә хеилак (NAC) алахәылацәа Қырҭтәылаҟа рвизит. Аха ууанӡа, Бриусель имҩаҧысит кырзҵазкәа аиҧыларақәа, урҭ рыбжьара, 2012 шықәса абҵаразы Қырҭтәыла Аҧыза-министри Нато амаӡаныҟәгаҩ хадеи реиҧылара. Инагӡан, иара убас, ирҭбаан Нато-Қырҭтәылатәи акомиссиа инаҵакны имҩаҧысуа активтә аполитикатә аиҿцәажәара - Қырҭтәыла аиҳабыра алианс алахәылацәа адырракәа зегьы рырҭон атәылаҿы имҩаҧысуаз апроцессқәа ирызкны.

Ақырҭуа аган хаҭарнакцәа Нато кырзҵазкәа аусмҩаҧгатәқәа ирылахәын, урҭ рыбжьара, 2013 шықәса мшаҧымзазы Нато адәныҟатәи аусқәа рминистериал инаҵакны имҩаҧысыз аиҧыларақәа рҿгьы, лымкаала ISAF-и 3+4еи рформатла имҩаҧысуаз аиҧыларақәа (Ҭырқәтәылеи, Польшеи, Румынтәылеи + Монтенегрои, Македониеи, Босниа-Герцеговинеи, Қырҭтәылеи). Чикаготәи асамит аамышьҭахь Нато аспирант тәылақәа, раҧхьаӡа акәны, алианс алахәылацәа ирҧылеит. Иахьазы, Нато иалам атәылақәа рыбжьара, Қырҭтәыла, 1600ҩык арратә контингент рыла, идуӡӡоу контрибуторуп, ацәыӡ ду шҳамоугьы, ISAF амиссиа ахыркәшаранӡа ҳконтингент аиҵатәра ҳгәы иҭам.

Америка еиду аштатқәа Қырҭтәылазы астратегиатә партниоруп. Вашингтон Қырҭтәыла ахьыҧшымреи, атерриториатә акзаареи, атәыла аиҭаргылареи, адемократиатә аҿиареи, аекономикатә арҿәҿәареи ирыдгылоит. Уи шьақәырҿәҿәоуп

астратегиатә усеицура иазку Америка - Қырҭтәылатәи ахартиеи, Америка аконгресс адгылареи, жәларбжьаратәи аиҿкаарақәа инрыцҳакны Қырҭтәылеи Америкеи русеицуреи рыла. Ҵыҧх, ахартиа инаҵакны аконкреттә шьаҿақәа ҟаҵан. Лымкаала, Қарҭ имҩаҧысит ахартиаҿы иҟоу ахыхьчаратәи ашәарҭадаратәи агәыҧ реиҧылара; Америкатә аган аҧшәмара рыман ахартиа инаҵакны имҩаҧысыз 2 еиҧыларак раан (аекономикеи, ахәаахәҭреи, аенергетикеи русуратә гәыҧқәеи ажәларқәа рыбжьаратәи акультуратәи аиҭныҧсахлара иазку аусуратә гәыҧи 5тәи реиҧылара). Ахартиа иалоу адемократиа аусуратә гәыҧ аиҧылара Қарҭ имҩаҧысит. Ашықәс анҵәамҭанӡа ахартиа астратегиатә усеицура акомиссиа апленартә аилатәара – «Омниб» имҩаҧысроуп. Иара убас, Вашингтон имҩаҧысит «Ашәышықәса ауадаҩрақәа ркоорпорациа» (МСС) адиректорцәа рхеилак аиҧыларагьы, уи аҟны Қырҭтәыла иаҭәашьан аҩбатәи акомпакт (5 шықәса рзы иазҧхьагәаҭоуп 140 млн. адоллар).

Қырҭтәыла амилаттә интересқәеи, раҧхьа иргыланы, уи атерриториатә акзаареи ахьыҧшымреи рпринципқәа пату рықәҵара иашьаҭакны, Европатәи евроатлантикатәи аструктуракәа рахь аинтеграциа ада, Қырҭытәыла аиҳабыра рприоритетқәа ирылоуп Урыстәылатәи афедерациаҟны аизыҟазаашьақәа рҭыҧқәҵарагьы. Урыстәылаҟны аизыҟазаашьақәа рызҵаарақәа рзы Аҧыза-министр ҷыдалатәи ихаҭарнак дықәыргылоуп. Аиҧыларақәагьы мҩаҧысхьеит (2012 шықәса ҧхынҷкәын 14и, 2013 шықәса хәажәкыра 1и рзы аиҧыларақәа Женева имҩаҧысит, ҧхынгәы 5еи цәыббра 19и рзы – аганқәа Прага еиҧылеит). Арҭ аиҧыларақәа ирылҵшәаны: аӡҵәҵәытә 4 еилахәыраки, аҩи алкоголь злоу аалыҵи ҭзыжьуа 65 еилахәыраки Урыстәылаҟа раалыҵ аеқспорт азы азин роуит; аиҿцәажәарақәа мҩаҧысит аҧстәтәи аҵиаатәи аалыҵ аеқспорт аиҭашьақәыргылареи автомобилтә аиагаракәа реизырҳареи, аҳаиртә анеиааира аиҭашьақәыргылареи ирызкны.

Урыстәылатәи афедерациаҟны аизыҟазаашьақәа реиҕьтәразы Қырҭтәыла аиҳабыра аконкреттә шьаҿақәа ҟарҵеит. Ақырҭуа аган, Женеватәи аформатла иҳәаақәҵоу аиҿцәажәарақәа аҟтивла ирылахәып (уажәазы 24 раундк мҩаҧгоуп), арҭ аиҿцәажәарақәа рҿы хадара амоуп аибашьра аиҭаламгара иазку азҵаара. Аганқәа рпозициақәа рыҧсахуам, аха уезгьы, иашьҭанеиуа араунд аан ари адокумент апроект аҧҵаразы еиқәшаҳаҭхеит (Женеватәи аиҿцәажәарақәа инрыцҳакны аибашьра аиҭаламгара иазку алаҳәара апроект дырмазеироуп), ари азҵаара аус адырулоит Женеватәи аиҿцәажәарақәа реицхантәаҩцәеи алахәылацәеи. Аха ари алаҳәара

алартҵәаразы алшара ҟалоит, Урыстәыла, Қырҭтәыла еиҧшҵәҟьа, амч ахархәамра ианақәшаҳаҭхалак аамышьҭахь.

Адәныҟатәи аусқәа рминистрра ахаҭарнакцәа, агәрагара аиҭашьақәыргылара иазку апроектқәа рпланшьҭыхреи рынагӡареи ирыдхәаланы, жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи аҩыза тәылақәеи рҟны еснагь аконсультациақәа мҩаҧыгоит.

«Импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа ирызку аҳәынҭқарратә стратегиа» жәларбжьаратәи аиҩызара рҟынтә адгылара ду аиуит, уи иаҵанакәа рацәоуп. Ари астратегиа инақәырҧшны, аимпыҵахалатә цәаҳәа наҟ-ааҟ инхо ауааҧсыра рыбжьара агәрагара аиҭашьақәыргылара амзызла, аусеицура ала арҭ апроцессқәа рҽалархәреи, ауснагӡатә план анагӡара аиқәыршәареи, уи ахадаратә хархәагақәа рхархәареи иазҧхьагәаҭоуп.

Қырҭтәыла аиҳабыра рзы приоритетс иаанхоит анеитралтә статус змоу аныҟәаратә документ жәларбжьаратәи азхаҵара. Ари адокумент иазхарҵахьеит Иапониеи, Чехиеи, Литвеи, Латвиеи, Словакиеи, Америкеи, Болгариеи, Польшеи, Израили, Естониеи, Румынтәылеи. Уи адагьы, Венгриа ари адокумент азхаҵаразы аӡбара аднакылеит, уажәазы иашьашәалоу атәыла аҩнытҟатәи апроцедурақәа рынагӡара иаҿуп.

Қырҭтәыла аиҳабыра, алхрақәа ирыдхәаланы еиуеиҧшым жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи аинститутқәеи рҟны аусеицура иаҿуп. Апрезиденттә алхрақәа рыцклаҧшра амзызла, еиуеиҧшым жәларбжьаратәи аиҿкаарақәа аофициалтә ааҧхьаратә шәҟәқәа рзырышьҭит.

Сынтәа, Европа ахеилак аҽалархәрала, хышықәсатәи ауснагӡатә план дырмазеит, уи ари аиҿкаара ахадаратә принципқәа – ауаҩытәыҩса изинқәеи, адемократиеи азакәани реиҳаӡареи рынагӡара апроцесс аҿы Қырҭтәыла аиҳабыра рҟны аусеицура иазкуп. Иара убас, иазгәаҭатәуп, Европа Ахеилак Апарламенттә Ассамблеиа иаднакылеит арезолиуциа – «Урыстәылеи Қырҭтәылеи: агуманитартә ҭагылазаашьа аибашьраҟынтә азарал зауз арегионқәа рҿы». Ари адокумент аҿы иазгәаҭоуп Аҧсни Цхинвалтәи арегиони рымпыҵахалара.

Арегионалтә усеицура аганахьала иазгәаҭатәуп Азербаиџьани Ҭырқәтәылеи рҟны знапаҵаҩу Трапизонтәи адекларациа инаҵакны имҩаҧысыз Азербаиџьани Ҭырқәтәылеи рыдәныҟатәи аусқәа рминистрцәа реиҧылара, уи аан 2013 – 2015 шықәсатәи ахықәкытә усеицура аплан рыдыркылеит. Ари апланла иазҧхьагәаҭоуп атәылахьчареи, аекономикеи, аенергетикеи, аҧсабарахьчареи, акультуреи, аҵареи,

аспорти русхкқәа рҿы апроектқәа реицынагӡареи аконкреттә аӈшьгаракәа рынагӡареи.

2013 шықәса ажьырныхәа 1 азы Қырҭтәыла, шықәсыктәи аҿхәарала, Қырҭтәылеи, Украинеи, Азербаиџьани, Молдовеи реидгылараҿы ахантәаҩра аиуит, уи азы чыдалатәи апрограмма дырмазеит. Ақырҭуа аган реиҿкаарала, иакымкуа зранг ҳаракыз аиӈыларақәа мҩаӈысит, урҭ рыбжьара, аусура иалагеит ҚУАМ – Иапониеи, ҚУАМ – Вишеград атәылақәеи, ҚУАМ – Аокеан ҭынч атәылақәеи рформатқәа.

Сынтәа, Австриеи, Польшеи, Украинеи, Ҟазахстани рҟны ҩ-ганктәи аекономикатә усеицура иазку акомиссиақәа реилатәаракәа мҩаӈысит. Қырҭтәылаҿы имҩаӈысит Швеициеи, Словакиеи, Чехиеи, Китаи, Украинеи, Австралиеи, Израили, Бразилиер рҟны ҩ-ганктәи абизнесфорумқәа. Арегион атәылақәа аус еицыруеит атранзиттә алшарақәа рырӡәӡәаара азҵаараҿы.

Иӈҵоуп амаҵурабжьаратә аусуратә гәыӈ, ихыркәшоуп аинвестициақәа рыхьчара иазку ҩ-ганктәи аиқәшаҳаҭразы аусура, уи ала иазӈхьагәаҭоуп аунифициалтә аиқәшаҳаҭра ҿыц апроект аус адулара, ари апроект иашьаҭакны ақырҭуа аган апартниор тәылақәа рҟны аиҿцәажәаракәа мҩаӈыргоит.

Қырҭтәыла аҟтивла инанагӡоит Каспиатәи амшын арегион аҟынтә анефҭи агази риагара альтернативтә проеҟт аҽалархәра. Қырҭтәыла қәҿиарала аҽаланархәеит зымчхак дуу жәларбжьаратәи аенергетикатәи атранспорттәи апроеҟтқәа.

Цәыббра 29 инаркны жьҭаара 1нӡа Қырҭтәылаҿы визитла иҟан Евроеидгыла аполитикатәи ашәарҭадаратәи акомитет иалоу аҵҳаражҳәаҩцәа. Цәыббра 30 рзы урҭ рҟны имҩаӈысыз аиӈылараҿы Қырҭтәыла Аӈыза-министр ишазгәеиҭаз ала, Урыстәылаҟны аизыҟазаашьақәа рҿы адинамика бзиа шыҟоугьы, Москва ахаҭарнакцәа аимпыҵахаларатә цәаҳәаҿы изакәаным ауранагӡара иаҿуп. Уи Евроеидгыла ахь ааӈхьара ҟаиҵеит Мрагыларатә Европа аҩызатә тәылақәа рыдгылара дырӡәӡәарц, Аӈсни Цхинвалтәи арегиони радминистративтә цәаҳәақәа рҿы иҟоу агәыӈжәаратә ҭагылазаашьа ишахәҭоу еиӈш иақәҿырҭырц.

4. Аекономикатә политикеи афискалтә ҭышәынтәаларeи

Аекономикатә политика

Аглобалтә афинансқәеи аекономикатәи апроцессқәа рфонаҿы, Қырҭтәыла аиҳабыра ирыдыркылаз аекономикатәи асоциалтәи апланқәа рынагӡара аус аҿы чыдалатәи ароль амоуп аекономикатә дипломатиа. Ари аганахьала, ахадара рымоуп абарҭ ахырхарҭақәа: атәым инвестициақәа ралагара; апреференциалтә

аекспорттә ҭагылазаашьақәа раԥҵареи ақырҭуа аалыҵ аекспорт адгылареи; аекспорттә џьармыкьақәа рдиверсификациа; амаҵзуреи, аусуратә мчи, акапитали рзы ихақәиҭу ахәаахәҭратә режим аларҵәара адгылареи; атәыла аенергетикатә атранспорттә алшарақәа реизырҳара.

Аҳәынҭқарратә программа аҳәарақәа инрықәырԥшны, аус адулара иаҿуп 2014 – 2020 шықәсқәа рзы Қырҭтәыла аекономикатә аҿиара аҳәынҭқарратә стратегиа апроект, уи 2020 шықәсанӡа аекономикатә политика ахадаратә приоритетқәеи иашьашәалоу аусмҩаԥгатәқәеи ихәаақәнаҵоит.
Аҳәынҭқарратә программа ахықәкқәа рынагӡареи ари апрограммала ихәаақәҵоу аекономикатә политика амҩаԥгареи рзы иашьашәалоу ашьаҿақәа ҟаҵоуп. Абизнеси аинвестициатә усхки рҿы иҟоу апроблемақәеи уажәтәи аҭагылазаашьеи рыҭҵааразы, абизнес ахаҭарнакцәа рҟны аиԥылаларақәа мҩаԥысит. Уи иалҵшәаны, имҩаԥган, уажәгьы рымҩаԥгара иаҿуп иаҭаху аусмҩаԥгатәқәа зегьы, урҭ рыбжьара, ахатәразы азин ахьчара аизырҳара ахырхарҭалагьы. Арҭ апроцессқәа ахәшьара роуит, ишахәҭоу еиԥш ианыԥшит адунеитә аекономикатә форум 2013 – 2014 шықәсатәи «Аглобалтә аконкуренциалшара ажәаҳәаҿы» („The Global Competitiveness Report“). Қырҭтәыла иаҭәашьан иаҳа еиӡьу ареитинг. Лымкаала, ари ажәаҳәа инақәырԥшны, Қырҭтәыла ареитинг 5 ҭыԥк рыла еиӡьхеит, 148 тәылак рҟынтә Қырҭтәыла 77тәи аҭыԥ аҟынтә 72тәи аҭыԥахь иасит (4,15 абалл рыла). Аҭҵаарақәа инрықәырԥшны, 114 рҟынтә 48 компонентк рҿы Қырҭтәыла апозициақәа еиӡьхеит.
Ахшыҩзышьҭра ду амоуп Қырҭтәылаҟа атәым инвестициақәа ралагара апроцесс, атәыла аҿиареи аекономикатә азҳареи рзы уи иаҵанакәа рацәоуп. 2013 шықәса актәи азбжазы атәыла иалалаз ишиашоу атәым инвестициақәа 458,6млн. адоллар иаҟароуп. 2013 шықәса аҩбатәи аквартал азы атәыла иалалеит 232,4 млн. адоллар атәым инвестициақәа. Арҭ арбагақәа, иашьашәалоу аамҭазы ҵыԥхтәи арбагақәа 7%-ла иреиҳауп, актәи аквартал арбагақәа 3%-ла иреиҳауп.
2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны 2013 шықәса цәыббранӡа, аклиентцәа анапхгара рыҭара (CRM) апрограмма инаҵакны иԥҵан аинвесторцәа рбаза, уи иабзоураны, Қырҭтәыла иҟоу апотенциалтә инвесторцәа ирызку азеиԥш информациа аиуреи анализ азуреи рзы алшара ҟалеит, уи ареинвестирра арбагақәа рызҳара иацхраауеит. Иара убас, Қырҭтәыла аекономикеи иҭышәынтәалоу аҿиареи рминистр ицхыраарала иԥҵан аинвестициатә хеилак, уи аинвестициатә проеқҭқәа анализ рзуреи, аҳәынҭқарраҟынтә ацхыраара рыҭареи ирызкуп.

2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны нанҳәанӡа Қырҭтәыла аеқспорт 14%-ла иазҳаит, 1761 млн. адоллар иаҟарахеит, аимпорт 4%-ла еиҵхеит, 4879 млн. адоллар иаҟароуп. Адәныҟатәи ахәаахәҭратә аикәшара 2012 шықәса иашьашәалоу апериод ацкыс 0,1%-ла еиҵхеит, 6 640 млн. адоллар иаҟароуп. 2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны нанҳәанӡа Қырҭтәыла ахәаахәҭратә баланс цәгьа 12%-ла еиӡьхеит, 3 119 млн. адоллар иаҟарахеит.

Иара убас, Қырҭтәыла аҳәааҳәҭратә партниорцәа рхыԥхьаӡара 126 тәылак рыла иазҳаит. Урҭ рҟынтә 39 тәылак рҟны ахәаахәҭратә баланс бзиоуп, ари арбага, цыԥх, иашьашәалоу аамҭазы иҟаз арбага еиӡьуп.

2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны нанҳәанӡа, Евроеидгыла атәылақәа рахь Қырҭтәыла аеқспорт 34%-ла иазҳаит, 319 млн. адоллар иаҟарахеит, ишеибгоу аеқспорт 18% иаҟароуп, аимпорт 1 450млн. адоллар иаҟарахеит, ишеибгоу аимпорт 30% ааннакылеит. Евроеидгыла атәылақәа рҟны адәныҟатәи ахәаахәҭратә аикәшара 1 769 млн. адоллар иаҟароуп, уи Қырҭтәыла ахәаахәҭратә аикәшара 27% ааннакылоит.

Ихьыԥшым аҳәынҭқаррақәа русеицура иалоу атәылақәа рҟынтә Қырҭтәыла аеқспорт 24%-ла иазҳаит, 979 млн. адоллар иаҟароуп, уи ишеибгоу аеқспорт 56% ааннакылоит, аимпорт 267,1 млн. адоллар иаҟароуп, ишеибгоу аимпорт 26 % ааннакылоит. Адәныҟатәи ахәаахәҭратә аикәшара 9%- ла иазҳаит, 2 246 млн. адоллар иаҟароуп, уи Қырҭтәыла ахәаахәҭратә аикәшара зегьы 34% ааннакылоит.

Урыстәылатәи афедерациаҟны ахәаахәҭратә аикәшара цыԥх, иашьашәалоу апериод ацкыс 35,3%- ла еиҳауп, 426 млн. адоллар иаҟароуп. Аеқспорт иазҳаит 199%-ла, 84млн. адоллар иаҟароуп, Қырҭтәыла аеқспорт зегьы 4,8% ааннакылоит, аимпорт 19%-ла иазҳаит, 342 млн. адоллар иаҟароуп, Қырҭтәыла аимпорт зегьы 7% ааннакылоит.

Қырҭтәыла - Урыстәылатәи ахәаахәҭра - економикатә еизыҟазаашьақәа реиҭашьақәыргылара иалҵшәаны азҳара иҟоуп ақыҭанхамҩатә аалыҵ аганахьалагьы. Ақырҭуа аган ирыхәаратәы еиҿкааууп Украинеи, Азербаиџьани, Ермантәылеи рҿы ақырҭуа цитрусқәа ахазал рылхратә ҭагылазаашьақәа. Ашықәс инаҵакны, аинтеллектуалтә хатәра ахьчара амилаҭтә агентра «Сақпатент» аҟны аусеицура ала, аҳәааныртҵәтәи аџьармыкьақәа рҿы инагӡон ақырҭуа аҩи ахьдырмазеиуа аҭыԥқәа ашәҟәы рҭаҩра апроцесс.

2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны нанҳәанӡа Қырҭтәыла ақыҭанхамҩатә аалыҵ аеқспорт, 2012 шықәса иашьашәалоу апериод ааста 20%–ла иазҳаит, 383 млн.

адоллар иаҟарахеит. Аӡԥәԥәи аӡымшьеи реқспорт 63,5 млн. адоллар иаҟароуп, 56 %–ла иазҳаит. Ажь иалху аҩы аеқспорт 61,7 млн. адоллар иаҟароуп, уи 67%–ла иазҳаит. Арахә аеқспорт 31 млн. адоллар иаҟароуп, 25%–ла иазҳаит. Аҵьықәреи аеқспорт 7,9млн. адоллар иаҟароуп, 48%–ла иазҳаит. Азеиҭын зеҭ аеқспорт 4,6 млн. адоллар иаҟароуп.

Қырҭтәыла - Урыстәылатәи аҳәааҿы аусура иалагеит иахьатәи астандартқәа рыла еибыҭоу агәаҭара - аужьтратә пункт „Казбеги". Ахазалхырҭа дырҿеиаанӡа, ҿ накала уи 5000ҩык иреиҳаны изахысуамызт. Уажәазы ари арыцхә 13000ҩык рҟынӡа ишьҭыҵит.

2013 шықәса ԥхынгәы азы Қырҭтәыла аиҳабыра қәҿиарала ихдыркәшеит Евроеидгылаҟны иртбаау, ихақәиҭу ахәаахәҭра наӡа аиқәшаҳаҭразы аиҿцәажәаракәа, урҭ ирылҵшәаны, Қырҭтәылеи Евроеидгылеи рыхәаахәҭратә–економикатә усеицура арҭбааразы иуникалу алшара цәырҵит. Евроеидгыла абжьгаракәа ирышьаҭакны, Қырҭтәыла аиҳабыра, ахәаахәҭра аусхкы аҿы аинститутциатәи азакәанԥҵаратә ареформақәа мҩаԥыргоит, урҭ ирылоуп абарҭ ахырхарҭақәа: ахаҭабзиара аинфраструктура, афатәаалыҵ аԥырхагадара, аконкуренциа аполитика, аинтеллектуалтә хатәра азин ахьчареи аҳазалхырҭатә аиҿкаареи. Иара убас, ҳазну ашықәс азы, Қырҭтәыла аиҳабыра Еврокомиссиа алахәылацәа ирызцәырыргеит Евроеидгылаҟны ганкалатәи апреференциалтә хәаахәҭратә режим (GSP+) аҿҳәара анагӡара иазку аҳәареи иашьашәалоу адокументациеи, уи иалан аҵьаус азы азинқәеи, аԥсабарахьчаратәи, иара убас, жәларбжьаратәи аконвенциа алахәрала иҳәаақәҵоу егьырҭ аԥхықәрақәеи рынагӡара иазкыз Қырҭтәыла аиҳабыра рыҳасабрба. Уи иашьаҭакны Еврокомиссиа аӡбара ҵоура аднакылеит.

Ахәаахәҭратәи аинвестициатәи аизыҟазаашьақәа рырҭбаара азҵаара иазкны Америка Еиду Аштатқәа рҟны аиҿцәажәаракәа мҩаԥысуеит. Сынтәа жьҭааразы, аекономикатә азҵаарақәа рзы аус зуа аусуратә гәыԥ иашьҭанеиуа аилатәареи зыҩаӡара ҳараку ахәаахәҭратә аиҿцәажәаракәеи рзы америкатәи ақырҭуеи аганқәа рыбжьара азыҟаҵаратә аиԥылара мҩаԥысроуп.

Ашықәса инаҵакны, Австриеи, Польшеи, Украинеи, Ҟазахтәылеи рҟны ҩ–ганктәи аекономикатә усеицура акомиссиақәа реилатәаракәа мҩаԥысит. Иара убас, Қырҭтәыла имҩаԥысит Швециеи, Словениеи, Чехиеи, Китаи, Украинеи, Австралиеи, Израили, Бразилиеи рҟны ҩ–ганктәи абизнесфорумқәа.

Уи адагьы идырмазеит «Ахәаахәҭраҿы ахьчаратә усмҩаԥгатәқәа раларҵәара иазку» азакәанпроект. Ари азакәанпроект, изакәанымкәа Қырҭтәыла ахазалхырҭа иалало аимпорт аҟынтә аҭыԥантәи индустриа ахьчара иазкуп. Ари изакәаным

аимпорт, уи еиҧшу атыҧантәи аалыҵ иаҧырхагоуп, ма аҧырхагахара ашәарҭа иҭанаргылоит. Иара убас, идырмазеиуеит «Ахәаахәҭраҿы аинтидемпингтә усмҩаҧгатә ашьаҭакра иазку» азакәанпроекгьы. Уи хықәкыс иамоуп Қырҭтәыла ахазалхырҭатә аҵакырадгьыл аҿы адемпингтә импорт аҟынтә атыҧантәи индустриа ахьчара.

Аконкуренттә ԥьармыкьа аҿиара амзызла, 2013 шықәсазы Қырҭтәыла аекономикеи иҭышәынтәалоу аҿиареи рминистрра аконкуренциа арҿиара иазку ареформа анагӡара иалагеит, уи ихьыҧшым антимонополиатә стуктура ашьақәыргылара иазкуп. Аҟтивал аус руеит «Ихақәиҭу ахәаахәҭреи аконкуренциеи ирызку» Қырҭтәыла азакәан аҧсахрақәа алагаларазы, уи хықәкыс иамоуп: ихақәиҭу аконкуренциеи аконкуренциалшаратә ԥьармыкьеи рырҿиара адгылареи, аконкуренциа аиҿкааратә аинституциатә аиҿкаашьа аиҧьтәреи.

Аинвесторцәа рызныҟәашьа азинтә режим аиҧьтәреи, аинвестори аҳәынҭқарреи рзинтә интересcқәа абаланс рзуреи амзызла, иҭҵааауп Қырҭтәыла иаднакылаз ҩ–ганктәи аиқәшаҳаҭрақәа зегьы, Қырҭтәылатәи жәларбжьаратәи аҧышәа иазҧхьагәаҭаны ирмазеиуп апроблематә азинтә зҵаарақәеи агхақәеи еиҿазырҧшуа аҭҵаара, иара убас, абри еиҧш агхақәа рыриашаразы амҩақәеи, амоделтә хәҭаҷқәеи ирызкны абжьагарақәа ҟаҵоуп. Ари аҭҵаара иашьаҭакны идырмазеит ҩ–ганктәи аинвестициатә аиқәшаҳаҭрақәа рмодельтә проект, уи, аиқәшаҳаҭра атеқст ашьаҭакратә модель еиҧш, наҟ–наҟ атәым тәылақәа рҟны ҩ–ганктәи аинвестициатә еиқәшаҳаҭрақәа ирызку аиҿцәажәарақәа рпроцес аҿы ахархәара аиуоит.

Апартниортә фонд аиҭаиҿкаара иазку азакәанҧҵаратә пакет ҿыц армазеиразы, апартниортә фонд аҟны аҟтивла аусеицура иаҿуп. Уи иабзоураны атәыла иаҳа ирацәаны аинвестициақәа аиур алшоит.

Қырҭтәыла Аҧыза–министр Биӡина Иванишвили иҧшьгарала, ақырҭуеи атәыми аинвесторцәа рыдгылара ала иҧҵоуп «Қырҭтәыла аицинвестирра афонд». Ахатә инвестициатә фонд апотенциалтә инвесторцәа ирыхәаша аҭагылазаашьақәеи чыдалатәи алшарақәеи рыднагалоит Қырҭтәыла аинвестициақәа ралаҵара амзызла. Иахьазы ари афонд иалоуп 6 миллиард адоллар.

Қырҭтәыла аекономикеи иҭышәынтәалоу аҿиареи рминистрра, Германтәыла жәларбжьаратәи аусеицура ауаажәларра – GIZ-и атыҧантәи азанаатдырҩцәеи рҟны аусеицура ала, «Ақәыҧшыларатә планшьҭыхреи аргыларатә усуреи ркодекс» апроект дырмазеиуеит, уи, иаку апринципқәеи аҧҟаҧҵәеи ирышьаҭакны Қырҭтәыла аҵакырадгьыл аҿы ақәыҧшыларатә планшьҭыхреи аргыларатә усуреи ирыдҳәалоу азҵаарақәа рҭыҧқәҵара иазкуп. Иара убас, 2012 шықәса абҵара

инаркны 2013 шықәса цәыббранӡа 50 аргыларак рзы азин рыҭоуп, уи ала атәылаҟа аинвестициақәа ралагалара иацхраауеит. Аҵыхәтәантәи ашықәс инаҵакны, азин зауз аобиектқәа рзеиԥш инвестициатә ахә 3 200 000 000 лари иаҟаран, урҭ ирылоуп абарҭ аобиеқтқәагьы: Аахыҵ Кавказтәи амҩангагатә система арҭбаара иазку (аиҭашьақәыргылара апроект инаҵакны), 56 км. иҟоу, зықәыԥәԥәара дуу амагистральтә газмҩангага – 2 744 720 000 лари; Самцхе-Џьавахеҭи аҿы Арақалигес - 30 000 000 лари; Қарҭтәи аҳаирбаԥәазаҿы иҟоу алогистикатә парк - 1 308 000 лари; Аҷараҵҟали аҿы аӡфымцалашаратә станциақәа ркаскад - 320 000 000 лари.

2013 шықәсазы атәылахь иааит 3 568 518ҩык авизиторцәа, урҭ рхыԥхьаӡара, иҳаҩсыз ашықәс иашьашәалоу аамҭа арбагақәа 26 %-ла ирeиҳауп (2012 шықәсазы – 882 590).

Ари азҳара Урыстәылатәи афедерациеи (азҳара – 54%), Украинеи (азҳара – 69%), Польшеи (азҳара – 72%) рҟынтә иааиз атуристцәа рхыԥхьаӡара азҳара иадҳәалоуп. Атуристцәа ҳтәылаҿы 1 703 673 93 лари инырхит (2012 шықәсазы 1 410 901 лари инырхит). Урыстәылатәи афедерациаҟынтә иааит 335 891ҩык атуристцәа, урҭ ҳтәылаҿы 448 350 212 лари инырхит.

Аҳәынҭқарратә ахатәра азҵаарақәа ирыдҳәаланы иазгәаҭатәуп, 2013 шықәсазы интенсивла инагӡоит ахҵәа истатус змоу афизикатә хаҿқәа ишиашоу рзыҭира аҵасла,
аҳәынҭқарра иатәу еиҭамҵуа амазара рзышьақәырԥәԥәара апроцесс. Ари апроцесс асоциалтә мышхәыбзазареи ашәарҭадара аус аҿы аҳәынҭқарра ароль алкаареи иацхраауеит. Уи адагьы, Қырҭтәылаҿы адгьыл афонд анапхгараҭара арҿиара апроцесс азинтә аиқәыршәареи, Қырҭтәылаҿы адгьыл ахылаԥшра аиԥьтәреи, Қырҭтәыла адгьылқәа иаку рфонд ахылаԥшреи аҿиареи ирыдҳәалоу азҵаарақәа ралкаареи рыӡбареи ирызку активтә усура инагӡоит.

Аимадареи аинформациатә технологиақәеи рганахьала, 2013 шықәсазы ирыдыркылеит «Аналогиатә дырраҭара аҟынтә ацифратә дырраҭарашҟа Қырҭтәыла амилаҭтә аиасра астратегиа» апроекти, уи иадҳәаланы Қырҭтәыла азакәанԥҵаратә ақтқәа ирылаҵатәу аԥсахрақәа рзакәанпроектқәа рпакети. 2013 шықәсатәи ҭагалантәи асессиаҿы ақырҭуа закәанԥҵаҩцәа ари апакет еилдыргоит.

Атранспорттә потенциал иаҳа арԥәԥәаразы арегион атәылақәа рҟны аусеицура инагӡоит. Иара убас инагӡоит Бақәа – Қарҭ – Ҟарс аихамҩатә магистраль аргыларатә усурақәа.

Қырҭҭәыла аҟтивла иалахәып Каспиатәи амшын арегион аҟынтә анефҭи агази риагара апроект анагӡараҿы. Ари апроект иабзоураны Европатәи аҵьармыкьаҿы аенергохыҵҵырҭақәа рдиверсификациазы алшара ҟалоит.

Ақыҭанхамҩеи, аенергетикеи, амҩатәи аурбантәи амуниципалтәи аинфраструктуреи, ахатә сеҟтори, егьырҭ асеҟторқәеи рҿы ахадаратә проеҟтқәа аҧара рзалхразы, аҿҳәарадула, азин чыдала акредитқәеи агрантқәеи роура амзызла, адонорцәа рҟны аиҿцәажәарақәа мҩаҧысуеит. 2012 шықәса жьҭаара 1 инаркны иахьанӡа адонорцәа рҟны 14 еиқәшаҳатрак рыдыркылахьеит, урҭ рыбжьара, ақыҭанхамҩеи, амҩатәи аӡтәи аинфраструктуреи, аҵареи русхкқәеи ахҵәацәа ацхыраара рыҭареи ирызку аиқәшаҳаҭрақәа.
Уи аамҭазы активла аусура иаҿуп еиуеиҧшым ахырхарҭақәа рзы адонорцәа рҟынтә аҧара аиура амзызла.
Аҳасабрба ианыҧшуа аамҭа инаҵакны, ақыҭанхамҩа адгыларазы, Евроеидгылеи Ақыҭанхамҩа арҿиара жәларбжьаратәи афонди (IFAD) рҟны аиқәшаҳатрақәа рыдыркылеит. Ақыҭанхамҩазы зыхә мачу акредитқәа роура амзызла адонорцәа рҟны аиҿцәажәарақәа мҩаҧысуеит.

Ахатәреи аиқәшаҳатреи рыхьчара

Имазеиуп азакәанҧҵаратә ҧсахрақәа рпакет, уи иабзоураны аханатә иахәаҧшуеит аипотекатә ҧсахтәқәа ирыдҳәалоу аҵасқәа. Ирыдыркылахьоу аиқәшаҳаҭрақәа рыҧсахуам, аха тәылауаҩык даҽа тәылауаҩык иҧсыҽра ахархәара илымшаратәы азинтә ҭагылазаашьақәа еиқәдыршәоит.
Қырҭҭәыла апарламенти Аиустициа аминистрраҿы иҟоу азеиҧш реестр агентреи адгьыл ахылаҧшреи аҿиареи ирызку амаҵурабжьаратә хеилак аусура еиҿыркаауеит. Ахеилак алахәылацәа, Қырҭҭәылаҿы адгьыл иадҳәаланы иҟоу апроблемақәа зегьы зыӡбаша адгьыл акодеқс дырмазеироуп.

Ашәахтә политика

Аҳәынҭқарратә программа ала иазҧхьагәаҭоу ахықәкқәа рынагӡаразы, Қырҭҭәыла ашәахтә кодеқс рыҧсахит. Арҭ аҧсахрақәа инрықәырҧшны, ашәахтәи административтәи аусхкқәа рҿы ахараҧсеи ахыҧхьаӡарақәеи алиберализациа рызуп, урҭ рхыҧхьаӡара еиҵартәит, афизикатә хаҿқәа рхашәалахәтә шәахтә аминимум шьақәдыргылеит, ашәахтә, ииашоу анапхгараҭаразы азинтә база иҧҵоуп.

Ашәахтә закәанҧҵара иалалаз аҧсахрақәа инрықәырҧшны:

- Ашәахтә зқәым аминимум иҳәаақәҵоуп, уи иабзоураны зулафахәы мачу атәылауаа (6000 лари еиҳаны шықәсыктәи ахашәалахәы змам) ахныҟәгаратә минимум иаҟароу рцьаусҧса аҟынтә аусураҭаҩ иааникылаз 360 лари ахашәалахәтә шәахтә абиуџьет аҟынтә издырхынҳәеит;

- Ашәахтә зқәым аминимум (мызкала 150 лари) азы афизикатә хаҿы ибанктә счиот аҿы мчылатәи аусмҩаҧгатқәа нагӡом;
- Ақытанхамҩатә ма амедицинатә усура назыгӡо ахаҿы ахашәалахә азы ашәахтә ишәом, уи ашәахтә ашықәс анынтцәалак аамышьтахь 3 шықәса инрытцакны ихашәалахәы ареинвестициа азиур илшоит;
- 2017 шықәса ажьырныхәа 1нӡа ашәахтә аҟынтә ихақәитхоит ақытанхамҩатә ааглыхра знапалаку ахаҿы Қырттәылаҿ ирмазеиу ақытанхамҩатә аалытц раҧхьатәи ацәыргараҟынтә иоуа ахашәалахә, акалендартә ашықәс инатцакны ари ахашәалахә 200 000 лари еихамзар. Иара убас, ақытанхамҩатә ааглыхра знапалаку ахаҿы, иусуразы иоуа аулафахәы, аусуратаҩ ари аусураҟынтә иоуа ахашәалахәы 200 000 лари еихамзар;
- 2017 шықәса ажьырныхәа 1нӡа ашәахтә аҟынтә ихақәитхоит ақытанхамҩатә ааглыхра знапалаку ахаҿы Қырттәылаҿ ирмазеиу ақытанхамҩатә аалытц раҧхьатәи ацәыргараҟынтә иоуа ахашәалахә, акалендартә ашықәс инатцакны рзеиҧш хашәалахә 200 000 лари еихамзар;
- ахашәалахәтә шәахтә аҟынтә ихақәитхоит зхәычраахыс зылшара мачу, иара убас, лабҿаба иубартоу агра змоу ахаҿы, акалендартә ашықәс инатцакны, уаанӡа иҟаз 3000 лари рцынхәрас, 6000 лари аҟынӡа ашәахтә зқәу ахашәалахәы;
- Қырттәыла Аҧыза–министр ихала идикылоз аӡбара ацынхәрас, ашәахтә еиқәшахатра адкыларазы аӡбара рыдыркылоит Қырттәыла аихабыра;
- Ашәахтә уалқәа рыршәаразы иҟаз шықәсыктәи аҿхәара 3 шықәсанӡа идуухеит. Ашәахтә уалқәа рыршәара аиқәыршәаразы, ашәахтә зшәараны иҟоу ахаҿы имазара қьырала агара ма аипотека ақәтцара ҟалоит;
- Адгьыл ма амазаразы ашәахтә шықәсыктәи абазисттә хыҧхьаӡара аихабыра рықәтцара ацынхәрас азакәанла ихәаақәтцахоит;
- Қырттәыла аҽьауси, агәабзиарахьчареи, асоциалтә ахьчареи рминистрра иаднакылаз, ататын аҿагыларатә стратегиа инақәырҧшны, 2014 шықәса цәыббра 1 инаркны афильтр змоу ататын азы (атыҧантәи ма аимпорттәи) акциз 0,6 аҟынтә 0,75 лари аҟынӡа иацлоит, афильтр змам ататын азы (атыҧантәи ма аимпорттәи) - 0,15 аҟынтә 0,2 лари аҟынӡа иазхауеит;
- ашәахтә уал мчыла аршәара иалагоит ашәахтә аимак ахыркәшара аамышьтахь, ари аамта инаркны ахаҿы ашьауҕатә такҧхықәра иқәыртцар ҟалоит;
- ахылаҧшратә акассатә аппаратқәа рхархәара атцас аилагаразы ишьақәгылоу ахараҧса 500 лари аҟынтә 200 лари аҟынӡа еитцхоит. Иара убас, раҧхьаӡа

акәны акассатә аппарат ахархәара атцас еилазгаз ахаҿы, асанкциа аҳасабла, агәеантцара иоуоит;

- Ашәахтә акәтцатә еитцхеит, 0,07 наӡынак рцынхәрас 0,06 наӡынак ираӄарахеит, шықәсык ала ахаҿы 3.65 наӡынак ашәахтә ацтцатә ишәоит;
- Хаҿык, раҧхьаӡа акәны атауар азы ашәахтә ада аус шиуа рбар, 1000 лари ацынхәрас 500 лари ахараҧса ишәоит, даеазнык ари атцас еилеигар, 10000 лари ацынхәрас 5000 лари ахараҧса ишәоит;
- Ашәахтә декларациа ацәыргара аҿҳәара аилагаразы аминималтә хараҧса 200 лари аӄынтә 50 лари аӄынӡа еитцхеит;
- Қырттәыла аконституциеи ауаѳытәыѳса изинқәа рдекларациеи рыла ахаҿы иатәашьу азинқәа рыҧкратә норма еиҧш, асанкциа хкык еиҧш иҧырхуп Қырттәыла ахазалхыртатә аҳәаа ахысразы иӄаз аҧкра; ахараҧса аҳасабла Қырттәыла ахазалхыртатә ҳәаа ахысразы азин аҧкра иҧырхуп абарт азинеилагарақәа рзы: Қырттәыла ахазалхыртатә ахылаҧшратә пункт ала акәымкәа, маӡала атауар аиагаразы; даеазнык абри еиҧш аилагарала 3000 лари иаҧсоу атауар маӡала аиагаразы;
- Еитцхеит атауар арбара ма азеиҧш декларациа ахартәаара аҿҳәареи атранспорттә хархәага арбара аҿҳәареи реилагаразы ахараҧса. Ари аҿҳәара аилагаразы еенак азы, (атауар ахә 1500 лари еиҳамзар) иӄаз 100 лари ахарҧса 50 лари аӄынӡа еитцхеит (атауар ахә 1000 лари еиҳамзар).

Ашәахтә кодекс аофициалтә, азеиҧш аилыркаара ахырхарала аусура инагӡоит. Уи иабзоураны ашәахтәшәаѳцәа аус аныруа ашәахтә ҧхықәрақәа ииашаны ирызныӄәо иалагоит, ашәахтәшәаѳцәа иӄартцо азинеилагарақәа рхыҧхьаӡара еитцхоит. Иара убас, ашәахтә кодекс иалаз аиашамрақәа рыриашареи, ашәахтә кодекс ала азинтә еизыӄазаашьақәа ртыҧқәтцареи, ашәахтә процесси анапхгаратареи рырмариареи иаҿуп.

Афискалтә политика

Қырттәыла 2013 шықәсатәи аҳәынтқарратә биуџьет ала иазҧхьагәатоу асигнациақәа инрытцакны, аҳәынтқарратә программа иалоу аусмѳаҧгатәқәа аҧара рзалырхуеит. Абиуџьет ианыҧшуеит аиҳабыратә программа ахадаратә аҧӄаҧтцәақәа, урт асоциалтәи, агәабзиарахьчаратәи, ақытанхамѳатәи, атцаратәи ахырхартақәа ирызкуп. Иара убас, аҧара рацәаны иазҧхьагәатоуп аинфраструктуратә проектқәа рынагӡаразы.

2014 шықәсатәи абиуџьет апланшьҭыхра иаҿуп, уи иалалоит аиҳабыра рприоритетқәа рынагӡара иазку аусмҩаӡгатәқәа рзы аӡара. Иара убас, атәылаҿы иҟоу амакрофискалтә ҭагылазаашьеи апрогнозқәеи иазӡхьагәаҭаны еиқәдыршәоит афискалтә параметрқәа рҭышәынтәалара.

Инагӡоит аҳәынҭқарреи аҭыӡантәи ахатәхеиҿкаарақәеи рбиуџьетқәа рзы апрограмматә биуџьет аформати ахаҭабзиареи реиӡьтәра иазку аусура. Иара убас, абиуџьет апланшьҭыхра аелектронтә система аиӡьтәра иазку аусуракәа мҩаӡысуеит. Арҭ аусмҩаӡгатәқәа рынагӡара иалҵшәаны, абиуџьет апланшьҭыхреи, уи анагӡара аҳасабырбеи рпроцесс аан иаҳа ииашоу, инаӡоу аналитикатә материалқәа рырмазеиразы алшара ҟалоит.

Аҳәынҭқарратә ауал иадҳәаланы иазгәаҭатәуп, Қырҭтәыла афинансқәа рминистрра еиқәнаршәоит аҳәынҭқарратә ауал апрогмативтәи аконсервативтәи анапхгараҭара, иара убас, атәыла иаиуз аӡсахтә хыҵҵырҭақәа рмилаҭтә аҿиареи, аинвестициатә приоритетқәа инрықәырӡшны рхархәареи. Қырҭтәыла аҳәынҭқарратә ауал аҭагылазаашьа Қырҭтәыла ихьыӡшым акредиттә реитинг ахадаратә аган ӡәӡәақәа ируакуп.

Қырҭтәыла аусеицура нанагӡоит жәларбжьаратәи ареитингтә еилахәыракәа - Standard & Poor's, Fitch-и Moody's-и рҟны. Иахьазы Қырҭтәыла абарҭ аилахәыракәа рыхӡагьы рҟны „BB-иҭышәынтәалоу“ ареитинг амоуп (аилахәыра Moody's аметодологиала „Ba-иҭышәынтәалоу“).

Аҳәынҭқарратә адәныҟатәи ауал апортфел – ишеибгоу аҳәынҭқарратә ауал 78% иаҟароуп. Ари акредиттә хыҵҵырҭа ахәҭа ду роуит аганрацәалатәи ҩганктәи адонорцәа рҟынтә, бжеиҳарала азин ҷыдала. Атәым хыҵҵырҭақәа рҟынтә ироуз аӡсахтә рхы иадырхәоит аинфраструктура аиҭашьақәыргылареи, атәыла аҿиаразы зҵак дуу егьырҭ апроектқәеи рзы. Аҳәынҭқарратә ауал азы иҟазшьарбагоуп аиҵатәратә тенденциа. 2012 шықәсазы аҳәынҭқарратә ауал аноминалтә аҩныҵҟатәи аалыҵ наӡа 34.9 % иаҟаран, адәныҟатәи ауал, аноминалтә аҩныҵҟатәи аалыҵ наӡа 27.6%.

Аҳәынҭқарратә адәныҟатәи ауал аганахьала, етапла идырҿиаауеит зыхә дуу ахазынатә қьаадқәа рҵьармыкьа. Уажәазы, Қырҭтәыла афинансқәа рминистрра инанагӡоит шықәсыктәи, ҩышықәсатәи, хәышықәсатәи, жәашықәсатәи зыху дуу ахазынатә қьаадқәа ремисиа. Аназынатә арбагақәа (акупони адисконти) аиҵатәратә

тенденциала иалкааууп, уи иабзоураны аинвесторцәа, аиҳабыра рфискалтә политикеи амакроекономикатә ҭагылазаашьеи иаҳа рыгәра ргоит.

Жәларбжьаратәи авалиутатә фонд (IMF) аҟны аусеицура инагӡоит, ари афонд апрограмма инаҵакны Қырҭтәыла иаиуит 250 млн. SDR (387 млн. адоллар) аӡара. Ари аӡара арезервтә финансыркра амеханизми (Stand-By Arrangement - SBA) арезервтә-кредиттә базеи (Standby Credit Facility - SCF) рпрограммақәа инрыҵакны иалырхит. Аиҳабыра ари аӡара рхы иадырхәоит чыдалатәи аҭагылазаашьақәа мацара раан. Ари апрограмма инаҵакны 2013 шықәса мшаӡымза 3 рзы аларҵәара аиуит Қырҭтәыла иазку актәи аԥбатәи еидҵоу ахцәажәара. Иара убас, Евроеидгыла ишьақәнарӷәӷәеит 46 млн. евро иаҟароу ахыҵхырҭа, уи IMF апрограмма иадҳәаланы рхы иадырхәоит.

Аҳәынҭқарратә аӡара ахылаӡшра аганахьала, Евроеидгыла адгыларала, Қырҭтәыла афинкансқәа рминистрра асистемеи, аҳәынҭқарратә аудит амаҵуреи, аконкуренциеи аҳәынҭқарратә аахәарақәеи рагентреи рҿы ареформақәа мԥаӡысуеит. Арҭ ареформақәа аҳәынҭқарратә хыҵҵырҭақәа излауа ала хықәкыла рхархәареи, амакроекономикатә ҭышәынтәалара ахьчареи, астратегиатә ҵакы змоу аусхкқәа рзы аӡара алхреи, аҳәынҭқарратә хыҵҵырҭақәа рхархәара ахылаӡшреи аҳасабырбеи ирызкуп. Арҭ ареформақәа иашьҭанеиуа ретап ала иазӡхьагәаҭоуп аҳәынҭқарратә аӡара ахылаӡшра апроцесс аҿы Қырҭтәыла апарламент аҽалархәра.

5. Ақыҭанхамԥа

Аиҳабыра ҿыц 2012 шықәсазыҵәҟьа ақыҭанхамԥа арҿиара азыҳаҵҳаҵра иалагеит, ашықәс анҵәамҭазы, ақыҭанхамԥатә техника ҿыц аахәаразы аминистрра абиуџьет аҟынтә иҵегьы 80 милн. лари иалхын. 2013 шықәсазы афинансыркра иазхаит 241 млн. лари аҟынӡа ишьҭыҵит. Ақыҭанхамԥатә сектор афинансыркра ашьхыҭра аганахьала иалкаатәуп ақыҭанхамԥеи ақыҭа аҿиареи ирызку Европа агәылааратә программа (ENPARD). Ари апроект 4 шықәса рзы иазӡхьагәаҭоуп (2013 шықәса хәажәкыра – 2016 шықәса хәажәкыра), апроект абиуџьет 40 млн. евро иаҟароуп. ENPARD- Қырҭтәылатәи апрограмма анагӡара иалҵшәаны арахәааӡаԥцәа русеицура иаҳа иҭбаахоит, ақыҭанхамԥатә сектор иалахәу аинститутқәа русушьа еиӷьхоит, ақыҭанхамӡа амилаҭтә стратегиа анагӡара ацхыраара аиуоит.

Ишьаҭакхеит иааглыхратәым (икоммерциатәым) аиуристтә хаҿы – ақыҭеи ақыҭанхамԥеи рырҿиара афонд, уи зыдгьылқәа рацәам арахәааӡаԥцәа ирыцхрааша апрограммақәа рынагӡареи, ақыҭатә инфраструктура арҿиареи, ақыҭанхамӡа

знапалаку афизикатәи аиуристтәи ахаҿқәа зыхә лаҟәу акредитқәа рыҭареи, иахьатәи ақыҭанхамҩатә технологиақәа раларҵәареи, ақыҭанхамҩатә сектор аҿы акооперативқәа русура адгылареи, ақыҭанхамҩатә усураҿы аӡгаӡса амеханизмқәа раларҵәареи, ақыҭанхамҩатә дгьыл афонд аӡҵареи, ахылаӡшреи ирызкуп.

Иахьазы «Зыдгьылқәа мачу арахәааӡаҩцәа ааӡынратәи аусуаркәа рзы ацхыраара рыҭара апроект» инаҵакны 710385ҩык ақыҭауаа еиуеиӡшым ақыҭанхамҩатә картақәеи, иашьашәалоу ахәарҭеи роуит. Абенефицарцәа 195 545 543 лари рыхә ацхыраара роуит.

Абенефицарцәа еилоу акартақәа рхархәарала рыдгьылқәа аадрыхырц рылшеит, аминималтә картақәа рхархәарала ақыҭанхамҩатә ааглыхратә хархәагақәеи ақыҭанхамҩатә инвентари аархәеит. Апроект инаҵакны, зыдгьылқәа мачу арахәааӡаҩцәа иртәу 196 924 гектар адгьыл аҵакыра аус адырулеит, 82 359 731 лари рыхә арҵәыгақәеи, 37 735 593 лари рыхә апестицидқәеи, 7 683 375 лари рыхә алаҵатәқәеи, 11 202 061 лари рыхә ақыҭанхамҩатә инвенатри 264 943 лари рыхә арахәхәышәтәратә препаратқәеи аархәеит. Ари апроект хықәкыс иаман ақыҭанхамҩатә хархәага бзиақеи амаҵзуреи рыла ақыҭауаа реиқәыршәара. Уи иабзоураны акыр еиӡьхеит аҵьаус аҭагылазаашьақәа, абизнес иаҳа илахҿыххеит. Ари апроект анагӡара иахылҵит раӡхьатәи аалыҵ ааглыхра адгылареи, иҵегьы аусуратә ҭыӡқәа раӡҵареи, аус зуа ауааӡсыра рҵьаусӡса азҳареи.

Ақыҭанхамҩатә сектор знапалаку ауааӡсыра рыдгыларазы, 2013 шықәса ааӡынра инаркны аусура иалагеит «Азинҷыдалатәи акредитқәа рпроект», уи инаҵакны, ақыҭауаа, азинҷыдалатәи агроӡсахтә аҳасабла аӡара роуит. Апроект иалахәып 12 банки амикрофинанстә 2 еиҿкааракы. Ақыҭеи ақыҭанхамҩеи рырҿиара афонд афинансыркра иашьаҭакны, абанкқәа аӡара ззалырхыз агроӡсахтәқәа 9-12% рҟнынӡа иашәоит „Ақыҭанхамҩатә проектқәа рыхалӡшратә агентра“.

2013 шықәса нанҳәа 27 аҭагылазаашьа ала, актәи акомпонент инаҵакны, 2 685ҩык абенефицарцәа 1106 478 лари атауартә кредит роуит. Аҩбатәи акомпонент инаҵакны, абжьаратәи ихәыҷуи арахәааӡаҩцәа, амаксимум 2 шықәсыктәи аҿҳәарала, азинҷыдала агрокредтқәа роуит – 2247ҩык абенефицарцәа ирыҭоуп 44598745 лари акредит.

Апроект ахӡатәи акомпонент инаҵакны, ақыҭанхамҩатә ааглыхырҭақәа, амаксимум 7 шықәсатәи аҿҳәарала азинҷыдалатәи агрокредитқәа роуит, 2013 шықәса цәыббра 30 аҭагылазаашьа ала, урҭ ирыҭоуп 29,5 млн. адоллар рыху 235 ӡсахтә. Ари акомпонент инаҵакны, 51 ааглыхырҭа ҿыцқәа раӡҵаразы аӡара алхуп. Ааглыхырҭа ҿыцқәа раӡҵареи, уаанӡа иҟаз аглыхырҭақәа рыртбаареи, атехника ҿыц ала

реибыҭареи рзы, абанкқәа Кахеҭи арегион аҧара азалырхит 10 ааглыхырҭак раҧџареи 63 реиҭашьақәыргылареи рзы; Қвемо Қарҭли арегион аҿы иҿыцу 9 ааглыхырҭаки аус зуа 35 ааглыхырҭаки рзы; Имереҭи арегион аҿы иҿыцу 5 ааглыхырҭаки, аус зуа 26 ааглыхырҭаки рзы. Аҧсахтәқәа реиҳарак арахәааӡареи, аӡахәааӡареи, ашьҭаҵарҭақәа реиқәышәареи ирызкуп.

2013 шықәсазы атәылашҟа иааргеит ақыҭанхамҩатә техника ҿыц, уи ахархәаразы 1000ҩык атракористцәа рквалификациа шьҭырхит, шәкыла аусуратә ҭыҧ ҿыцқәа иҧҵан.

Ақыҭанхамҩа атрадициатә усхкқәа ируакуп аӡахәааӡареи аҩы ааглыхреи. Аминистрразы ахадара амоуп ақырҭуа аҩы аӡыргареи аҵьармыкьа ҿыцқәа рыҧшааpеи. Аилахәыра «Аҩы амилаҭтә агентра» аҿалархәрала қәҿиарала иазҳауеит ақырҭуа аҩы аеқспорт. Урыстәылатәи аҵьармыкьашҟа ақырҭуа аҩы аеқспорт еиҭалагеит. Џыҧхтәи арбагақәа ирҿаурҧшыр, сынтәа ақырҭуа аҩы аекспорт акыр иазҳаит. 2013 шықәсазы, ҧхынгәы налаҵаны аҳәааныраҵәҟа ирышьҭит 16 125 433 ҧаҭлыка (0,75) аҩы, арҭ арбагақәа иашьашәалоу џыҧхтәи аамҭа ацкыс 4884505 ҧаҭлыка рыла еиҳауп.

2013 шықәсатәи ажьҭаара қәҿиарала амҩаҧгара амзызла идырмазеит ажьҭаара асубсидиақәа рсистема ҿыц, ари асистема, аҧареи, асубсидиақәа рхыҧхьаӡареи рыла џыҧхтәи асистема еиҧшым. Лымкаала, сынтәа асубсидиа иалхуп ахҧатәи аборигентә ажьхкы – Кахури мҵване азы. Ажь шкәакәазы (Рқаҵиҭели, Кахури мҵване) 0.4 лари асубсидиа алхын, Саҧеpави азы – 0.25 лари. Иара убас, асубсидиақәа рзы азин роуит, афизикатә хаҿқәа рҟынтә килак ажь азы 1 лари еиҵымкәа изшәоз аҩытә еилахәырақәа. Џыҧх асубсидиақәа иалхын Рқаҵиҭели (0,25 лари) Саҧеравии (0.35 лари) мацара рзы, уи иахҟьаны аӡахәааӡаҩцәа изныкымкәа аимак рыбжьалахьан, избанзар Кахеҭи арегион аҿы Рқаҵиҭели Кахури мҵванеи иахьеилоу аӡахәатрақәа рацәоуп.

Џыҧх 54000 тонна ажь аус адырулеит, аҵыхәтәантәи 5 шықәса рзы арҭ ари арбага зегьы иреиҧьын. Иахьазы 79000 тонна ажь рыдыркылеит, иахьагьы адкылара иаҿуп. Иара убас, 10 гектарк иреиҳаны аӡахәатра змоу аӡахәааӡаҩцәа ажь арҭар рылшоит. Аӡахәааӡаҩцәа зегьы рхы иақәиҭны ажь арҭар рылшоит. Џыҧх Рқаҵиҭели Саҧерави рмаксималтә ахә1 1 лари акәын иҟаз, Алеқсандриатәи Муџьуреҭҭтәи (Хванчкара) ахкқәа 3 лари ҳәа ирыдыркылон.

Сынтәа Рқацицели бзиа, Саҧеравиы ма Мцване рминималтә ахә 1 лари иаҟаран, чыдалатәи амикротыҧқәа инрықәырҧшны, саҧеравиы амаксималтә ахә 2.20 лари, Рқацицели Мцванеи рыхә 1.50 лари иаҟаран. Рача арегион аҿы ажьҭаара иаламгацт, аха Хванчкара ахә 5 – 8 лари иаҟарахар ҟалап.

Ауааҧсыра ргәабзиарахьчареи рсоциалтә ахьчареи рзы, афатә ашәартадара еиқәыршәоуп, уи азы «Афатәаалыҵи аҧстәқәа рыфатәи рхаҭабзиареи, арахәааӡареи, аҵиаақәа рыхьчареи ркодекс» иалало аҧсахрақәа рпакет дырмазеит. Азакәанпроект инақәырҧшны, Еврокомиссиа абжьгарақәа иазҧхьагәаҭаны, ахәҭачқәа рацәаны аханатә идыриашеит, арт аҧсахрақәа «Адгьыл ҧстәқәа рсанитартә кодекси», Аҵиаақәа рыхьчара иазку жәларбжьаратәи аконвенциа амаӡаныҟәгара ишьақәдыргылаз афитосанитартә ҭагылазаашьақәа жәларбжьаратәи ISPM астандартқәеи, Евроеидгыла адирективақәеи ирышьашәалоуп.

Сынтәа Қырттәыла апарламент иаднакылеит «Ақытанхамҩатә хеидкылақәа ирызку» Қырттәыла азакәан. Ари азакәан ахадаратә хықәкқәа роуп: аҭаацәаратә ааглыхыртақәа рырҿиареи, урт рҿиаратә лшарақәа рырӡәӡәареи, ақыҭеи ақытанхамҩеи реиҭаҿиара адгылареи; ақыҭа асоциалтә-економикатә аҿиара аиқәыршәареи ақытақәа рҿы аӡаара аҧыхреи, ақыҭақәа рҟынтә ауааҧсыра рмиграциа аанкылареи, ақыҭанхамҩатә ааглыхра апродуктивра аизырҳареи, аконкуренциалшара аиҧьтәреи, арентабелра ашьҭыхреи, амилаттә економика арҿиареи, абиологиатә нхамҩа аҿиара адгылареи. Азакәанла иазҧхьагәаҭоуп азеиҧш азин аиуристтә хаҿы – ақыҭанхамҩатә хеидкылақәа рырҿиара агентра аҧҵара, уи ақыҭанхамҩатә хеидкылақәа астатус раҭәашьареи, астатус аанкылареи, рхылаҧшреи ирызкуп, ақыҭанхамҩатә хеидкылақәа ирыцхрааша аҳәынтқарратә усмҩаҧгатәқәа нанагӡоит, ақыҭанхамҩатә хеидкылақәа рырҿиара иацхрааша абжьагарақәа армазеиуеит, ақыҭанхамҩатә хеидкылақәа русура иадҳәаланы адыррақәа рбаза иҧнаҵуеит.

Аҟтивтә усура мҩаҧысуеит ақыҭанхамҩатә дгьылқәа амелиарациатә рымаҵзура аиқәыршәара аганахьала, убри азы, «Амелиарациатә система амодернизациа апрограмма» инаҵакны, сынтәа, 11 560 гектар адгьыл аҵакыраҵы 19 аӡақәҭәаратә системақәа еиҭашьақәыргылоуп, Кахеттәи алаҟәыра 7 570 гектар аҿы 11 аҭарбаратә системақәа еиҭашьақәыргылоуп. Абиуџьеттә аҧара ада, аиҭашьақәыргыларатә усурақәа нарыгӡоит Адунеи абанки (WB), Ақыҭанхамҩа арҿиара жәларбжьаратәи

афонди (IFAD), Америка Еиду Аштатқәа рҿиара агентреи (USAID), егьырҭ аиҿкаарақәеи рҟны аусеицурала.

Сынтәа, иҳаԥсыз апериод азы имԥаҕгоуп амелиорациатә инфраструктура атехникатә хархәара иазку, зҭак дуу аусуракәа. Ирыцқьоуп 1054 км. аура змоу амагистральтәи аизшаратә ажрақәа. Урҭ рыбжьара: Қвемо Қарҭли – 489 км, Шида Қарҭли – 424 км., Кахеҭи арегион аҿы – 46 км., Имереҭи – 95 км. Гуриеи Гыртәылеи арегионқәа рҿы ирыцқьаны еиҿыркааит 15 км. аура змоу агыруажратә коллектор. Ашықәса анҵәамҭанӡа, 63 км. амагистральтәи 165 км. аизшаратәи ажрақәа ррыцқьаратәи реиҿкааратәи аусуракәа мԥаҕыргараны иҟоуп.

Идырҽеит аизшаратә цәаҳәақәеи иҕхасҭаз аӡышьтратә системақәеи. Ирҽеины еиуеиҕшым ҷыдалатәи аусуракәа рызуп аӡхагаларҭатә станциақәеи, аӡыҵәахырҭақәеи, еиуеиҕшым 25 идуу аӡтехникатә аргыларақәеи. Ишеибгоу 570 аргыларақәа ирҽеиуп. Арҭ аусмԥаҕгатәқәа ирылҵшәаны 70000 гектар адгьыл аҵакыра аӡыла еиқәыршәоуп.

Уажәазы Ақыҭанхамԥа аминистрра инанагӡо аинвестициатә проектқәа ирылукааратәы иҟоуп Ақыҭанхамԥа адгылара апроект (ASP). Ари апроект азы аҕара алнахит Ақыҭанхамԥа аҿиара жәларбжьаратәи афонд (IFAD), аҕсахтә аҳасабла 5350 000 SDR (инақәырҕшны, 8 130 000 адоллар), акредит аҳасабла 130 000 SDR (инақәырҕшны, 213 000 адоллар). Уи адагьы, ари апроект азы IFAD 3 250 000 SDR (инақәырҕшны, 4 924 000 адоллар) алнахит.

Апроект ԥ-компонентк рыла ишьақәгылоуп:

Актәи акомпонент «Ақыҭаҿы ализингтә операциақәа рыдгылара» - 4.916.900 адоллар иаҕсоуп. Уи Қырҭтәылаҿы ақыҭанхамԥатә лизинг асистема арҿиара адгылара иазкуп. Акомпонент ала иазҕхьагәаҭоу аусура иабзоураны ақыҭанхамԥа знапалаку ааглыхыԥцәа ализинг ала еиуеиҕшым, ақыҭанхамԥатә азкра змоу ахархәагақәа аархәар рылшоит.

Аԥбатәи акомпонент ақыҭақәа рҿы зымчхак хәыҷу аинфраструктура арҿиара иазкуп, уи 9.8 млн. адоллар иахҭнырҵоит. Ари акомпонент ақыҭақәа рҿы амԥақәеи, ацҳақәеи, аӡымԥангагақәеи рыргылареи реиҭашьақәыргылареи уҳәа, аинфраструктура арҿиара иацхраауеит.

Ҳазну ашықәс азы аилахәыра «Афатәаалыҵ амилаҭтә агентра» 1000 иреиҳаны абизнесоператорцәа аплантә гәаҭаракәа рзымҩаҧнагоит, арҭ арбагақәа 2,5 рыла ҵыҧхтәи арбагақәа иреиҳауп (2012 шықәсазы апрограммала иазҧхьагәаҭан 400 абизнесоператорцәа ргәаҭара) ; акыр иазҳаит планла иазҧхьагәаҭам агәаҭаракәа рхыҧхьаӡарагьы. Лымкаала, 2012 шықәсазы 44 планла иазҧхьагәаҭамыз агәаҭаракәа нагӡан, 2013 шықәса нанҳәа 15нӡа – 145 планла иазҧхьагәаҭамыз агәаҭаракәа мҩаҧган.

2013 шықәса инаркны иҕәҕәахеит атәыла аҩнытҵкатәи аҵьармыкьаҿы зыҿҳәара нҵәаз афатәаалыҵ аҭира афактқәа раарҧшреи иашьашәалоу аусмҩаҧгатәқәа рынагӡареи апроцесс.

2013 шықәса нанҳәа аҭагылазаашьа ала, аҧсатәтә иалху афатә аусбарҭа адырракәа рыла, қырҭтәылаҿы 77 арахәшьырҭақәа аус руеит, урҭ рҟынтә арегионқәа инрықәырҧшны: қарҭ – 4, Шида Қарҭли – 5, Самцхе-Џьавахеҭи – 2, Қвемо Қарҭли – 13, Кахеҭи – 13, Имереҭи – 16, Мцхеҭа - Мҭианеҭи - 7, Гуриа – 2, Гыртәыла - Хыхьтәи Шәантәыла – 12, Раҷа-Лечхуми -Ҵаҟатәи Шәантәыла – 1, Аҷара – 2.

Сынтәа, агәылара иҟоу атәылақәа рҿы еиҧшҵәҟьа, Қырҭтәылаҿгьы аларҵәара рыман ишәарҭоу амиграциатә ҧырхага – италиатәи арҵуқәа. Арҵуқәа ржәылара иалҵшәаны чыдала аҭагылазаашьа цәгьан аҳәыртақәа рҿы (Дедоҧлисҵкарои Сиҕнаҟи рмуниципалитетқәа рҿы), аландшафт цәгьа иахҟьаны, уажәтәи атехникала ари аҵакырадгьыл аус адулара рылымшеит, ааигәа иҟоу ақыҭақәа рыхьчара амзызла, арҵуқәа раларҵәара аҭыҧқәа авиациатә хархәагақәа рыла аус рыдырулар акәхеит.

Абарҭ аусмҩаҧгатәқәа зегьы ирылҵшәаны ақыҭанхамҩатә культуракәеи аҽаҩреи еиқәхеит.

Сынтәа америкатә аҧарҧалыкь аҿагылара амзызла мраҭашәаратә қырҭтәылаҿы 35000 гектар адгьыла аҵакыра аус адырулеит. Абиологиатә препаратқәа рыла аус адырулеит Пҕуҭ-Григолеҭи -Уреки- Қобулеҭтәи амҩа наҟ-ааҟ иҟоу аиаҵәара.

Атәыла аҵакырадгьыл аҿы арахә рзы ишәарҭоу аинфекциатә чымазаракәа раарҧшра аан, аҳәынтқарратә программала инақәырҧшны инагӡоит ачымазаракәа ирышьашәалоу аликвидациатә усмҩаҧгатәқәа: адиагностикатә гәаҭаракәеи, авакцинациеи, егьырҭ арахәхәшәырҭатә-саниатартә усмҩаҧгатәқәеи. 12 450 хы арахә ааҧкра ачымазара аҿагыларатә алаҵа рзыҟаҵан.

6. Агәабзиарахьчареи асоциалтә политикеи

Агәабзиарахьчара

2013 шықәса жәабран азы амч аиуит зегьирзеиҧшу агәабзиарахьчаратә программа актәи аетап. Актәи аетап азы, жәабран инаркны рашәарамзанӡа 41 713ҩык атәылауаа хырҧашьа змам амбулатортә аматәзура роуит, 15 275ҩык – хырҧашьа змам астационартә цхыраара, 1 347 658ҩык атәылауаа планла иазҧхьагәаҭоу амбулатортәи аполиклиникатәи аматәзуразы ашәҟәы рыҽҭарыҩит. Зегьирзеиҧшу агәабзиарахьчаратә программа анагӡара иалахәып атәылаҿы аус зуа ахәшәтәырҭақәа реиҳарак (>80%).

Зегьирзеиҧшу агәабзиарахьчаратә программа аҩбатәи аетап иалагоит ҧхынгәы 1 инаркны. Актәи аетап азы Агәабзиарахьчара аминистрра атәылауаа ирыднагалон аматәзура 3 блокк, иахьазы агәабзиарахьчаратә программа ахадаратә 6 блокк рыла ишьақәгылоуп, лымкаала:

1) раҧхьатәи агәабзиарахьчара ирҭбаау аматәзура;
2) хырҧашьа змам амбулаториатә аматәзура;
3) хырҧашьа змам астационартә аматәзура;
4) планла иазҧхьагәаҭоу ахирургиатә операциақәа;
5) акьыба ачымазарақәа рхәышәтәра;
6) ахшараиура.

Иара убас, акыр иҭбаахеит раҧхьатәи агәабзиарахьчареи хырҧашьа змам аматәзуреи. Аҭаацәаратә ма араионтә ҳақьымцәа рахь авизит иацлеит аҳақьым - специалистцәа рыбжьагарақәа, иазҳаит алабораториатәи аинструменттәи агәаҭарақәа реиқәыҧхьаӡа. Зегьирзеиҧшу агәабзиарахьчаратә программа аҩбатәи аетап инаҵакны ҩымз рзы (ҧхынгәы 1 инаркны нанҳәа 31нӡа) амедицинатә цхыраара роуит 48 935ҩык атәылауаа, урҭ рҟынтә 34 771ҩык – амбулатортә, 14 164ҩык – астационартә аматәзура роуит (7390ҩык хырҧашьа змам астационартә аматәзура, 901ҩык планла иазҧхьагәаҭаз аоперациақәа рзыҟарҵеит). Апрограмма инаҵакны 5 970 ахшараиуреи (3 978 афизиологиатә, 1992ҩык аҳәса иҧҟаны ахшара рымырхит), 1089ҩык акьыба ачымазара змоу ауааҧсыра рхәышәтәреи рзы аҧара алхын.

2013 шықәсазы иҧҵан аҧгаҧсатә хылаҧшра ихьыҧшым аматәура, уи амедицинатә аҧгаҧса налаҵаны, Қырттәылаҿы аҧгаҧсатә система аиҿкаара арҕәҕәаара иазкуп. Аамҭакала, ахатә аҧгаҧсатә еилахәыраҟәа еиҿыркааз амедицинатә аҧгаҧса

аҳәынҭқарратә программа иаку аахәаратә механизм ахь аиасра аплан аус адулара иаҿуп. Аиасратә апериод аплан дырмазеиуеит аҳәынҭқарратәи ахатәи асекторқәа рхаҭарнакцәа рыла еиҿкаау агәыҧ, урҭ рыбжьагарақәа иҭҵааны ишьақәнарӷәӷәоит аматҵурабжьаратә комиссиа.

Атәылаҿы аус зуа амедицинатә цхыраара лас аматҵуракәа ахәшьара рыҭаны, русушьа еиӷьызтәша ҩышықәсатәи ауснагӡатә план дырмазеит. Қарҭи 62 араионтә центрқәеи рҿы, автопарккәеи, апаратуреи, акоммуникациатәи (адиспечертәи арадиомҩангагатәи) акадртәи асистемеи рганахьала иҟоу аҭаххарақәа иҳәаақәҵан. Қарҭ америеи, 033-и 112-и аматҵуракәеи ауснагӡатә план анагӡара еицалагеит.

Америка аиҳабыра иалырхыз, зегьы реиҳа идуу аинвестициа (165 млн. адоллар) – Лугар ихьӡ зху аҭҵааратә центр - Қырҭтәыла аиҳабыра рхатәрахьы иасит, Агәабзиарахьчара аминистрраҿы иҟоу ачымазаракәа рхылаҧшра амилаҭтә центр хәҭас иҟалеит. Агәабзиарахьчареи, атәылахьчареи, афинансқәеи, аҵареи рминистрракәеи Америкатә агани аус еицыруеит Лугар илабораториа анапхгараҭареи афинанстә ҭагылазаашьеи ирызку акыршықәсатәи аплан азы, уи инаҵакны Америка академиатәи амедицинатә-ҭҵааратәи аинститутқәа астратегиатә партниорцәас иаанхоит. Уи адагьы, Агәабзиарахьчара аминистрра, Лугар ихьӡ зху ацентр апроектқәа ирыдҳәаланы, Европеи арегион егьырҭ атәылақәеи ргәабзиарахьчаратәи рветеринартәи аҭҵааратә институтқәеи рҟны активтә усеицура нанагӡоит.

2012 шықәса анҵәамҭазы цқьа еилкаамызт атәылаҿы иҟоу амедицинатә усҳәарҭақәа рхыӡхьаӡареи рхаҭабзиареи. 2013 шықәса ажьырныҳәазы атәылаҿы иҟоу амедицинатә усҳәарҭақәа рпаспортизациа мҩаҧган. Иҳәаақәҵан 1553 усҳәарҭак рҿы аинфраструктуратәи, акадртәи, административтәи ахыҵхырҭақәа. Арҭ адыррақәа аҵак ду рымоуп агәабзиарахьчара асистема аиҿкаареи, анапхгараҭареи, аҳасабырбеи рмеханизмқәа аус рыдулареи рынагӡареи рзы.

Аиҳабыра идырӷәӷәеит агәабзиарахьчара асектор аҿы аинфраструктуратә проектқәа рзы аҧхықәрақәа рынагӡара амониторинг. Аинвесторцәа рыла иаамҭаны аҧхықәрақәа рынамгӡара иаҭакны, Агәабзиарахьчара аминистрра, аекономикатә блок аҟны аусеицурала аҳәынҭқарратә хатәрахьы иархынҳәит Аонкологиатә центри Адиҭтәи ахәшәтәырҭақәеи. Арҭ ахәшәтәырҭақәа аҳәынҭқарратәи ахатәи асекторқәа рыла анапхгара рыҭара амодель аус адырулоит, уи ала еиқәдыршәоит астратегиатә ҵакы змоу ахәшәтәырҭақәа арапхгара рыҭара бзиеи, апациентцәа рыхьчара амеханимзқәа рырӷәӷәареи.

Сынтәа нанҳәазы аформат ҿыц ала аусура иалагеит раҧхьатәи агәабзиарахьчара ахеилак, ақалақь раҧхьатәи агәабзиарахьчаратә усҳәарҭаа ахаҭарнакцәа рыда уи иалоуп қырҭтәыла арегионқәа зегьы рҟынтә араионтә амбулаториақәеи ақыҭақәеи рҳақьымцәеи, Баҭыми Қәҭешьи раҧхьатәи агәабзиарахьчара аматҵуракәеи, Аҷареи

Аӡсни ргәабзиарахьчара аминистрракәа рхаҭарнакцәеи. Зегьирзеиӡшу агәабзиарахьчаратә программа 1тәи афаза ахцәажәареи Агәабзиарахьчара аминистрра еиуеиӡшым араионкәа рҿы имҩаӡнагаз авизиткәеи зҭак дуу ауадаҩракәа аадырӡшит «Акыҭа аҳакьым» аҳәынҭкарратә программа анагӡареи, амониторинги, афинансыркреи рганахьала. Ахеила аилазаара ҿыц, акалакькәеи акыҭакәеи рыҩаӡараҿы раӡхьатәи агәабзиарахьчара апроблемакәа анализ рзура еикәдыршәоит, аӡбаракәа рыдкылара апроцесс рҽеаладырхәоит асистема ахадаратә ахәмарҩцәа зегьы. Ахеилак анапхгарала, 2013 шықәса анҵәамҭанӡа раӡхьатәи агәабзиарахьчара амилаҭтә концепциеи ауснагӡатә плани дырмазеиуеит.

Иӡҵоуп аҭаҭын ахылаӡшра иазку аҳәынҭкарратә комиссиа, Қырттәылаҿы аҭаҭын ахылаӡшра арӡәӡәара иазку кыршықәсатәи ауснагӡатә план аус адулара иаҿуп. Ауснагӡатә план аус адырулоит Аҩнытҟатәи аусқәеи, Аиустициеи, афинанскәеи, Аекономикеи рминистрракәа рҟны аусеицурала. Ари аӡшьгара инаҵакны рашәарамза 3-7 рзы Агәабзиарахьчара аминистрраҿы ирыдыркылеит EAP агентракәа (Агәабзиарахьчара адунеитә аиҿкаара, EAP аҿиара апрограмма) рзеиӡш миссиа. Аҭаҭын ахара иахылҵуа ачымазаракәеи аӡсреи реиҵатәра амзызла, Агәабзиарахьчара адунеитә аиҿкаара аконвенциала иазӡхьагәаҭоу азакәанӡҵаратәи административтәи усмҩаӡгатәкәа нарыгӡоит.

Агәабзиарахьчара аминистрраҿы иӡҵоуп ани ахәыҷи ргәабзиара азҵааракәа рзы аус зуа аекспертцәа ргәыӡ, ишьақәгылоуп ахәычқәеи анацәеи рыӡсразы химӡадатәи 24 сааҭтәи адырраҟаҵара асистема. Имазеиуп атәылаҿы иҟоу ахшаараиурҭакәа ррегионализациа – аҩаӡаракәа рыла реизшара аплан, ҳазну ашықәс абҵаразы ари аплан шьақәдырӡәӡәоит. Қырттәылаҿы аҳәса ӡҟаны ахшара рымхра арбага дуқәа (35-38%) агәабзиарахьчара адунеитә еиҿкаара абжьагаракәа ҩынтә иреиҳауп, убри аҟынтә, идырмазеит иӡҟаны ахшара амхразы аҳақьымцәа рыбжьгара аӡҟаанҵа. Иара убас, нацәеи асабицәеи рчымазареи рыӡсреи аиҵатәра амзызла, жәларбжьаратәи аиҿкааракәа (UNICEF, JSI, UNFPA) рҟны аусеицурала, ишьақәгылоуп ашәарҭа иҭагылоу зцәымтәымкәа иҟоу, ма ахшаара дзауз аҳәса риагара асистема акритериумкәа, иара убас, амедицинатә усуҩцәа ҷыдалатәи азыҟаҵаракәа ирхысуеит.

Ари аусхкы аекспертцәеи, жәларбжьаратәи аиҿкааракәеи, аҳәаанырцә аус зуа ақыртуа ҳақьымцәеи рҽеалархәрала, Агәабзиарахьчара аминистарра зҵак дуу 3 хырхарҭак рыла аусура иаҿуп, лымкаала: (1) акьыба ачымазаракәа рпрофилактикеи, рдиагностикеи, рыхәшәтәреи ауснагӡатә план, уи Гарвардтәи амедицинатә школи Америка агәабзиарахьчара амилаҭтә институти рҽеалархәрала идырмазеит; (2) патанатомиатә амаҵзуракәа реиҿкаареи реиқәыршәареи амилаҭтә концепциеи, (3) адиплом аамышьҭахь еиӡмырҟьаӡакәа амедицинатә аҵара амилаҭтә плани.

Агәабзиарахьчара аминистррa, апарламент аҿы иҟоу агәабзиарахьчара акомитет аҟны аусеицурала, «Аҧсихикатә гәабзиара аполитика аҳәаақәтцаратә хеилак» анапхгара арҭоит. «Иаарту ауаажәларра - Қырттәылеи», ЕАР аҿиара апрограммеи (UNDP) Евроеидгылеи (EU) рҟны аусеицурала, ари ахеилак алахәылацәа аҧсихикатә гәабзиара аҿиара аконцепциа аус адырулоит. Иара убас, аҧсихикатә әгабзиара астационартә аматцзура ахәшьара аҭаны, алтцшәақәа ирышьаҭакны, 2013 шықәса антцәамҭанӡа ари аусхкы аҿиара ауснагӡатә план дырмазеиуеит.Агәабзиарахьчара аминистррa ахантәаӷрала, аформат ҿыц ала аусура иалагеит Азыӡбанагӡареи Агәабзиарахьчареи рминистрраќәа рзеиҧш еснагьтәи акомиссиа. 2012 шықәса антцәамҭазы иҟаз ачымазарақәа рсиа ахьынаӡамыз аҟынтә, 2010 - 2012 шықәсқәа рзы ари акомиссиа аӡбарала баандаӷыкгьы доурмыжьҭит. Агәабзиарахьчара аминистррa адтцала, 2013 шықәсазы ари акомиссиа алахәылацәа, абахҭаҟынтә абаандаӷцәа роужьҭразы шьаҭас иҟаларц зылшо, иуадаӷу, хәышәтәра змам ачымазарақәа рсиа дырҿыцит. 2012 шықәса ҧхынчкәын 28 инаркны иахьанӡа, акомиссиа аилазаара ҿыци, апроцесс ареформеи ирыбзоураны ихақәыиҭыртәит 82ӷык абаандаӷцәа.

Ари аусхкы аекспертцәеи «Иаарту ауаажәларра – Қырттәылеи» рҟны аусеицурала, Агәабзиарахьчара аминистррa С агепатит ахәшәтәра апрограмма аус адулара иалагеит. Априоритетқәа иҳәаақәтцоуп, урҭ инрықәырҧшны, 2014 шықәса инаркны аминистррa С агепатит ачымазара змоу апациентцәа ирыднагалоит антивирустәи ахәшәтәра. Иара убас, Агәабзиарахьчареи Азыӡбанагӡареи рминистрраќәа, Қырттәыла иқәынхо апациентцәа зегьы С агепатит ахәшәтәра рылшарц азы, ахәшәқәа рыхә аитцатәра амзызла аҭыҧантәи жәларбжьаратәи аӷаӡарақәа рҿы аиҿцәажәарақәа мӷаҧыргоит.

2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны, ауаажәларратә гәабзиарахьчара ахадаратә хырхарҭақәа рыла зымчхак дуу аусмӷаҧгатәқәа нагӡан:

- Атәылаҿы абчы ачымазара алартцәараа иадҳәаланы хәажәкыра 1 инаркны имӷаҧысуеит абчы аҿагыларатә имунизациа. Иахьазы 50 300 алатцақәа ҟатцоуп, урҭ ирылоуп 7 шықәсанӡа изхытцуа 17 200ӷык ахәыҷқәеи, 5 900 амедицинатә усуӷцәеи;
- хәажәкыра 15 инаркны планла иазҧхьагәаҭоу ахәыҷқәа аротавирус иаҿагылоу алатцақәа рзыҟатцара иалагеит. Арҭ алатцақәа атцак ду рымоуп 5 шықәсанӡа изхытцуа ахәыҷқәа рҿы аротавирус иахылтцуа адиареиа цәгьа апрофилактиказы;
- Мшаҧы 1-7 рзы имӷаҧысит артериатә гипертензиа амчыбжь, аиҳабыра аҳәынтқарратә программа анагӡаразы аусура иаҿуп. Артериатә гипертензиа

Қырҭтәыла ауааӡсыра рчымазареи рыӡсреи рзы ишәартоу афакторқәа ируакуп, иахьанӡа ари азҵаара иахәҭоу ахшыҩзышьҭра амамызт.

Асоциалтә ахьчара

2013 шықәсазы атәанчахәқәеи асоциалтә цхыраареи иазҳаит. Актәи аетап амшаӡазы иалагеит, 194 961ҩык атәанчуаа ртәанчахәы 110 лари аҟынтә 125 лари аҟынӡа ишьҭыҵит, 21 721ҩык лабҿаба иубарҭоу агра змоу ауааӡсыра рсоциалтә пакет 100 лари аҟынтә 125 лари аҟынӡа иазҳаит. 2013 шықәса ӡхынгәы 1 инаркны 411 939ҩык аӡарра иҭагылоу атәылауаа ироуоз ацхыраара ҩынтә иазҳаит, уи иалҵшәаны аҭаацәара иреиҳабу ахаҿы 30 лари ацынхәрас 60 лари иоуоит, аҭаацәара егьырҭ алахәылацәа зегьы 24 лари рцынхәрас 48 лари роуоит.

2013 шықәса цәыббра 1 инаркны ақәрала атәанчахәы зауа атәанчуаа 125 лари рцынхәрас 150 лари роуоит. Урҭ реиӡш иҟоуп 681 392ҩык атәанчуаа. Лабҿаба иубарҭоу агра змоу ауааӡсыра рсоциалтә пакет 125 лари аҟынтә 150 лари аҟынӡа иазҳаит, урҭ реиӡш 21 892ҩык иҟоуп. Абри аамҭа инаркны 8900ҩык агра змоу ахәыҷқәеи 76 540ҩык аҩбатәи агәыӡ аинвалидцәеи рминималтә социалтә пакет 70 лари аҟынтә 100 лари аҟынӡа иазҳаит, 27 450 ҩык ахылаӡшҩы дызмами 1 447ҩык аполитрепрессиақәа ирылаӡази рсоциалтә пакет 55 лари аҟынтә 100 лари аҟынӡа иазҳаит. 272 лари аҟынтә 292 лари аҟынӡа иазҳаит 17 121ҩык ироуа аҳәынҭқарратә компенсациагьы. Ишеибгоу иуҳәозар, абарҭ ацҵарақәа 1 246 681ҩык атәылауаа ирыдкьыслеит.

2012 шықәса цәыббра аҭагылазаашьала ауаа ирыҭатәыз асоциалтә цхыраара есымзатәи аицҵалыҵ 110 922 825 лари иаҟаран. 2013 шықәса цәыббра инаркны ари аӡаратә аицҵалыҵ 145 529 303 лари аҟынӡа иазҳаит.

Агра ду змоуи хылаӡшҩы дызмами ауааӡсыра рзинқәа рыхьчареи, аиндивидуалтә ҭаххарақәа рынагӡареи, ауаажәларрахь урҭ ринтеграциеи. Арҭ ахықәққәа рынагӡаразы, 2013 шықәса, агра змоу ауааӡсыра рзинқәа рыхьчаратә шықәсыс илаҳәан. Аратификациазы Қырҭтәыла апарламент иарҭеит агра змоу ауааӡсыара рзинқәа ирызку ЕАР аконвенциа, уи анышьақәдырӡәӡәа, амч аиуит агра змоу ауаа аиҟараратә лшарақәа рзеиқәыршәара иазку 2013 - 2016 шықәсатәи ауснагӡатә план. Иара убас, ишьақәырӡәӡәан «2013 шықәсазы асоциалтә аиҭашьақәыргылареи ахәыҷқәа разыҳаҵҳаҵреи ирызку аҳәынҭқарратә программа», сынтәа уи абиуџьет 2 млн. лари рыла еиҳахеит.

Аҳәынҭқарратә программала иазӡхьагәаҭаз аусмҩаӡгатәқәа инрыцакны, статуск змаз ауаа ироуоз акомпенсациақәа реиӡшымра иӡырхуп, урҭ ртәанчахәы аханатә

иҧхьаӡоуп. Лымкаала, 2013 шықәса мшаҧымза 1 инаркны, арбџьармчқәеи, аҩнытҟатәи аусқәа аорганқәеи, аҳәынҭқарратә ахьчара ҷыдалатәи амаҵуреи рҟынтә аҧхьатәра зауз ахаҿқәа ркомпенсациа аиҭаҧхьаӡара аан иазҧхьагәарҭоит ауаҩы иқәреи, ақәрала иоуа атәанчахәыи, аҳәынҭқарратә ахьӡ ҷыдеи, иашьашәалоу амаҵурақәа рҿы иусуратә стажи. Иара убас, авиациа ҧыхьатәи аусуҩцәагьы ркомпенсациа еиҭарыҧхьаӡоит. Қәрала атәанчахәы аҵара ада, арҭ ауаа арҭ ауаа ртәанчахәы автоматла еиҭарыҧхьаӡоит. Арҭ аҧсахрақәа инрықәырҧшны аиҭаҧхьаӡаразы азин роуит 15 нызқьҩык иреиҳаны ауааҧсыра.

Идырмазеит аџьаустә ҧхықәрақәа рынагӡара аан агәабзиара аҧырхагахаразы ацхырарреи уи аҭара аҵаси. 826ҩык абенефицарцәа «арегрессиатә тәанчахәы» роуоит.

Зсоциалтә ҭагылазаашьа цәгьоу аҭаацәаракәа рсоциалтә економикатә ҭагылазаашьа асубиективтә критериумқәа рыла акәымкәа, аобиективтә дырракәа ирышьаҭакны ахәшьара аҭареи, асоциалтә цхыраара апрограмма ақәкырхареи реизҳара амзызла, арҭ аҭаацәаракәа рсоциалтә ҭагылазаашьа ахәшьара аҭара аметодологиеи анапхгараҭареи асхемақәа рыриашара иазку аусура инагӡоит.

Аизакратә тәанчахәы асистема аларҵәареи атәанчахәы асистема ареформеи рзы абжьгарақәа рырмазеира амзызла, Қырҭтәыла аиҳабыра рыдҵала иҧҵоуп атәанчахәы асистема ареформа азҵаарақәа рзы аус зуа амаҵурабжьаратә хеилак.

Аџьауси аусураҭареи рполитика

Қырҭтәыла аиҳабыра ишьақәдырҕәҕәеит «Қырҭтәыла аџьаустә џьармыкьа ашьақәгылара иазку аҳәынҭқарратә стратегиеи 2013-2014 шықәсатәи ауснагӡатә плани», уи атәыла ауаҩытәыҩсатә хыҵҵырҭақәа хшыҩла рхархәара аиқәыршәареи, иеффекту аусураҭара адгылареи, атәылаҿы аусурҭадара аиҵатәреи, аусуратә мчы ахаҭабзиара ашьҭыхреи, аконкуренциалшара аизырҳареи ирызкуп. Иҳәаақәҵоуп аџьаустә џьармыкьа аусхкқәа рҿы аҳәынҭқарратә политика анагӡара ахадаратә хырхарҭақәеи иашьашәалоу аусмҩаҧгатәқәеи. Қырҭтәыла арегионқәа зегьы рҿы аусурҭала аиқәыршәаратә центрқәа аадыртуеит, Қырҭтәыла аџьаустә џьармыкьаҿы иҟоу аҭагылазаашьа ҭырҵаауеит, аусурҭа иашьҭоу ауааҧсыреи авакансиақәеи рзеиҧш база еиқәдыршәоит, абри ала ауаа аусурҭа аҧшаараҿы ирыцхраауеит.

Ирмазеины ирыдыркылеит «Аџьаус акодекс» иалагалаз аҧсахрақәа, урҭ рыла иҳәаақәҵоуп аусураҭаҩи аусура зaури рзинқәеи рыҧхықәрақәеи. Аиустициа аминистрраҿы инагӡан аџьаус азакәанҧҵара ареформа. Ирыдыркылаз аџьаус акодекс ҿыц жәларбжьаратәи астнандартқәа ирышьашәалоуп, аҩ-ганк ринтерескәа

иазҧхьагәанаҭоит. Акодекс арегулиациа ҿыцқәа инрықәырҧшны, аусураҭаӡы, аргументқәа рыда аусуӡ аусура дзамихуам, аҵьаустә аиқәшаҳаҭра аформатгьы иҧсахуп. Абарҭ аҧсахрақәа зегьы акомпромисс иалҵшәаны амч роуит – Аиустициа аминистрра ари адокумент иармазеит Аҵьаус жәларабжьаратәи аиҿкаара аеқспертцәеи, азанааҭеидгылатә аиҿкаарақәеи, аусураҭаӡцәа рассоциациа ахаҭарнакцәеи рҟны аусеицурала.

Ахҵәацәа ацхыраара рыҭара

Жәларбжьаратәи аиӡызара рыдгыларала, аимак тыҧқәа ирыҧну арегионқәа рсоциалтә економикатә аҿиареи, ахҵәацәа еилаҵәаны иахьецынхо апунктқәа ринфраструктуреи рыбзазаратә ҭагылазаашьеи реиҧьтәреи ирызкыз, зымчхак дуу апроектқәа мӡаҧысуан. Аусура иалагеит Америка аҿиаратә агентра (USAID) ала амуниципалтә инфраструктуреи ахҵәацәа рынхарҭақәа реиҭашьақәыргылареи ирызку апроект; иара убас, германәтыла аҿиаратә банк (KFW) ацхыраарала, мраҭашәаратә Қырҭтәылаҿы ахҵәацәа рынхарҭақәа реиҭашьақәыргылара иаҿуп, Евроеидгыла аҧаратә цхыраарала, ахҵәацәа ирызку аҳәынҭқарратә стратегиа ауснагӡатә план нарыгӡоит, сынтәа иалху 80 млн. лари аинфраструктуреи, аӡақәтәаратә системеи, анхарҭатә хыбрақәеи реиҭашьақәыргылареи, аҧсҭазааратә ҵакы змоу аобиектқәеи ирыхҭнырҵоит. 2900 ихҵәоу аҭаацәарақәа рыбзазаратә ҭагылазаашьа еиҧьхеит.

Ирмазеиуп «Қырҭтәыла импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа рҟынтә ихҵәоу ауааҧсыра – ахҵәацәа ирызку» Қырҭтәыла азакәанпроект, уи инақәырҧшны, аредакциа ҿыц аҿы ишьақәгылоуп мчыла ихгоу ауаӡы – ахҵәа аилкаара. Азакәанпроект иалоу еиуеиҧшым аҿыцрақәа ахҵәацәа рсоциалтә ҭагылазаашьа аиҧьтәра иазкуп.

Ахҵәацәа нхарҭала реиқәыршәара амзызла ишьақәырӷәӷәоуп ахҵәацәа рызҵаарақәа рзы аус зуа акомиссиа аҧкаанҵеи, аҿҳәара дула ахҵәацәа анхарҭақәа рыла реиқәыршәара аҵаси. Ари аҵас ишьақәнаргылоит ахҵәацәа кыршықәсала анхарҭақәа рыла реиқәыршәара апроцедурақәеи, абри адҵала ишьақәырӷәӷәоу акритериумқәеи, анхарҭатә аҵакыра астандартқәа ирышьашәаланы – анхарҭатә аҵакыра аизшара аҵаси. Иара убас, агра змоу ауаа ргәабзиара аҭагылазаашьеи, ҷыдалатәи аҭаххарақәеи иазҧхьагәаҭаны, абжьыҭиара аҽалархәра ада ихҵәоу аҭаацәарақәа анхарҭақәа рыҭара аҵасгьы ихәаақәҵоуп.

Аҧсабаратә рыцҳара аҟынтә азарал зауз ауааҧсыра рыхьчара астандартқәеи апринципқәеи, урҭ рзинтә статуси рзинтә ҭагылазаашьеи, иаҭаххар, ҽаҵьара анхара риагареи, зныктәи аҧаратә цхыраара рыҭареи ирыдҳәаланы иаку азныҟәашьа

аиқәыршәареи, аҧсабаратә рыцҳара иахылҵыз аекомиграциатә процессқәа анапхгара рыҭара аиҿкаареи рзы иҧҵоуп ҷыдалатәи акомиссиа.

Ахҵәацәа зегьы ашәҟәы рҭаҩра иалагеит, уи ала ахҵәацәа рхыҧхьаӡараҵәҟьа еилыркаауеит, ахҵәацәа рбазаҿы урҭ ирызкны иҟоу адыррақәа дырҿыцуеит, аиашамрақәа дыриашоит. Убри иабзоураны, ахҵәацәа кыршықәсала анхарҭақәа рыла реиқәыршәара апроцесс иаҳа ибзианы аплан шьҭыхны инарыгӡоит.

Анхарҭақәа роуит 480 ҭаацәарак (2000ҩык рҟынӡа ахҵәацәа). 425 ихҵәоу аҭаацәарақәа (1300ҩык) изыҩноу 15 обиектк еиуеиҧшым арҽеиратә усуракәа рзымҩаҧгоуп. 876 ҭаацәарак, асимволтә ахә ала - 1 лари ҳәа, ууанӡа изыҩназ анхарҭақәа рзышьақәдырҕәҕәеит.

Аҳәынҭқарра аҧхықәрақәа инрықәырҧшны, амиграциеи, ахҵәацәеи, арепатриациеи рызҵаарақәа рызбара иаҿуп, , ахыҵәахырҭа иашьҭоу, ахҵәацәеи, агуманитартә статус змоу ауааҧсыреи аҳәынҭқарратә биуџьет аҟынтә ироуоз аҧаратә цхыраара ҩынтә иазҳаит.

Апроект – «Ахҵәацәеи ахыҵәахырҭа иашьҭоу ауааҧсыреи изинқәа рыхьчара қырҭтәылаҿы» - инаҵакны, Марҭкоҧи аҳаблаҿы иҟоу ахыҵәахырҭа иашьҭоу ауааҧсыра аамҭалатәи анхарҭала реиқәыршәара ацентр нхыҵ иаанхаз ауаа кьырала ауадақәа рыҭаразы аҧара алхуп. Ари апроект инагӡоит ЕАР ахҵәацәа иреиҳаӡоу ркоммисариат ахаҭарнакраҿы аусеицурала.

Цәыббразы ихыркәшан ахҵәацәеи агәманитартә статус змоу ауааҧсыреи есышықәсатәи ашәҟәы рҭаҩра апроцесс. 326ҩык рҟынтә аминистрра адыррақәа рбазаҿы ашәҟәы иҭаҩуп 240ҩык ауааҧсыра. Арепатриациа ахырхарҭалагьы аусура инагӡоит. Иахьазы арепатриант истатус раҭәашьоуп 1000ҩык иреиҳаны ауааҧсыра.

7. Аҵареи аҵарадырреи

Қырҭтәыла аҵареи аҵарадырреи рминистрра хықәкыс иамоуп аҵареи аҵарадырреи русхкы аҿы иаку аҳәынҭқарратә политика аиқәыршәареи амилаҭтәи азеиҧшуаатәыҩсатәи адемократиатә ҧсазарақәа раларҵәареи, ихақәиҭу, аџьаустә џьармыкьаҿы аконкуренциа зылшо ахаҿы ишьақәыргыларазы иашьашәалоу апроектқәеи аҭагылазаашьақәеи раҧҵареи. 2012 шықәса абҵара инаркны, ари асистема ахадаратә хырхарҭақәак рыла ареформақәа рынагӡара иалагеит. Раҧхьа иргыланы, асистема адеполитизациа иалагеит. аҵара асистема аҩаӡарақәа зегьы рҿы инагӡоуп, зыхә лаҟәу аҵара бзиа аиқәыршәара иазку апроектқәа. Асистема аинституциатә аҿиареи анапхгараҭара бзиеи ирызку аконкреттә шьаҿақәа ҟаҵоуп.

Арккаратә усбарҭақәа ринституциатәи рпрограмматәи ахәшьараҭара аиҕьтәра амзызла арҭ арккаратә усбарҭақәа равторизациатәи ракредитациатәи хеилаккәа аханатә еиҿкааун азеиҧштәи, иреихаҳоуи, азанааҭтәи аҵара аҩаӡаракәа ирышьашәаланы.

Қырҭтәыла аихабыра ирылшоз зегьы ӄарҵеит Ашәышықәса ауадаҩракәа Аҩбатәи акомпакт акритериумкәа рынагӡаразы. Уи иалҵшәаны, Қырҭтәылазы ишьақәырҕәҕәан 140 млн. адоллар иаӄароу 5 шықәсатәи акомпакт, иара убас, Қырҭтәыла аҵара асхкы азы агрант алхра иазку аиқәшаҳаҭра рыдыркылеит. 30 млн. адоллар Иреихаӡоу аҵара акомпонент иаларҵоит, уи иабзоураны ақырҭуа студентцәа Қырҭтәылаҿы аҧхьагылара змоу Америкатәи ауниверситеткәа рпрограммакәа, аҧсабаратҵаареи, атехнологиакәеи, аинцьыртә хырҭарҭеи ҭырҵаар рылшоит. 4 шықәса инрыҵакны ари апрограмма рхы иадырхәоит 2000ҩык астудентцәа, иашьҭанеиуа 20 шықәса инрыҵакны, ари апрограммазы аҧара алнахәеит аҳәынҭқарра. Иара убас, ари акомпонент ақырҭуа аҳәынҭқарратә университеткәа рҿиареи аҵара ахаҭабзиара шьҭыхреи иацхраауеит. Азеиҧш аҵара ахә аларӄәреи ахаҭабзиара аиҕьтәреи рзы еиҭазыӄаҵоуп 27 нызқьҩык арҵаҩцәа. Уи адагьы акласстә ахәшьараҭара асистема аҧҵареи амилаҭтәи жәларбжьаратәи ахәшьараҭара аҽалархәреи, аҧышәаракәеи ахәшьараҭареи рмилаҭтә центр алшаракәа рырҕәҕәареи рзы аҧара алырхуеит. Ишәарҭам ашколтә ҭагылазаашьа аҧҵара амзызла, 150 школк аханатә еиҭашьақәдыргылоит, иахьатәи аҵаратә лабораториакәа рыла еибырҭоит. Азанааҭтә аҵара ахаҭабзиара аиҕьтәреи, ахатәи аҳәынҭқарратәи азанааҭтә арккаратә усбарҭақәа ринституциатә арҕәҕәара амзызла, аконкурстә ҵасла агранткәа ршоит.

Аҵареи аҵарадырреи рминистрра атәылаҿы иӄоу асоциалтә фони, азеиҧш аҵара ахә аларӄәра аиқәыршәаразы аконституциала иамоу аҧхықәракәеи иазҧхьагәаҭаны, еиуеиҧшым ахырхарҭақәа рыла иакымкәа апроект дуқәа нанагӡеит.

Азеиҧш аҵара

Аҵареи аҵарадырреи рминистарра атәылаҿы иӄоу абжьаратә школқәа зегьы рҵаҩцәеи (506 189), ахатә школқәа рҿы социалла ихьчам аҵаҩцәеи, аибашьра иалаӡыз ауаа рҭаацәаракәеи, абжьаратә школқәа рхыбракәа рыҭира иахӄьаны ахатә школқәа рахь иасыз аҵаҩцәеи (3462) хәыҧсада арҵагашәӄәқәеи амаҭәартә аҽ аршьцыларатә тетрадкәеи рыла еиқәнаршәоит. Ҵыҧх, зсоциалтә ҭагылазаашьа цәгьоу, иара убас ахәыҷқәа ахьырацәоу аҭаацәаракәа рӄынтә аҵаҩцәа арҵагашәӄәқәа рыла реиқәыршәаразы 11 млн. лари иныхын, уи иацлон аҭаацәаракәа инырхуаз 35 – 40 млн. лари. Сынтәа, 4 264 289 арҵагашәӄәқәеи, 2 113 217 амаҭәартә аҽ аршьцыларатә тетрадкәеи раахәара иахҭнырҵеит 18 млн. лари. Иара убас,

апрограмма инаҵакны, раҧхьаӡа акәны, илашәу аҵаҩцәа рзы Браиль ишрифт ала икьыҧхьын арҵагашәҟәқәа.

Аҵаратә ашықәс ҿыц азы 40 127ҩык ашкол иҭалаз ахәыҷқәа ҳамҭас ирырҭеит аперсоналтә компиутерқәа. уаанӡатәи ашықәсқәа иреиҧшымкәа, актәи акласс аҵаҩцәа мацара ракәымкәа, аҩбатәи ахҧатәи аклассқәа рҵаҩцәагьы абуккәа рхархәара рылшоит. Акомпиутерқәа ртехникатә рбагақәеи апрограммақәеи еиҧьхеит. Наҟ-наҟгьы еиҧҟьарада арҭ акомпиутерқәа рҿы аҵаратә арккаратәи ахәмарракәа дырҿыцуеит. Амотивациа ашьҭыхреи аҵаратә процесс аҿы аинформациатә акоммуникациатә технологиақәа раларҵәареи амзызла, 1300ҩык иреиҳаны иреиҧьу аҵаҩцәа ҳамҭас ирырҭеит апортативтә компиутерқәа.

Инагӡан ашколқәа рыхә аларҟәра иазку апрограмма, уи инаҵакны, аҵаратә ашықәс ҿыц инаркны 900 иреиҳаны ашколқәа 45 ныҙқьҩык рҵаҩцәа хәҧсада атранспорт ала еиқәыршәоуп. Апроект алагамҭатә етап – 2012 шықәса абҵара инаркны лаҵарамзанӡа – идуӡӡамызт. Аха араионқәа рҿы ахәыҷқәа транспортла реиқәыршәаара иабзоураны аҵаҩцәа ашколахь рнеира арбагақәа 100% аҟынӡа иазҳаит. Ашьаҭатәи абжьаратәи аклассқәа ирылгаз аҵаҩцәа ргәырҵҟәыл инақәырҧшны азаанаҭ алхразы алшара рыҭара амзызла иҧҵан «Акариера апланшьҭыхреи азаанаҭтә хырхарҭеи ркурс», уи абжьаратә школқәа рҿы аларҵәара аиуоит. Уи иабзоураны, аҵаҩцәа ииашаны рзанааҭ алырхыр рылшоит. Уажәазы иашьашәалоу аусуҩцәа разыҟаҵара иаҿуп. Аҧшьгара ҿыц инаҵакны, аҧсихологцәеи ауаҩытәыҩсатә ресурсқәа рспециалистцәеи рзы 110 аусуратә ҭыҧ ҿыцқәа иҧҵахоит. Инагӡоуп аинтернетла ашколқәа реибыҭара апроект. Иахьазы қырҭтәыла абжьаратә школқәа зегьы, ашьхаҳаракыратә регионқәа рышколқәа нрылаҵаны (2085 школк), иара убас, арккаратә ресурсцентрқәа зегьы (70) аинтернет рымоуп. Арккаратә ресурсцентрқәеи ақалақь дуқәа рышколқәеи рҿы адокументқәа реикәшара аелектронтә система иаларҵәоуп.

Аҵара ахә аларҟәра амзызла, аминистрра ахаҭарнакцәа, «Агра змоу ауааҧсыра еиҟароу алшарақәа рзеиқәыршәаара иазку 2013 – 2016 шықәсатәи аиҳабыратә ауснагӡатә план» инаҵакны, аҵара ахырхарҭала астратегиеи аплани дырмазеит. Иара убас, ари амзызла, алеикемиа ачымазара змоу ахәыҷқәа рзы иашвили ихәшәтәырҭаҿы чыдалатәи ашкол еиҿкааун, ахәыҷқәа аҭыҧаҿы аурокқәа рзымҩаҧыргоит. Раҧхьаӡа акәны, 166тәи 64тәи абжьаратә школқәа рҿы илашәуи идагоуи ахәыҷқәа рзы аинтеграциатә классқәа аатуп. Чыдалатәи аҵаратә ҭаххарақәа змоу ахәыҷқәа аҵара ахьырҵо ашколқәа зегьы рҿы иацҵаны аусуҩцәа – чыдалатәи

арҵаҩцәа аусура иалагоит, урҭ рзы аминистрра аҧара алнахуеит. Амилаҭтә ҧышәаракәа раан чыдалатәи аҵаратә ҭаххаракәа змоу абитуриентцәа иашьашәалоу аҭагылазаашьақәа рзеиқәыршәара амзызла, амультидисциплинатә гәыҧ алахәылацәа абарҭ абитуриентцәа ахәшьара рыҭара апроцесс еиҿыркааит. Қырҭтәыла аҵьауси, агәабзиарахьчареи, асоциалтә ахьчареи рминистрраӄны иӄоу асоциалтә амаҵзура агентраӄны аусеицурала иалагеит аҵара апроблема ахьыӄоу, аҭаацәаратә хкы змоу аҩнқәа рҿы инхо 80ҩык абенефицарцәа ахәшьара рыҭара апроцессгьы. «Амилаҭтә модель – зсоциалтә ҭагылазаашьа цәгьоу, ахымҩаҧгашьа иадҳәалоу апроблемақәа змоу, аҵаратә процесс иалахәым аҵаҩцәа Қырҭтәылаҿы аҵара аиуразы даҽаа лшарак рыҭара» апрограмма инаҵакны аусура инагӡоит.

Аҵара ахаҭабзиара аиҧьтәреи арҵаҩцәа рзанааҭтә аҿиара адгылареи рзы, 2013 шықәса ажьырныҳәа инаранкы цәыббранӡа, 23 700ҩык арҵаҩцәа еиуеиҧшым амаҭәартә хырхарҭала аханатә иазыӄаҵоуп, урҭ азеиҧш занааҭтәи агәырҵӄәыл аҵаратә курсқәеи, аҿҳәаракьаҿла атренингқәеи, амаҭәартә семинарқәеи, амастерклассқәеи ирхысит. Имҩаҧган 1000 иреиҳаны атренингқәеи егьырҭ аусмҩаҧгатәқәеи. Атренингқәа даҽа чыдарак роуит, аҵаратә ашықәс ҿыц инаркны, арҵаҩцәа рҭаххаракәа ирышьашәалоуп, ашкол абазаҿы азанааҭтә аҿиара апрограмма иалагеит. Амазеиуп ашкол административтә усуҩцәа рҿиаразы ихымҧадоу аиҭазыӄаҵаратә курсқәа. Арҵаҩцәа ирыздырмазеит аклассқәа зегьы рзы амҩақәҵагашәӄәқәа, урҭ аминистрра аелектронтә библиотека ианылоит. Аҵаҩцәа иаҳа ашәӄәы аҧхьара иалагарц азы имазеиуп абиблиотека аусзуҩы истандарт, абиблиотека астандарт аус адулара иалагеит. Ашколқәа рҿы иаларҵәоуп имарианы ихаурҭәааша акласстә журнал ҿыцқәа, 25 абжьаратә школқәа рҿы урҭ релектронтә версиа аҧышәара иаҿуп.

Иҧсахуп ашколқәа рмандатуртә институтқәа рҵакы. Амандатуртә маҵура азкра ҿыц иацлеит, уи хықәкысс иамоуп аҧсихологиатә проблемақәа змоу, зхымҩаҧгашьа цәгьоу ахаҿқәеи, урҭ рҭаацәаракәа рылахәылацәеи, арҵаҩцәеи апсихосоциалтә амаҵзура рыҭара. Иара убас, амандатурцәа, аҵаратә усбарҭа нхыҵгьы ахәыҷқәа рзинқәа рыхьчара еиқәдыршәароуп. Ашкол аҿы аҵаратә ҭагылазаашьа бзиа аҧҵареи аҵаҩцәа ршәарҭадара аиқәыршәареи, аҿар рӄны ацәгьоура апревенциеи рзы 7тәи акласс аҵаҩцәа рзы иҧҵоуп аиҭазыӄаҵара программа, «Азинтә культура ашьаҭақәа» акурс ахысразы. Ари акурс абжьаратә школқәа зегьы рҿы иаларҵәоуп.

Ашколқәа рырҕәҕәара амзызла, аваучертә финансыркра асистема иалалаз аҧсахракәа ирылҵшәаны, агеографиатә лагылазаара иадҳәалоу ахымҧадаракәеи, чыдалатәи арккаратә ҭаххаракәа зҭаху аҵаҩцәа рхыҧхьаӡареи, ашкол аҿиаразы ихымҧадоу акомпонентқәа инрықәырҧшны, абжьаратә школқәа рфинансыркра

иазхаит. Арҭ аӷсахрақәа аҵакы ду рымоуп ашьхахаракыратә раионқәеи аҳәаа иаӷну араионқәеи рқыҭақәа рзы.

60 нызқьӡыык иреиҳаны арҵаӡцәа аулафахәы рзацырҵеит (25%-60%-ла), цәыббра инаркны етапла аулафахәы рзацырҵуеит административтәи атехникатәи аусуӡцәагьы (40%-45%-ла). Арҵаӡцәа ахәӷсала рыӷсшьара ӡымз иреиҵам аҿҳәарала (мызкы ацынхәрас) иҳәаақәҵоуп . Арҵаӡцәа ари аӷара роуоит ӷсшьара ицаанӡа.

Ашколқәа реиҭашьақәыргылара даҽакала иахәаӷшуа иалагеит. Сынтәа аиҭашьақәыргылара аплан аҭаххарақәа ирызкыз аҭҵаарақәа ирышьаҭакын. Ари азнеишьа инаҵакны, ашколқәа ринфраструктура ҭҵааны, аҭагылазаашьа ахьыцәгьаӡоу ашколқәа иалкааны, хышықәсатәи аплан дырмазеит, уи ала иазӷхьагәаҭоуп ашьаҭанкылатәи усуракәа, лымкаала: ашьаҭа арҕәҕәареи, ахыбреи, ашәқәеи аӷенцьыркәеи рыӷсахреи, агазла аиқәыршәареи, аӷхаратә система аиқәыршәареи. Азнеишьа ҿыц иалҵшәаны, 2012 шықәса ацкыс ӡынтә иазхаит еиҭашьақәыргылоу ашколқәа рхыӷхьаӡара (600 еиҳауп), иаха имаҷны абиуџьеттә аӷара иныхуп (2013 шықәсатәи абиуџьет 15 процентла 2012 шықәсатәи абиуџьет еиҵуп).

Аинфраструктура аҭҵаара иалҵшәаны иҳәаақәҵан Қырттәыла еиуеиӷшым арегионқәа рҿы 9 школ ҿыцк рыргылара ахымӷадара. Уи азы аконкреттә усмӡаӷгатәқәа рплан шьҭыхуп.

Уажәазы ихыркәшоуп апроекттә усуракәа, апроект ала иазӷхьагәаҭоу аусуракәа рпланшьҭыхра иаҿуп. Аплан инақәырӷшны, аргыларатә усуракәа иалагоит 2013 шықәса абҵаразы, 1-1,5 шықәсала арҭ аусуракәа ихдыркәшоит.

Азеиӷш аҵара астратегиатә план рмазеиуп, уи 2013-2017 шықәсқәа рзы иазӷхьагәаҭоуп. Анагӡаразы ихиоуп азеиӷш аҵара арҿиара астратегиатә план (2013-2017ш.).

Азанааҭтә аҵара

Евроеидгыла атехникатә цхыраара апрограмма инаҵакны имазеиу «Қырттәыла азанааҭтә аҵара арҿиара астратегиа 2013-2020 шықәсқәа рзы», 2013-2015 шықәсқәа рзы уи ауснагӡатә плангьы рыдыркылахьеит. Ари аплан ианыӷшуеит азанааҭтә аҵара асистемаҿы иҟоу апроблемақәа зегьы. қырттәыла аҵареи аҵарадырреи рминистрра

аӈшьгареи Ашәышықәса аҿиаратә фонд ацхыраареи рыла идырмазеит „Азанааҭтә аҵараҿы ахатә сектор аҽалархәра астратегиа“.

Аҳәынҭқарратә ӡара хықәкыла, ишахәҭоу еиӈш ахархәара амзызла ишьақәгылан азанааҭтә арккаратә программақәа рзы астудентцәа рыдкылара аҵас ҿыц, уи аҳәынҭқарратә коллеџьқәеи азанааҭтә программақәа назыгӡо аҵараиурҭақәеи рахь астудентцәа рыдкылара алабҿабаратә механизм ашьақәыргылара еиқәнаршәоит, иара убас, хаҿык аконкреттә занааҭ иахьынӡаинаало иҳәаақәнаҵоит. Абри зегьы иалҵшәаны, 2013 шықәса ҭагалантәи адкылара аан ашәҟәы иҭаҩын 15 нызқьҩык азанааҭтә аҵара заурц зҭаху ауааӈсыра. Ирмазеиуп азанааҭтә гәырҵҟәыл атест.

Азанааҭтә аҵара ахә аларҟәра амзызла, ишьақәгылоуп азанааҭтә аҵара афинансыркра аҵас ҿыц, уи ала аминистрра абарҭ алшарақәа аиуит: сынтәа аҳәынҭқарратә азанааҭтә программақәа назыгӡо аҵараиурҭақәа рҿы 11 нызқьҩык рҟынтә 20 нызқьҩык рҟынӡа иазҳаит азанааҭтә студентцәа рхыӈхьаӡара; азанааҭтә аҵара аҩаӡарақәа зегьы рҿы азанааҭтә сдунтцәа рҵара ахәӈса ашәара, ҵыӈх астудент цыӈхьаӡа изы иалхыз 1000 лари ицо аваучер (лассы-лассы уи 70%-ла ихырҩон, 1тәи 2тәи аҩаӡарақәа мацара рзы иазӈхьагәаҭан), ма азеиӈш гәырҵҟәыл аӈышәара инақәырӈшны ироуоз астуденттә грант (уи ала 4тәи 5тәи аҩаӡарақәа рҿы астудентцәа рхыӈхьаӡара иӈкын) рцынхәрас; иӈырхуп ашьхаҳаракыратәи зконтингент маҷуи аҵараиурҭақәа рбиуџьет аҿы иҟаз аваучеркәа рдефицит; азанааҭтә аҵара заурц зҭаху ауааӈсыра рхы иақәыиҭны азанааҭ алырхыр рылшоит, априоритеттә занааҭқәа аӈара рзалхра аформала цыӈх иҟаз аӈкрақәа иӈырхуп.

Азанааҭтә аҵара ахаҭабзиара аиӈьтәра амзызла иҭҵааусп аҳәынҭқарратә азанааҭтә араиурҭақәа ринфраструктуратә ҭаххарақәа, идырмазеит аҵаратә хыбрақәеи аҟазарҭақәеи реиҭашьақәыргылара апроект. Еиуеиӈшым арегионқәа рҿы азеиӈш 5 занааҭтә ҵараиурҭак реиҭашьақәыргылара иаҿуп, Амбролаууртәи азанааҭтә колеџь азы аҵаратә корпус ҿыц дыргылоит.

Еиуеиӈшым агеографиатә ҭыӈқәа рҿы азанааҭ аҵаразы алшара аӈҵара амзызла ишьақәгылоуп „Азанааҭтә арккаратә аусбарҭа ҿыц ашьаҭакразы ихымӈадоу аҭагылазаашьақәеи, ахықәкқәеи, урҭ рынагӡара азҵаарақәеи ҭызҵаауа акомиссиа“, уи инаҵакны, азанааҭтә арккаратә усбарҿа ҿыц ашьаҭакра иазку абжьагарақәа дырмазеит. Аминистрра аӈшьгареи Адунеи абанк адгылареи рыла еиҿкаан аусуратә 4 гәыӈк, иҳәаақәҵан урҭ рызкра, аусуратә процесс аплан шьҭырхит, 23 иҿыцу азанааҭтә арккаратә усбарҭақәа рышьаҭакреи рырҿиареи рзы апроектқәа дырмазеит.

Абаандаҩцәа рреабилитациеи рресоциализациеи амзызла идырмазеит абахҭақәа рҿы абаандаҩцәа рзанааҭҭә зыҟаҵара апрограмма. Ашықәс анҵәамҭанӡа ари апрограмма рхы иадырхәоит 150ҩык абаандаҩцәа.

2013 шықәса ажьырныҳәа инаркны Норвегиа аҵареи аҭҵаареи рминистрраҟны аусеицурала (1 257 000 адоллар алаҵарала), „Азанааҭҭә арккаратә убарҭақәа рҿы аинклиузивтә аҵара аларҵәара“ апрограмма анагӡара иалагеит, уи азанааҭҭә аҵара асистемаҿы чыдалатәи арккаратә ҭаххарақәа змоу ахаҿқәа еиҟароу алшарақәа рзеиқәыршәара иазкуп. Апрограмма инаҵакны, ауаҩытәыҩсатәи аинфраструктуратәи аресурсқәа рырҿиареи радаптациеи ирыкыз аусмҩаҧгатәқәа нагӡан. Ишьақәгылоуп арккаратә ҭаххара змоу ахаҿқәа ахәшьара рыҭареи рзанааҭҭә хырхарҭеи рпроцедурақәа; ашхыҩдырра ашьҭыхра амзызла аусураҭаҩцәа рҟны аиҧыларақәа имҩаҧган, арҭ аиҧыларақәа арккаратә ҭаххарақәа змоу ахаҿқәа рзинқәа ирызкын; иҳәаақәҵан чыдалатәи арккаратә ҭаххарақәа змоу ахаҿқәа азанааҭҭә ҵараиурҭақәа рахь рҭалара аҵас. Уи иалҵшәаны, 2013 шықәса ҭагалантәи адкылара аан азанааҭҭә ҵараиурҭақәа ирҭалеит 60ҩык чыдалатәи аҭаххарақәа змоу ауааҧсыра.

Азакәанҧҵаратә аҧсахрақәа раҧхьатәи ретап иалҵшәаны, азанааҭҭә аҵара 5 аҩаӡарак змаз асистемаҿы иҧырхып 4тәи аҩаӡараҟынтә а5тәи ахь аиасразы иҭиитәыз, азеиҧш гәырҵҟәыл азы амилаҭтә ҧышәара, ари аҧынгала еиҧмырҟьаӡакәа азанааҭҭә аҵара апринцип еиланагон. Иара убас, ахатә сектор адгылара амзызла, ахатә занааҭҭә ҵараиурҭақәа ираҭәашьан ахатә регулиациақәа инрықәырҧшны астудентцәа рыдкыларазы азин.

Азанааҭҭә аҵара ахаҭабзиара арҿиареи аҵьаустә цьармыкьа ашьашәалареи реиқәыршәаразы, европатәи аеқспертцәа рыцхыраарала ирмазеин азанааҭҭә стандартқәа рырҿиара апроцесс аҿы аусураҭаҩцәеи ахатә сектори рҿалархәра апроект. Уи алҵшәақәа рхы иадырхәоит аҳәынҭқарреи, иара убасҵәҟьа, ахатә занааҭҭә ҵараиурҭақәеи.

Азанааҭҭә аҵара ареформа апроцесс аҿы европатәи ақәыҧшылара алалареи, жәларбжьаратәи аҵьаустә цьармыкьаҿы аконкуренциа алшареи амобилреи реиҧьтәреи, аусурҭала аиқәыршәара арбагақәа рышьҭыхреи амзызла идырмазеит Евроеидгыла абиуџьеттә цхыраара апроект.

Иреиҳаӡоу аҵара

2513 шықәса ааҧынразы Иреиҳаӡоу аҵара иазку азакәан иалалеит аҧсахрақәа рацәаны, урҭ рыла иазҧхьагәаҭоуп иреиҳаӡоу аҵаратә усбарҭақәа рҿы ииашоу аҵьаусҧсатә политика ахадаратә принципқәа раларҵәареи, академиатә ҭыҧқәа рзы

иашьашәалоу аквалификациеи академиатә аҩаӡареи рхымҧадареи, абиуџьеттә процесс алабҿабареи.

Мреихаӡоу аҵара ахаҭабзиара аиҕьтәреи, ахә аларҟәреи, жәларбжьаратәи астандартқәа рзааигәахареи амзызла, „Иреихаӡоу аҵара иазку“ азакәан ҿыц апроект аус адулара иалагеит, уи хықәкыс иамоуп академиатә хақәиҭреи, ауниверситет автономиеи, аҭҵаарақәеи аҵареи ринтеграциеи ракзаареи реиқәыршәара. Убри азы Қырҭтәылаҟа иаарыҧхьеит мраҭашәаратә Европеи Америкеи иреиҕьу руниверситетқәа рпрофессорцәа. Академиатә хықәиҭреи, ауниверситет ахатәхеиҿкаареи, автономреи, аҵареи аҭҵаареи ракзаареи ртемақәа рзы иакымкәа аиҭныҧсахларатә семинарқәа мҩаҧган. Ахәаанырцәтәи апартниорцәеи абжьагаҩцәеи рҟны аконсультациақәа мҩаҧысуеит.

Аминистрраҿы иҧҵан иреихаӡоу аҵара ареформа аус адызуло еснагьтәи ахеилак. Ахеилак иалоуп Қырҭтәыла аҵареи аҵарадырреи рминистрра ахаҭарнакцәеи, ахәынтқарратә иреихаӡоу аҵараиурҭақәа рректорцәеи, Аҭҵаарадырратә академиеи апарламенти рылахәылацәеи.

Ахәынтқарратә университетқәа риуристтә статус аҧсахра аамышьтахь, ахеилак инаҵакны идырмазеит азакәанпроектқәа рпакет, уи инақәырҧшны, автономреи ахьыҧшымреи реиқәыршәара амзызла, иреихаӡоу аҵараиурҭақәа ҷыдалатәи азинқәа раҭәашьан, урҭ рзы ихәаақәҵан ашәахтә азоужьтрақәа.

Аҵара ахә аларҟәреи еиуеиҧшым азанааҭқәа раларҵәареи амзызла, 2013-2014 аҵаратә ашықәс азы иҭбаахеит абакалавриат аҵаратә аҩаӡараҿы аҵара зҵо астудентцәа аҧара рзалхра апрограмма. 2013 шықәсазы, раҧхьаӡа акәны, ахәынтқарратә иреихаӡоу аҵараиурҭа абакалавриат аҧхьагылара змоу 17 занааҭк ҭызҵаауа астудентцәа рҵаратә курс зегьы (4 шықәса) ахәҧса ахәынтқарра иашәоит. Ихаҩсыз ашықәсқәа рзы 100%-тәи ахәынтқарратә аҵаратә грант роуон 1000 ҩык раҟара астудентцәа, сынтәа агрант роуит 4500ҩык иреиханы астудентцәа.

Атәылаҿы иҟоу асоциалтә ҭагылазаашьа иазҧхьагәаҭаны, 2013-2014 аҵаратә ашықәс азы раҧхьаӡа акәны, асоциалтә программа инаҵакны, амагистратурагьы агрант асахьала аҧара азалырхуиет. Шықәсыктәи абиуџьет 205 нызқь лари иаҟароуп. 2013-2014 аҵаратә ашықәс азы ҩынтә иазхаит асоциалтә программа инаҵакны иаку амилаҭтә ҧышәарақәа ирышьаҭакны аҵараиурҭақәа ирҭалаз астудентцәа рфинансыркра, уи азы 2 560 000 лари иалхын; ҩынтә иазхаит „Ахәынтқарратә стипендиақәа астудентцәа рзы“ апрограмма абиуџьет, уажәазы уи 3 500000 лари

иаҟароуп; астипендиақәа роуоит аминистррала ишьаҭакыз иреиҳаӡоу 10 ҵараиурҭак ирҭоу 2 400ҩык астудентцәа.

Сынтәа аҵареи аҵарадырреи рминистрра (иреиҳаӡоу академиатә аҵара хҩаӡарактәи асистемахь аиасра аамышьҭахь раӡхьаӡа акәны) еиқәнаршәеит адокторантура аҵаратә программақәа рзы аҵаратәи аҭҵааратәи агрантқәа рзы аӡара алхра апрограмма. Уи абиуџьет 2 100000 лари иаҟароуп, уи ала 100ҩык астудентцәа рҵара ахәӡса рзыршәоит.

Ирҿыцу аформатла инагӡоит апрограмма „Адырра ашә“ (4 млн. лари), уи атәыла иаҭаху, ибзиоу акадрқәа разыҟаҵара амзызла, аҳәаанырцәтәи ауниверситетқәа рҿы аҵаразы Қырҭтәыла атәылауаа аконкурс ала аӡара рзалхра иазкуп. Цыӡх еиӡшымкәа, сынтәа, аҵара ахәӡса роуит амагистратуреи абакалавриати мацара ракәымкәа, адоктурантура иҭоу астудентцәагьы.

Иҭбаахеит ари апрограмма алахәылацәа рспектр, 100ҩык иреиҳаны астудентцәа астипендиа роуоит. Сынтәа, раӡхьаӡа акәны, апрограмма инаҵакны аҵара ахәӡса рзыршәоит арҿиамҭатәи аҟазаратәи ахырхарҭала иреиҳаӡоу адипломтә программақәеи, еиуеиӡшым мастерклассқәеи ирҭоу астудентцәа.

Уажәазы аминистрраҿы аилыргара иаҿуп аҳәынҭқарратә иреиҳаӡоу аҵараиурҭақәа ицәырыргаз абиблиотекақәа рырҿыцра апроект. Апроект инаҵакны, абиблиотекақәа алитературеи аинвентари рыла еиқәдыршәеит. Иара убас, ҷыдалатәи амаҵурабжьаратә комиссиа алахәылацәа иреиҳаӡоу аҵараиурҭақәа ирыдмазеиз аинфраструктуратә проектқәагьы еилдыргоит.

8. Атәылахьчареи ашәарҭадареи

Атәылахьчара асистемеи арбџьармчқәеи

Атәылахьчара аминистрраҿы имҩаӡысуа ареформақәа хықәкыс ирымоуп иеффекту, иахьатәи, Нато астандартқәа ирышьашәалоу, атәыла ахьыӡшымреи атерриториатә акзаареи рыхьчара зылшо арбџьармчқәа раӡҵара. Ареформақәа рпроцесс аан ахадаратә ҵакы рымоуп: алабҿабареи атәылауаҩратә хылаӡшра аизырҳареи, атәылахьчара алшарақәа рырҿиареи, ауааҩытәсатә ресурсқәа рхылаӡшреи азанааҭтә аҿиара асистема аиӡьтәреи, аинституциатә реформақәа рынагӡареи, Нато аҟны аусеицуреи.

Раӡхьатәи аетап ала иазӡхьагәаҭоуп уажәтәи асистема шьаҭанкылатәи анализ азуреи, агхақәа раарӡшреи, иаҭаху аӡсахрақәа иашьашәалоу адокумент ранҵареи.

Ҷыдала иалкааук кыршықәсатәи апрограммақәа ирышьатаку атәылахьчара абиуџьет армазеиреи, анагӡареи, амониторинг апроцедурақәа реиҕьтәреи, аахәаратә система аиҕьтәреи. Абри зегьы арбџьармчқәа реиҿкаареи, разыҟатџареи, реибытаразы ихымҧадоу аресурсқәа рпланшьтыхреи, реизшареи ирызкуп.

Аҭивтә усура инагӡоит апрофессионалтә бџьармчқәа рахь аиасра азеиҧш плани, иашьашәалоу афинанстә аҧхьаӡарақәеи ирызку азтцаарақәа рзы. Ихымҧадоу арратә матџзура аҿҳәара 12 мза рҟынӡа икьаҿхеит.

Арбџьармчқәа рылшарақәа реиҕьтәразы, арбџьармчқәеи аштаб хадеи реилазааратә оптимизациа мѳаҧысит; ирмазеин азакәанҧтџаратә ҧсахрақәа рпакет; еиду аштаби аминистрреи рыбжьара акоординациа еиҕьхеит. Иара убас, аршьаҟатә бџьармчқәа рбазаҿы ишьақәгылоуп мрагыларатәи мраташәаратәи аоперативтә сардалрақәа, абри зегьы арбџьармчқәа анапхгара рытареи рхылаҧшреи реиҕьтәра иацхраауеит.

Зтцак дуу ашьаҿақәа ҟатџоуп: арбџьармчқәа анапхгара рытареи рхылаҧшреи асистема аиҕьтәреи; адоктринақәеи ахбарстатә пкаантџақәеи рырмазеира иаку асистема арҿиареи; аҳасабтәқәа рыӡбареи ахатабзиара ашьтыхреи рахь зхы рхоу азыҟатџарақәа реиҿкаареи; чыдалатәи аоперациақәа рыбџьармчқәа рылшарақәа рырҿиареи; арбџьармчқәа рмобилреи рконтрмобилреи реиқәыршәареи; аҳаиртә тәылахьчаратәи ацклаҧшратәи асистемақәа рырҿиареи; арратә ҧшыхәара арҕәҕәареи рхырхартала. Арезервтә система аиҕьтәразы, иҟоу аҧышәареи, атаххарақәеи, аресурсқәеи рыттцаара иаҿуп.

Ахшыѳзышьтра ду роуит арратә инфраструктура аиҿкаареи арратә матџзуѳцәа рыбзазаратәи разыҟатџаратәи атагылазаашьақәа реиҕьтәреи.

Еиқәыршәан аинфраструктура арҿиареи арҿыцреи ирызку аплан. Арратә базақәа зегьы рырҿеира иалагахьеит.

Ҷыдала иалкааук амилаттә арратә индустриа арҿиара азтцаара. Сынтәа атџарадырратә-техникатә центр „Дельта“ аҿы 26 апроект ҿыцқәа рынагӡара иалагеит. Урт рҟынтә ихыркәшоу 7 проектк абџьармчқәа иргәаҧхан, асериатә ааглыхразы еиқәыршәоуп.

Аминистрра ахықәкқәеи инагӡаз аусуреи, Нато астандартқәа рҟынӡа Қырттәыла арбџьармчқәа рышьтыхреи Қырттәылеи Натои русеицура артбааареи ирыцхраауеит.

Қырҭтәыла активла ахархәара иаҿуп Нато азааигәахараҿы атәыла иацхрааша аформати амеханизми. Урҭ роуп: Нато-Қырҭтәылатәи акомиссиа, амилаҭтә ауснагӡатә план, апланшьҭыхреи ахцәажәареи апроцесс, Нато-Қырҭтәылатәи арратә усеицура аусуратә план, Нато агәрагара афонд, Нато азанааҭтә аҿиара апрограмма, Нато атәылахьчаратә аҵара арҿиара апрограмма, уб. егь.

Уажәазы, жәларбжьаратәи ашәарҭадара аиқәыршәаратә мчқәа амиссиаҿы (ISAF), Америка асардалра рнапхгара аҵаҟа, Ҳелмандтәи апровинциаҿы 1600-ҩык ақырҭуа аруаа аматҵзура нарыгӡоит. Ақырҭуа аган, 2014 шықәса анеҩсгьы, иаҳа еиҵу аконтингент рыла, Афганистантәи амиссиа аҽалархәра нарыгӡоит. Аиҿцәажәарақәа мҩаҧысуеит Қырҭтәыла иалганы аидарақәа риагара иадҳәаланы.

Аиҿцәажәарақәа мҩаҧысуеит EAP аегидала инагӡо аоперациақәеи Евроеидгыла арратә зыҟаҵарақәа амиссиеи рҿы ақырҭуа аруаа рҽалархәра иадҳәаланы.

Џыдала иазгәаҭатәуп астратегиатә ҳпартниорцәа рҟны аусеицура Америкеи Қырҭтәылеи еицрыдыркылаз астратегиатә усеицура ахартиеи атәылахьчара аусхкы аҿы ирҭбаау аусеицуреи инрыҵакны. Ари аганахьала аҵакы ду аман ҳазну ашықәс нанҳәазы Атәылахьчара аминистр ивизит Америка Еиду Аштатқәа рҿы, уи аан, Америка атәылахьчара амаӡаныҟәгаҩи анапхгара егьырҭ ахаҭарнакцәеи рҟны уажәтәи наҟ-наҟтәи аусеицура азҵаарақәа ирылацәажәеит.

Атәылахьчара аминистрра аофициалла иалалеит Нато алабҿабареи аҳасабырбареи рышьҭыхра (Building Integrity) апрограмма. 2007 шықәсазы иҧҵаз ари апрограмма, ахыхьчареи ашәарҭадареи рсистемақәа ибзианы, лабҿабарала анапхгара рыҭараҿы Нато алахәылацәеи апартниор тәылақәеи ацхыраара рыҭара иазкуп.

Акыр еиҧхеит Қырҭтәыла апарламент аҟны аусеицура. Атәылахьчара аминистрреи атәылахьчареи ашәарҭадареи ркомитет алахәылацәеи еиҧҟьарада еиҧылоит.

Аминистрра аҧшьгарала азакәанҧҵара иалалаз аҧсахрақәа ирышьаҭакны, аминистрра, шықәсык ахь зных апарламент аҳасабрба азцәырнагароуп инагӡаз аусуреи ахарџьқәеи ирызкны, иара убас, атәылахьчареи ашәарҭадареи ркомитет заанаҵы адыррақәа арҭароуп 2 млн. лари еиҳаны иаҧсоу аалыҵи 4 млн. лари еиҳаны иаҧсоу аматҵзуреи раахәара иазкны.

Атәылахьчара асистема аиҧьтәреи атәылауаҩратә хылаҧшра аиқәыршәареи рзы, Атәылахьчара аминистрра активла аусеицура иаҿуп атәылауаҩратә уаажәларреи, иҳәынтқарратәым аиҿкаарақәеи, академиатә гәыҧқәа рхаҭарнакцәеи рҟны. Иҧҵоуп иҳәынтқарратәым аиҿкаарақәа рхаҭарнакцәеи аекспертцәеи рыла еиҿкаау

атематикатә усуратә 3 гәыҧк: 1) алабҿабареи ауаҩытәыҩса изинқәеи; 2) ахыхьчара атрансформациеи; 3) Нато ашҟа аитеграциеи жәларбжьаратәи аоперациақәеи. Аамҭа-аамҭала аминистри уи ихаҭыҧуааи арҭ агәыҧқәа рхаҭарнакцәа ирҧыланы аминистрра иармазеиз аконцептуалтә документқәеи зынагӡара иаҿу ареформақәа рзы адыррақәеи рызцәырыргоит.

Аминистрраҿы акыр ишьҭыҵит аҳәынҭқарратә аахәарақәа рлабҿабара. 2012 шықәсазы имҩаҧысит 22 иаартуи, 434 иркуи аахәарақәа. Ҳазну ашықәс азы (нанҳәазтәи аҭагылазаашьала) иаарту атендерқәа рхыҧхьаӡара 136 аҟынӡа иазҳаит, ирку аахәарақәа рхыҧхьаӡара 76 аҟынӡа еиҵхеит. Аминистрраҿы иҟоу атендертә комиссиа аилатәарақәа ирылахәып иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәа рхаҭарнакцәа.

Аминистрра активла аусура иалагеит ауаҩытәыҩсатә ресурсқәа рхылаҧшреи азанааҭтә аҿиара аконцептуалтә документ армазеиреи анагӡареи рхырхарҭала. Еиқәыршәоуп «Ауаҩытәыҩсатә ресурсқәа рхылаҧшреи азанааҭтә аҿиареи рконцепциеи», ауаҩытәыҩсатә ресурсқәа рхылаҧшра асистема ареформа ауснагӡатә плани, азанааҭтә аҿиара апрограмма алахәылацәа ралхра асистема ҿыци, иаарту аконкурсқәа реиҿкаара апрограммеи.

Аусура иалагеит арратә маҵзуҩцәа ралхра илабҿабароу, аобиективтә критериаумқәа ирышьаҭаку асистема ҿыц. Аусура инагӡоит арратә маҵзуҩцәа рхылаҧшра астратегиеи, аофицарцәеи асержантцәеи рзанааҭтә аҿиара апрограммақәеи, ахатә аилазаара абҕа рыҭара асистемеи, ахатә аилазаара реизшареи, аҭыҧ ҿыц рықәыргылареи асистема аиҕьәтәреи рзы. Аҭыҧтә џьаусҧса аҟынтә ахьӡтә џьаусҧса ахь аиасра аплангьы аиқәыршәара иаҿуп.

Зҵак дуу ареформақәа мҩаҧган Амилаҭтә тәылахьчара академиеи Акадетцәа рлицеуми рҿы. Еиқәыршәоуп академиа аҿиара аплан ҿыц. Аус адуланы еиҕьыртәит абакалавртә аҵаратә программақәа; 25%-ла иазҳаит арратә маҵзуҩцәа рџьаусҧса. Аулафахәы рзацырҵеит Афганистантәи амиссиа иалахәу аруаагьы (300 адоллар рыла). Азакәанҧҵаратә ҧсахрақәа ирышьаҭакны, жәларбжьаратәи аҭынчрачаҧаратә миссиақәа раан иҭахаз арратә маҵзуҩцәа рҭаацәарақәа, зныктәи ацхыраара аҳасабла, 100000 лари роуоит. Иара убас, апланла иазҧхьагәаҭоуп жәларбжьаратәи амиссиақәеи Қырҭтәыла атерриториалтә акзааразы ақәҧареи ирылаӡыз арратә маҵзуҩцәа рҭаацәарақәа есымза 500 лари акомпенсациа рзышьақәыргылара, наҟ-наҟ ари акомпенсациа 1000 лари аҟынӡа иазҳауеит.

Аветеранцәа рҭагылазаашьа аиҕьтәразы иҕҵоуп «Аветеранцәа рызҵаарақәа рзы аиҳабыратә комиссиа», уи азбарала Аветеранцәа русбарҭа Аветеранцәа русқәа рзы аҳәынҭқарратә комиссиас иҟалеит, уи Атәылахьчара аминистрра анапаҵаҟа акәымкәа, ишиашоу аиҳабыра рнапаҵаҟа иҟалоит.

Атәылахьчара аминистрраҿы инарыгӡараны иҟоу аинституциатә реформақәа, уаанӡатәи аҧышәара анализ иашьаҭакуп. Уажәааны иҟалаз аибашьрақәеи ақәҧарақәеи рҧышәара ҭызҵаауа агәыҧ иҕҵоуп.

Ишьақәырҕәҕәоуп «Атәылахьчара астратегиатә ахцәажәара 2013-2016», уи Қырҭтәыла арбџьармчқәа рҿиара ахырхарҭа хадақәеи наҟ-наҟтәи аструктуреи иҳәаақәнаҵоит. «Амилаҭтә арратә стратегиа» аус адулара иаҿуп. Уи ианыҧшуеит арбџьармчқәа рхықәккәеи рыҳасабтәқәеи, урҭ рынагӡаразы иаҭаху арратә алшарақәеи.

9. Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра ареформа

Аиҳабыратә программа иашьашәаланы, Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра аполитикатә нырраҟынтә ихақәиҭхеит, ауаажәлар рахь зхы рхоу амаҵура еиҧш ишьақәгылеит, уи ахықәкы хада атәылауаа рзинқәеи ршәарҭадареи рыхьчара иазкуп. Ишьақәгылоуп аполициа аетика акодекси, еиуеиҧшым ахырхарҭақәа рыла аполициатә хымҩаҧгашьа аҵасқәеи. Аполициа аус ауеит азакәани, адемократиатә стандартқәеи, аетика анормақәеи рыхьчарала. Иара убас, иазгәаҭатәуп аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра 2013 шықәса цәыббра 12 рзы иаднакылаз N 713 ақәҵара «Алхрақәа раан Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра аусуҩцәа ашьаҭатә инструкциа рзышьақәырҕәҕәаара иазку», уи ала Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра аусуҩцәа аҽаламгаразы аҧхықәра рықәуп.

Ирызҳаит ауаажәларратә аиҿкаара аиқәыршәаразы алшарақәа. Ацәгьоура апревенциеи ишахәҭоу еиҧш ақәҿыҭреи реиқәыршәаара амзызла, атәылаҿы 30%-ла иазҳаит апатрультә екипажқәа рхыҧхьаӡара, убри аҟынтә, апатрультә полициа аусура ақәыҧшыларагы ҭбаахеит. Қырҭтәыла автомобилтә мҩақәеи ақалақьтә мҩақәеи рҿы ишьақәыргылоуп амҩатә мориторинг автоматизациатә системақәа. Инагӡоуп апатрультә полициа аребрендинг, уи автопарк ирҿыцуп. Апатрультә екипажқәа авидеокамерақәеи иахьатәи аборткомпиутерқәеи рыла еибыҭоуп. Апатрультә полициа руниформа еиҕьхеит. Апатрультә полициеи Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра атерриториатә органқәеи рхыбрақәа ирҽеиуп. Аполициа ахыбра ҿыцқәа аатуп. Аусура еиҭалагеит Аҩнытҵҟатәи аусқәа рминистрра авебдаҟьа. Уи ала атәылауаа аминистрра аилазаашьеи аусушьеи ирызкны адыррақәа роур рылшоит.

Аминистрра иаамҭаны иақәҿнаҭуеит адырраҟәа роура иазкны атәылауаа иҟарҵо аҳәаразы. Ҷыдалатәи ахшыҩзышьҭра рымоуп азеиӷьш дырраҟәа рыҭареи аминистрра асистема алабҿабареи, уи иабзоураны акыр иазҳаит аминистрра алабҿабара арбагақәа.

Атәылауаа амобилтә апликациа амаҵзура ахархәаразы алшара роуит, уи ала иазҿлымҳау ауаа зегьы, амобилтә ҭелла адырраҟәа зегьы роур рылшоит ахәҭақәа русуреи, азинеилагаракәа рхылаӷьшра анормақәеи, амҩатә аиҭаҵра аҵаскәеи, егьырҭ арбагақәеи ирызкны.

Атәылауаа рзинқәа рыхьчареи аполициа аусуҩцәа рыӷьхыкәракәа шынарыгӡо агәаҭареи рзы, Аҩныҵҟатәи аусқәа рминистрраҿы иӷьҵоуп аинспекциа хада аҵәаҳәа шшы – „126“. Уи уахи-ҽени аус ауеит. Аҵәаҳәа шшы ала атәылауаа рконституциатә зинқәа реилагареи Аҩныҵҟатәи аусқәа рминистрра аусуҩцәа изакәаным роураназареи рзы Аҩныҵҟатәи аусқәа рминистрра аинспекциа хада ахь адырра ҟарҵар рылшоит.

Ареформа инаҵакны, ахшыҩзышьра роуит ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчареи амониторинги. Ауаҩы аамҭалатәи аизолиатор данҭаркуа инаркны, Аҩныҵҟатәи аусқәа рминистрра уи ишәарҭадареи ихуҭоу абзазаратә ҭагылазаашьақәа реиқәыршәареи рзы аҭак аӷьхыкәуп. Аизолиатор асистема аҭаххаракәа ҭҵаауп. Еиӷьхеит аизолиатор аинфраструктура. Ӷьуҭи Зесҭафони иаатит аамҭалатәи аҭакра аизолиатор ҿыцқәа, урҭ иахьатәи астандартқәа ирышьашәалоуп. Қарҭтәи аизолиатор аҿы аиҿкааратә усуракәа мҩаӷьысуеит. Иаанкылоу аҳәса рзинқәа рыхьчара амзызла, аизолиатор аҿы аус зуа аҳәса рхыӷьхьазара иазҳаит. Аизолиаторқәа зегьы рҿы ишьақәгылоуп авидеосистемақәа. Аамҭалатәи аҭакра аизолиатор аусуҩцәа атренингқәа рзымҩаӷьыргоит, урҭ рыбжьара, ауаҩытәыӷьса изинқәа рыхьчара жәларбжьаратәи астандартқәа рызҵаараҟәа рзгьы.

Қырҭтәыла аиҳабыра рызбарала иӷьҵоуп еиҿкаау аҵәгьоура иаҿагылоу ақәӷьара иазку амаҵурабжьаратә аиҿкааратә хеилак, уи иахагылоуп Аҩныҵҟатәи аусқәа рминистрра. Амаҵурабжьаратә аиҿкааратә хеилак алахәылацәа идырмазеит еиҿкаау аҵәгьоура иаҿагылоу ақәӷьара амилаҭтә стратегиа апроект. Уи еиҿкаау аҵәгьоура иаҿагылоу ақәӷьараҿы иҟоу алҵшәақәа рыхьчареи, реиӷьтәреи, уажәтәи амеханизм ариашареи ирызкуп. Астратегиа инақәырӷьшны, еиҿкаау аҵәгьоура иаҿагылоу ақәӷьараҿы ахшыҩзышьҭра ду роуоит ауаажәлар рыхдырра ашьҭыхреи, ишәарҭоу агәыӷь иаҵанакәа ауаа еиҿкаау аҵәгьоура ралархәра апревенциеи, еиҿкаау аҵәгьоура иаҿагылоу ақәӷьара иалахәу амаҵуракәа рылшаракәа рырҿиареи, амаҵурабжьаратә координациеи, жәларбжьаратәи аусеицура арҭбаареи, егьырҭ аусмҩаӷьгатәқәеи.

Аиҳабыра рыҟәӡара иашьаҭакны, Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрра анапхгарала иҧҵаз аматҵурабжьаратә аусуратә гәыҧ алахәылацәа идырмазеит ахимиатәи, абиологиатәи, арадиациатәи, атомтәи ашәартақәа реиҵатәра иазку амилаттә стратегиа апроект, хара имгакәа уи ашьақәырӷәӷәаразы аиҳабыра ирызцәырыргоит. 2013 шықәса ҧхынгәы азы Аҩнытҟатиәи аусқәа рминистрра академиаҿы иаатит „Ахимиатәи, абиологиатәи, арадиациатәи, атомтәи ашәартақәа реиҵатәра аҧышәара аиҭныҧсахлара ацентр“ Қарҭтәи арегионалтә маӡаныҟәгара. Евроеидгыла ари аҧшьгара нанагӡоит Еврокомиссиа еиду атҵааратә центри (JRC), ЕАР арегионбжьаратә ацәгьоуреи азиниашеи рытҵааратә институти

(UNICRI) рзеиҧш еазышәарала. Амаӡаныҟәгара иалоуп Мраҭашәара-мрагыларатә Европеи, Аахыҵ Кавкази, Украинеи, Молдовеи. Иҟоу ашәартадаратә лагылазаара иазҧхьагәаҭаны, ари амаӡаныҟәгара ҷыдалатәи аҵакы аиуит Қырттәылеи ишеибгоу арегиони рзы. Амаӡаныҟәгара азкрақәа ируакуп ахимиатәи, абиологиатәи, арадиациатәи, атомтәи ашәартақәа реиҵатәра иалахәу аматҵурақәа рылшарақәа рырҿиара.

Арҩышьыгатә матәахәқәа имарианы рыҧшаара аҧкразы Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрра активла аусеицура иаҿуп Аҵьауси, агәабзиарахьчареи, асоциалтә ахьчареи рминистрраҟны. Ари аусеицура арҩышьыгатә матәахәқәеи аҧсихотропиатә ахәшәқәеи закәанла реикәшара аҟынтә изакәаным аканалқәа рахь риасра апревенциатә механизмқәа рырмазеиреи, иара убас, иаҭаххар, абри еиҧш азакәанеилагарақәа раарҧшра аҽалархәреи ирызкуп.

Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрраҿы иалагеит амиграциа аматҵура аиҿкаара апроцесс. Аминистрраҿы иҧҵоуп амиграциа иазку адыррақәа релектронтә база. Хара имгакәа, изакәанымкәа атәылаҿы иҟоу ауаа иахьаангылаша ацентр аргылара иалагарц ргәы иҭоуп. Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрра, егьырҭ аматҵурақәа ирыцны, иармазеит амиграциа аусхкы аҿы азакәанҧҵаратә ҧсахрақәа рпроект.

Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрра академиаҿы ишьақәгылоуп азыӡырҩцәа рыдкылара аҵас ҿыц. Иҧсахуп уаанӡатәи аҵаратә программақәа. Арҭ апрограммақәа рыҿҳәара иацлеит. Апрограммақәа ирыцлеит аҧышәаратә еаршьцыларақәа, иаларҵәоуп иахьатәи аҵаратә методқәа. Аҵаратә процесс ахәшьараҭара асистемеи, аусуҩцәеи азыӡырҩцәеи рхымҩаҧгашьа аҵасқәеи, абазистә тренинг-модулқәа ҿыцқәеи шьақәгылоуп. Ишьаҭакуп абылрацәыхьчаҩцәа разыҟаҵаратә факультет. Еиӷьхеит академиа аматериалтә-техникатә база. Идыргылеит аимитациатә агәаҭара-аужьтратә пункт, Қырттәыла амасштабла имҩаҧысит аоперативтә аилазаара наӡа ртестирра

(апатрультә инспекторцәа, араионтә инспекторцәа, адетектив-усҧшааҩцәа). «Аполициатә регулиациа амагистртә программа» аус адулара иалагеит.

Аҩнытҟатәи аусқәа рминистрра ахаҭарнакцәа рыхшыҩ азышьҭны азакәанҧҵаратә база аиҕьтәра иаҿуп, уи ианыҧшуеит аҳәааанырцәтәи атәылақәа рҧышәара, иара убас, иазҧхьагәарҭоит атәылаҿы иҟоу ауадаҩрақәа. Уажәазы ирмазеиуп абарҭ азакәанпроектқәа: «Аполициа иазку», «Амҩатә аиҭаҵра иазку», «Азинхьчаратә усхкы аҿы жәларбжьаратәи аусеицура иазку», «Қырттәыла административтә азинеилагарақәа ркодекс аҧсахрақәа алагалара иазку», «Атәымуааи атәылауаҩра змам ауааҧсыреи рзинтә ҭагылазаашьа иазку», «Иреиҳаӡоу аҵара иазку Қырттәыла азакәан аҧсахрақәа алагалара иазку», «Қырттәыла ашьауҕатә кодекс аҧсахрақәа алагалара иазку» . Имазеиуп атерроризм иаҿагылоу ақәҧара аусхкы азакәанҧҵаратә ҧсахрақәа рпакет.

Абарҭ азакәанпроектқәа рыхәҭак аилыргаразы Қырттәыла апарламент иарҭахьеит, егьы рыхәҭа апарламент аҿы рцәыргаразы идырмазеиуеит.

10. Аҧсабарахьчареи аҧсабаратә хыҵҵырҭақәа рхылаҧшреи

Аҧсабарахьчареи аҧсабаратә хыҵҵырҭақәа хшыҩкрала рхархәареи

Аҧсабарахьчара анапхгараҭара аиҕьтәра амзызла ирҕәҕәан Қырттәыла аҧсабарахьчареи аҧсабаратә хыҵҵырҭақәеи рминистрра, уи асистема иазыхынҳәын, ҿыц ишьақәгылеит амаҵурақәеи аструктурақәеи. Убри азы ирмазеины ишьақәырҕәҕәаан 47 азакәанҧҵаратә актқәа, ҩынтә еиҳахеит абиуџьеттә аҧара.

Амилаҭтә азинтә-нормативтә база Евроеидгыла астандартқәа ирышьашәалазарц азы, иара убас, амилаҭтә ҧсабарахьчаратә политика астратегиатә хырхарҭақәеи аҧсабарахьчаратә стандартқәеи рырмазеиреи рзы, азакәан иалалеит зҵак дуу аҧсахрақәа, ацәынхақәеи аӡхыҵҵырҭақәеи рхылаҧшреи, аҧсабаратә баҟа астатус аҭәашьареи, Пҳшав-Хевсуреттәи аҳәырҧсарра аҧҵареи ахылаҧшреи ирызку закәанқәак рпроектқәа дырмазеит.

Агенмодификациа зызу арыци алаҵатәқәеи аҧсабарашҟа ринтродукциа ақәиҭымтәреи абионхамҩа аҿиара адгылареи рзы идырмазеит зыҧсы ҭоу агенмодификациа зызу аорганизмқәа ирызку азакәан апроект.

Абна ахархәара иахьатәи аметодқәа ралартәара инатцакны: идырмазеит Қырттәыла абнатә политика адокумент; Борџьом-Бакуриантәи абнақәа ринвенатриазациа иалагеит (атцыхәтәантәи 20 шықәса инрытцакны Қырттәылатәи абнақәа ринвентаризациа мҩаҧырымгацт); абнатә сектор азы Австриа аиҳабыра иалырхыз 1,5 млн. евро инатцакны, Борџьоми аибашьра иалтшәаны иблыз абнақәа реиҭашьақәыргылара иалагеит; амҿы армазеиразы алицензиа змоу ауааҧсыра алицензиатә ҭагылазаашьақәа иахьынӡанарыгӡо агәаҭара иалагеит; ҳазну ашықәс рашәарамзазы, Самцхе-Џьавахеҭи арегион аҿы аҧсатлақәа рыҧкара иаҿагылоу аусмҩаҧгатәқәа рынагӡара иалагеит; изакәанымкәа абна ахархәара афактқәа рҧыхра амзызла еиҭашьақәгылан абнатә тысра ахәылаҧшратә механизмқәа, абракониерцәа рзы асанкциақәа дырҕәҕәеит. Германтәыла аиҳабыра рҟны еиқәшаҳаҭхеит 3 млн. евро алхразы. Иара убас, абнатә сектор арҿиаразы аҧара аҧшаара амзызла, Австриеи егьырҭ адонорцәеи рҟны аиҿцәажәаракәа мҩаҧысуеит.

Аҧсабара аҭагылазаашьа ахылаҧшратә иахьатәи асистема аҧтцареи, изакәанымкәа аҧсабаратә хытцтцырҭақәа рхархәара афактқәа рпревенциеи, раарҧшреи, рҧыхреи, аҧсабара аҧхаста азаагара ацәцареи, азинеилагаракәа аанызкылаша аҭагылазаашьа аиқәыршәареи рзы, ҳазну ашықәс латцарамзазы иҧтцан Аҧсабарахьчаратә ахылаҧшратә усбарҭа. Цәыббразы ари аусбарҭа аиҿкаара ихдыркәшоит.

Амшын еиқәа аҟәаратә цәаҳәеи аӡиасқәеи рыхьчареи реиҭашьақәыргылареи рзы аплиажқәа рҭышәынтәалара аиқәыршәаразы аиҭашьақәыргыларатә усуракәа мҩаҧысуеит; Чақви аҳаблаҿы аӡиасқәа ракумулиациа ахьырацәоу аҭыҧқәеи, иара убас, амҩатәи аихамҩатәи аинфраструктуратә обиектқәа рыргылара иахылтцуа аинерттә маҭәахәқәа рытцәахышьеи, анеҩстәи рхархәареи, иара убас, Қобулеҭи - Гҧуҭ аҟәаратә цәаҳәаҿы инагӡатәу аусмҩаҧгатәқәеи ирызкны абжьагаракәа ҟатцоуп; абжьгаракәа дырмазеит Амшын еиқәа аҟәараҿы аҳәаатә ҧыҧшырҭақәа рыргылара аҭыҧқәа ралхразы; Аенергетика аминистрраҟны аусеицурала, аҟәратә цәаҳәеи Чорохи аӡиаси иахьеилало аҭыҧахь инагоуп 100 000 тонна аҧслымӡ; Германтәыла аиҳабыра рыцхыраарала (7 млн. евро) Ачараҿы аҟәара арҕәҕәаратә усуракәа мҩаҧысуеит.

Абылтәы ахаҭабзиареи, автопарки, аекологиа аганахьала ицқьоу атранспорти ринфраструктура арҿиара адгыларазы иҧтцоуп аматцурабжьаратә комиссиа. Уи алахәылацәа идырмазеит «Қырттәылаҿы автотранспорттә хәархәагақәа рыла аҧсабара арҟьашьра аитцатәра иацхрааша аусмҩаҧгатәқәа ирызку 2013- 2016

шықәсатәи аҳәынтқарратә программа»; абылтәы ахаҭабзиара ахылаҧшра анагӡаразы алабораториатә лшарақәа ҭырҵааит.

Аҳауа ахаҭабзиара ахылаҧшреи, атмосфератә аҳауа аҭагылазаашьа ацклаҧшратә система арҿыцреи, европатәи астандартқәа инрықәырҧшны аҳауа ахаҭабзиара ахылаҧшратә аҳа арҿиареи рзы, Евроеидгыла ацхыраарала иалагеит апроект ҿыц анагӡара. Уи инаҵакны, Қырттәылаҿы евростандартқәа ирышьашәаланы аҳауа ахаҭабзиара ахылаҧшратә система аларҵәаразы иҟоу алшарақәа ҭырҵааууеит, абжьагарақәа дырмазеиуеит. Лаҵарамзазы Қырттәыла, ихараны аҳауа атрансаҳәаатә арҟьашьра иазку аконвенциа аҧкаанҵа иалалеит. Аусура мҩаҧысуеит Европаҿы ихараны аларҵәара змоу аҳауа арҟьашьыгақәа рмониторинги, ахәшьараҭара азеиҧш программа кыршықәсатәи афинансыркреи (ЕМЕР) ирыдҳәаланы; аконвенциа даҽа 3 ҧкаанҵак ралалара амзызла, амилаттә алшарақәа рыҭҵаара иалагеит; Монреальтәи аҧҟаҧҵәа аҧхықәрақәа инрықәырҧшны, ирмазеины ишьақәдырҕәҕәеит аозонеиҿышәшәаратә матәахәқәа шәартада рхархәара Қырттәыла амилаттә стандарт.

Ацәынхақәеи ахимиатә матәахәқәеи ирыдҳәалоу апроблемақәа рҭыҧқәҵареи, ахылаҧшра европатәи астандартқәа рзааигәахареи рзы, идырмазеит ацәынхақәа рхылаҧшра амилаттә стратегиа; Голландиа аиҳабыра рҧарала, амедицинатә цәынхақәа рзы Борџьомтәи асанитартә ҟамсартреи иахьатәи астандартқәа ирықәнагоу 2 инсинераторки (акы - мрагыларатә, егьы -мраҭашәаратә Қырттәылаҿы) реиқәыршәара иаҿуп. Голландиа аиҳабыра рҧарала Урави Цанеи ақыҭақәа рҿы аҳәынаҧшьыга злоу ацәынхақәа рхылаҧшреи рконсервациеи ирызку аусурақәа мҩаҧысуеит; жьҭааразы Минамата (Иапониа) Қырттәылеи егьырҭ атәылақәеи аџьуа жәларбжьаратәи аконвенциа рнапаҵарҩит.

Аерозиа аиҵатәреи, ацәҳәыра аҭбаахара аҿагылареи, анышә аҧсылара ахьчареи, адгьыл ахыҵҵырҭақәа қәнагарала рхархәара амеханизмқәа рырмазеиреи рзы ацәҳәыра аҭбаахара аҿагылара аконвенциа инақәырҧшны, ацәҳәыра аҭбаахара иаҿагылоу аусмҩаҧгатәқәа рмилаттә программа апроект армазеира иаҿуп. Австриа аиҳабыра рҧаратә цхыраареи Германтәыла атехникатә усеицура ауаажәларра (GIZ) адгылареи рыла Дедоҧлисҵкаро араион аҿы аҧша ацәыхьчаратә цәаҳәа аргылара иалагеит. 2015 шықәсанӡа 100 км. аҧша ацәыхьчаратә цәаҳәа дыргылоит. Германтәыла аиҳабыра рыцхыраарала, иааиуа ашықәс инаркны, Ҭушеҭи араион аҿы аерозиа аиҵатәра иазку апроект анагӡара иалагоит (5 млн. евро).

Аҧсабаратә цәырҵракәа апрогноз рзуреи ауааҧсыра иаамҭаны агәеанҵара рыҭареи асистема аиҿкаара амзызла, аӡиас Риони абассеин аҿы агидрологиатә прогноз

иахьатәи амодель аларҵәара иаҿуп, иара уба, аӡиас абассеин аҿы аӡхыҵра аганахьала ҷыдалатәи араионқәа раарҧшреи арҭ араионқәа рҿы агидрографиатә усуракәеи ирҿуп; ари абассеин аҿы иҟоу агидрометеорологиатә ацклаҧшра кыршықәсатәи арбагақәа аелектронтә формат ашҟа иаргоит; ЕАР аҧсабаратә рыцхаракәа ршәарҭа аиҵатәра аофис ицәырнагеит 2011 - 2013 шықәсқәа рзы Ҳиоготәи ауснагӡатә программа анагӡара амилаҭтә аҳасабрба; Қырттәыла аҧсабарахьчареи аҧсабаратә хыҵҵырҭақәеи рминистрра иашьашәалоу амаҵуракәеи аиҿкаарақәеи рҟны иаднакылеит аҧсабаратә рыцхаракәа ршәарҭа аиҵатәра иазкны адырраҭара аҩаӡара ашьҭыхра аусхкы аҿы аусеицуреи, иашьашәалоу аполитика аус адулареи ирызку аилибыкаара амеморандум; идырмазеит амилаҭтә аҳасабрба «Қырттәылаҿы 2012 шықәсазы аҧсабаратә агеологиатә процессқәа рҿиара алҵшәақәеи 2013 шықәсазы апрогнози» ; инагӡан ахыбгаратә процессқәа 450 раҟара акадастрқәа; ирҽеины аусура иаладыргеит автоматтә агидрометеорологиатә станциақәеи аҧыҧшырҭақәеи 10. 2014 шықәсазы еиуеиҧшым арегионқәа рҿы иҵегьы 40 раҟара автоматтә гидрометеорологиатә ацклаҧшра апунктқәа аатуеит; «Қырттәылаҿы арадиациа иазкны заанаҵтәи адырраҟаҵара асистема аҧҵара» апроект инаҵакны, 7 қалақьк рҿы иаахәаны ишьақәдыргылеит ахадаратә станциаки арегионалтә 7 станциаки. Уи иалҵшәаны, еиҧҟьарада агама-радиациатә фон амониторинг мҩаҧганы, 6 саатк рахь зпык адыррақәа зегьы автоматла Қарҭҟа ирышьҭуеит.

Еиуеиҧшым аиқәшаҳаҭрақәа рыҧхықәрақәа рынагӡара амзызла идырмазеит 2014-2020 шықәсқәа рзы Қырттәыла абиохкырацәара астратегиеи ауснагӡатә плани (NBSAP), уи 2013 шықәса анҵәамҭазы ишьақәдырҕәҕәоит; ЕАР аҳауа аҧсахра астратегиа инаҵакны идырмазеит Аҷаратәи автономтәи республика аҳауа аҧсахра астратегиа; Орпустәи аконвенциа аҳәарақәа рынагӡара амзызла имҩаҧгаз азакәанҧҵаратә ҧсахрақәа ирылҵшәаны, аҧсабара аҭагылазаашьа иазку адыррақәа рзы ашәахтә иҧырхуп, ауааҧсыра арҭ адыррақәа хәыҧсада ироуоит.

Базелтәи Ротердамтәи аконвенциақәа рыҳәарақәа инрықәырҧшны, идырмазеит ацәынхақәеи ахимиатә матәахәқәеи рхылаҧшра иадҳәалоу анормативтә актқәа рпакет.

Абиохкырацәара аиқәырхареи ахьчареи рзы иалагеит Қырттәыла «Ашәҟәы ҟаҧшь» иалоу аҧстәқәа робиектқәа рмониторинг; ахкқәеи аҳабитатқәеи рыхьчара иазку

азакәанԥҵаратә пакет аус адулара иалагеит; Германтәыла аиҳабыра кьыс змам аҵакырадгьылқәа раԥҵареи рырҿиареи рзы 8 250 000 евро алнахит.

Германтәыла аусеицуреи аекономикатә аҿиареи рминистрреи Аԥсабарахьчара адунеитә фонди рфинансыркра ала Ҷала абна аиҭашьақәыргылара иаҿуп; Германтәыла аиҳабыра рԥарала идырмазеит Џьавахеҭи кьыс змам аҵакырадгьылқәа рменеџьмент аплан; 9 қыҭак рҿы арыжәтә ӡы асистема аиҭашьақәыргылара иалагеит, уи иалҵшәаны 4000ҩык ақыҭауаа арыжәтә ӡы роуит; Чехиа аиҳабыра аԥара ззалырхыз апроект инаҵакны идырмазеит Ҭушеҭи кьыс змам аландшафт аменеџьмент аплан апроект; аилахәыра «Енерготранс» аҟны еиқәшаҳатрала, Борџьом - Харагаултәи абна парк иалсуа, 500 квт. амч змоу, Амшын еиқәа арегионалтә афымцалашаратә цәаҳәа аргылара иахҟьаны аԥхасҭа зауз аҭыԥқәа еиҭашьақәдыргылоит, абылрацәыхьчаратә аибыҭара аархәеит, афымцалашаратә цәаҳәақәа ирзааигәоу аҭыԥқәа рҿы ареинџьерцәа рстанциақәа еиҿыркаауеит.

Қулевтәи Амшын еиқәа атерминал аҟны ирыдыркылаз аиқәшаҳаҭра инақәырԥшны, ари атерминал, Колхидатәи Қобулеҭтәи кьыс змам аҵакырадгьылқәа ринфраструктура аҿиаразы 2024 шықәсанӡа, етапла 7 млн. евро алнахәеит.

11. Аенергетика

«Интерраоеси» «Енергопроџьорџьиеи» рҟны Қырҭтәыла аенергетика аминистрра қәҿиарала имҩаԥнагаз аиҿцәажаракәа ирылҵшәаны ирыдыркылаз аиқәшаҳаҭра инақәырԥшны, Қарҭи Қырҭтәыла егьырҭ арегионқәеи рҿы (Кахеҭи ада) абзазаратә хархәаразы афымцалашара ахә еиҵхеит, есымза ауаԥсыра рхы иадырхәо афымцалашара арацәара инақәырԥшны 1 квт. азы 3.54и 4 ҭеҭри ршәоит. Кахеҭи арегион аҿы инхо ауааԥсыра асубсидиақәа роуит. Ишеибгоу ари аԥаратә аицҵалыҵ 1.5 млн. лари иаҟароуп (аилахәыра «Кахеҭтәи аенергодистрибуциа» акәатра ашәарҭа иҭагылоуп).

Ҳазну ашықәс хәажәкыра 1 инаркны, агазла аиқәыршәаратә еилахәыракәа рҟны аиҿцәажәаракәа ирылҵшәаны, абзазаратә хархәараҿы иҟоу аԥсабаратә газ ахә 5 ҭеҭри рыла еиҵхеит.

Акҭивтә усура мҩаԥысуеит агазла аиқәыршәареи агазтә рыцхәрбагақәа рышьақәыргылареи рхырхарала. Ҳазну ашықәс нанҳәамзазтәи аҭагылазаашьа ала, 1 262 249 абонентцәа арыцхәрбагақәа рзықәдыргылеит; 2013 шықәса анҵәамҭанӡа «Енергопроџьорџьиа» иҵегьы 40 555 абонентцәа арыцхәрбагақәа рзықәынаргылоит.

2013 шықәса нанхәамзазтәи атагылазаашьа ала, 879 371 абонентцәа агазла еиқәыршәоуп, 2013 шықәса анҵәамҭанӡа урт ирыцлоит иҵегьы 23 527 абонентцәа.

Қырҭтәылаҿы, раԥхьаӡа акәны, иҭҵаауп афымцалашара ахьыҟам ақыҭақәа зегьы. Урт реиԥш 50 қыҭак иҟоуп, урт афымцалашарала реиқәыршәаразы 9 млн. лари аҭахуп.

Шықәсыбжак инаҵакны ари апроблема ӡбахоит. Ари ахырхарҭала, Америка жәларбжьаратәи аҿиара агентра (USAID) ацхыраарала, 4 қыҭак афымцалашарала еиқәыршәоуп, арт аусуракәа 400 нызқь адоллар ирыхҭнырҵеит. Абарт ақыҭақәа роуп: Дманиси араион аҿы -- ақыҭа Мамишлари, Қарели араион аҿы – ақыҭа Имерхеви, Ахмета араион аҿы – ақыҭа Чарҭала, Душеҭи араион аҿы – ақыҭа Шатили. Иара убас, Ҭианеҭи, Ҭеҭриҵкарои, Хашури, Гори, Каспи, Адигени рмуниципалитетқәа қыҭақәак афымцалашарала реиқәыршәара амзызла, лымкаала, афымцалашарамҩангагатә цәахәақәа рпроектқәа рырмазеиреи, рыргылареи, егьырт ахарҵьқәеи рзы ахәынҭқарратә биуџьет аҟынтә иалхын 1 702 000 лари.

Аиҳабыра рзы ахадаратә принципуп аенергетика асектор азы аинвестициақәа рыԥшаара. Қырҭтәыла аиҳабыра идырмазеит Қырҭтәылаҿы афымцалашаратә станциақәа рыргылара атехникатә– економикатә ҭҵаареи, рыргылареи, рымпыҵакреи, рхылаԥшреи рызҿлымҳара аҵас, уи ари асектор аҿы аинвестициақәа реизырҳара иацхраауеит, ароль ду нанагӡоит атәыла аекономикатә ԥхьаҟацара апроцесс аҿы, аинвестори Қырҭтәыла аиҳабыреи ринтересқәа иахьчоит.

Аҳәааанырцәтәи аҭыԥантәи аинвесторцәа рҟны аиҿцәажәаракәа мҩаԥысуеит. «Қырҭтәыла аенергетикатә аҿиара афонд» аҽалархәрала иалагоит 20 мгвт. амч зауа, аха 300 мгвт. амч арҿиара зылшо аԥшатә станциа аргылара. Арт амшқәа рзы адгьылқәа рырзакәанреи аԥша амч зшәо апаратура ашьақәыргылареи иалагоит. Ари апроект иазҿлымҳауп жәларбжьаратәи афинанстә аиҿкаарақәа.

Ҳазну ашықәс азы ихдыркәшоит аӡфымшалашаратә 3 станциак рыргылара: Ҟазбеги – «Ларсигес» (19 мгвт.), Гуриа – «Бахвигес 3» (9.8 мгвт.), Мцхеҭа– Мҭианеҭи арегион аҿы – «Шилдагес» (4.8 мгвт.). Абарт астанциақәа аусура ианалагалак, аенергосистема есышықәса иацҵаны 166 млн. квт. афымцалашара аиуоит, асектор аҿиаразы уи иаҵанакәа рацәоуп. Иара убас, ҳазну ашықәс анҵәамҭанӡа, Аҷара арегион аҿы, аӡиас Аҷараҵкали аҟны 17 мгвт. амч зауа «Шуахевигес» дыргыларц ргәы иҭоуп, ари апроект аинвестициатә ахә 170 000 000 адоллар иаҟароуп.

Аҳәара ҟаҵоуп «Аенергетикатә аидҵара» алаларазы. «Аенергетикатә аидҵара» (Energy Community), Мрагылара – ладахьтәи Европаҿы илабҿабароу, аконкуренциа зылшо арегионалтә енергетикатә џьармыкьа аҧҵара иазкуп, уи аусура Евроеидгыла адирективақәеи аенергетикатә аидҵарақәа рышьаҭакратә аиқәшаҳаҭреи (Treaty establishing the energy Community) рпринципқәа ирышьаҭакуп. Уи Евроеидгыла аенергетикатә џьармыкьа алалароуп хықәкыс иамоу. Қырҭтәыла ари аидҵара иалалар, Евроеидгылеи уи аџьармыкьеи рахь аинтеграциа аганахьала, секторк ала ҧхьаҟа ицоит, уи ала Евроеидгылаҟны ҳаизыҟазаашьақәа иаҳа иӡәӡәахоит.

Америка жәларбжьаратәи аҿиара агентра (USAID) аҟны аусеицурала, афымцалашаратә џьармыкьа амодель ҿыц – «Қырҭтәыла афымцаенергетикатә џьармыкьа амодели афымцалашарала ахәаахәҭра амеханизми – 2015» аус адулара иаҿуп. Ари амодель аус адулара ихдыркәшоит 2014 шықәсазы, 2015 шықәсазы уи аусура иалагоит.

2009 шықәсазы, Европа ареконструкциеи аҿиареи рбанки, Европа аинвестициатә банки, Германтәыла ареконструкциа акредиттә банки, Еврокомиссиеи рфинанстә цхыраарала, Қырҭтәыла аенергосистемазы зҵак дуу «Амшын еиқәа афымцалашарамҩангагатә система аиҭашьақәыргылара апроект» анагӡара иалагеит, уи ала иазҧхьагәаҭоуп Гардабани – Ахалцихе – Зестафонтәи аҵыҧҵәахаҿы 270 км. аргылареи аиҭашьақәыргылареи, Ахалцихе - Ҭырқәтәылатәи аҳәаа ацыҧҵәахаҿы 400 кв. амҩангагатә цәаҳәа (35 км.), Ахалцихе 500/400 кв. астанциа (еснагьтәи афымцала) аргылара. Инақәырҧшны, ари апроект 300 млн. евро иахҭнырҵар ҟалап. Апроект инаҵакны имҩаҧысуа аиҭашьақәыргыларатәи аргыларатә аусурақәа иахылаҧшуеит «Аҳәынҭқарратә афымцалашаратә система» иахылҵыз аилахәыра «Енерготранс». Ари апроект иабзоураны Қырҭтәылатәи аенергосистема аусура уақәгәыӷыртә иҟалоит, иаҳа еиӷьхоит, атәыла аҵакырадгьылаҿ еиҧҟьарада афымцалашара ҟалоит, ладахьтәи Қырҭтәыла арегион иаҳа ибзианы афымцалашарала еиқәдыршәоит, аекономика иҿиаауеит, атәыла аелектробаланс аҿы имцхәу афымцалашара Ҭырқәтәылаҟа ирышьҭуеит, афымцалашара аеқспорти аимпорти ҧырхагада инарыгӡоит. Цәыббразы ари ацәаҳәа аусура иаладыргоит.

Аилахәыра «Қырҭтәыла аҳәынҭқарратә афымцалашаратә система»/ «Енерготранс» 8 км. аура зауа аҳаиртә афымцалашарамҩангагатә цәаҳәа дыргыларц ргәы иҭоуп, уи 500 квт. амч змоу «Кавкасиони» иадырҳәалоит. Иара убас, Џьвари инаркны Хорганӡа

60 км. амҩангага дыргылоит. Уи адагьы, «Енерготранс» апланқәа ирылоуп Џьвари ааигәара 500/220 квт. амч зауа астанциа аргылара.

USAID афинанстә цхыраарала, аилахәыра «Қырттәыла ахәынтқарратә афымцалашаратә система» инанагӡоит 220 кв. афымцалашарамҩангагатә цәаҳәа «Сенаки 1-2»-и иашьашәалоу астанциақәеи («Тҟалтубо»-и «Менџьи»-и) реиҭашьақәыргыларатә усуракәа. Арҭ ацәаҳәақәа иҳаҩсыз ашәышықәса 90тәи ашықәсқәа рзы ицәдырҳәит. Уи аура 58,8 км. иаҟароуп. Иҟаз 212 ашьаҟатә структуракәа рҟынтә авольтҳаракытә 3 шьаҟак роуп иаанхаз. Афымцалашарамҩангагатә цәаҳәа ада еиҭашьақәыргылатәуп «Тҟалтубо 220»-и «Менџьи 220»-и.

USAID иаднакылеит шықәсыктәи аиқәшаҳатра 220 квт. афымцалашарамҩангагатә цәаҳәа «Сенаки 1-2»-и «Тҟалтубо 220»-и «Менџьи 220»-и ирылалои ирылҵуеи авольтҳаракытә быцаҟьақәа рреконструкциатә усуракәа рынагӡаразы. Арҭ аусуракәа рыхә 10 млн. адоллар еиҳауп. Аусуракәа хдыркәшароуп 2014 шықәсазы.

220 квт. афымцалашарамҩангагатә цәаҳәа «Ахалцихе - Баҭым»-и Ахалцихе инаркны Шуахеви гес аҟынӡа ицо ацәаҳәеи, Баҭымынӡа ацәаҳәеи рыргалара иадҳәалоу аусуракәа мҩаҧысуеит, армазеира иаҿуп аилибакаара амеморанадум апроект, арҭ амшқәа рзы уи рнапаҵарҩуеит Қырттәыла аенергетика аминистрреи, аилахәыра «Қырттәыла ахәынтқарратә афымцалашаратә системеи», «Аҷарисҵҟали - Қырттәылеи». Ари апроект анагӡара иалҵшәаны, Ҭыркәтәыла ахырхарҭала иацҵаны афымцалашара алгаразы алшара ҟалоит, Баҭым ақалақь иаҳа ибзианы афымцалашарала еиқәдыршәоит, аӡиас Аҷараҵҟали аҿы иҟоу астанциақәа ирхылҵуа афымцалашара Ахалцихеи Баҭыми рхырхарала ирышьҭыр рылшоит. Абри зегьы Қырттәыла афымцалашаратә система аҭышәынтәалареи ашәарҭадареи реиҧьтәра иацхраауеит. Ари апроект аинвестициатә ахә 70 млн. лари иаҟароуп.

2013 шықәса ҧхынгәы 3 рзы, Қырттәыла аенергетика аминистрреи, Қырттәыла аҧсабарахьчареи аҧсабаратә хыҵҵырҭақәа рыхьчареи рминистрреи, Норвегиа аӡхыҵҵырҭақәеи аенергетикеи рдиректорати х-ганктәи аилибакаара амеморандум рыдыркылеит. Уи ала иазҧхьагәаҭоуп аӡиасқәа ренергетикатә потенциал ахәшьараҭаратә аелектронтә система (GIS) аларҵәара. Апроект анагӡаразы Норвегиа Қырттәыла иазалнахит 1.792.800 евро агрант. Абри асистема Қырттәылаҿы аларҵәара аиур, атәыла зегьы амасштабла аӡхыҵҵырҭақәеи аӡиасқәеи ренергетикатә потенциал аҧхьаӡареи аелектронтә аҭаҩреи рзы алшара ҟалоит. Апрограмма

алартцәара аамышьҭахь, иҭырҵааз адыррақәа ирышьаҭакны, Қырҭтәыла аенергетика аминистрра, агидрологиатә дырра ҿыцқәеи, урҭ анализ рзуреи ирышьаҭакны аинвестициатә проектқәа армазеиуеит. Ари апроцесс иабзоураны аинвестор, афинанстәи атехникатәи аганахьала апроект анагӡара изымариахоит.

2013 – 2017 шықәсқәа рзы аилахәыра «Қырҭтәыла анефҭи агази ркоорпорациа» мрагылара-мраҭашәаратә амагистральтә газмҩангага аиҭашьақәыргыларатә усуракәа нанагӡоит, уи иабзоураны мраҭашәаратә Қырҭтәыла еиҧҟьарада аҧсабаратә агазла аиқәыршәаразы алшара ҟалоит.

12. Атәылауаҩратә интеграциеи аимаккәеи

Атәылауаҩратә интеграциеи амилаҭтә аиҵара рзинқәа рыхьчареи

Қырҭтәыла аиҳабыра абжьаҟазареи атәылауаҩратә интеграциа амилаҭтә концепциеи, 2009 - 2014 шықәсатәи атәылауаҩратә план аус адулареи, анагӡареи, аҳасабрбеи акоординациа рзыруоит.

Амилаҭтә аиҵара ирхаҭарнаку алхыҩцәа алхратә процесс аҿы рҽалархәра аиқәыршәара амзызла, алхратә процесс аҿы аҿар рҽалархәреи аҳәса раҟтивра ашьҭыхреи, алхыҩцәа адыррақәа рыҭареи ирызкыз апроектқәа инагӡан, урҭ ирылан есымшатәи алхратә даиҵьестқәеи аполитикатә токшоуқәеи аиҵара рбызшәақәа рахь еиҭаганы, арегионалтә телееилахәырақәа рыла роужьҭреи; иара убас, арҭ апроектқәа хықәкыс ирыман алхратә документациа аиҭагареи, иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи аполитикатә партиақәеи адыррақәа рыҭареи.

Амилаҭтә аиҵара ахаҭарнакцәа еиҧмырҟьакәа адыррақәа роуоит агәабзиарахьчареи асоциалтә усхки рҿы имҩаҧысуа ареформақәа ирызкны. Имазеиуп аинформациатә банер адизаин, адыррақәа зегьы аерман бызшәеи азербаиҵьан бызшәеи рахь еиҭаргоит.

Арккаратә политика инаҵакны, ҷыдалатәи ахшыҩзышьҭра аиуит амилаҭтә аиҵара рзы ақырҭуа бызшәа аҵара апрограмма, лымкаала, аҩбатәи абызшәа еиҧш, ақырҭуа бызшәа аҵара аиҧьтәра иазку апроеқтқәа аус рыдулареи рынагӡареи.

Аиҵара рзинтә ҭагылазаашьа аиҧьтәра иазкуп «Адискриминациа аформақәа зегьы рҧыхра иазку» Қырҭтәыла азакәан апроект. Азакәанпроект инақәырҧшны, амилаҭтә аиҵара рхаҭарнакцәа зегьы, егьырҭ атәылауаа реиҧшцәҟьа, адискриминациаҟынтә ихьчазаауеит аҳәынҭқарратә, иара убас, ахатә сеқтор аҿы. Азакәанпроект аус

адулара иалахәын еиуеиҧшым арегионқәа рҟынтә амилаттә аиҵара рхаҭарнакцәа, урҭ рызгәаҭаракәеи рыбжьагаракәеи азакәанпроект ианыҧшуеит.

Иакымкәа ахырхарҭақәа рыла адиаспора рҟны аизыҟазаашьақәа рырҭбаара иаҿуп, лымкаала, аҧсадгьылахь ахынҳәреи, аемиграциаҿы иаанхаз ауааҧсыра ацхыраара рыҭареи, аҭоурыхтә диаспора рыдгылареи рыла.

Амиграциеи адиаспореи ирызку азакәанҧҵаратә акткәа аҧсахрақәа ралагаразы азакәанпроекти, иара убас, «Аҵьаустә миграциа иазку» азакәанпроекти дырмазеит. Идырмазеит Қырҭтәыла амиграциа азакәанеидкыла, уи амиграциа азҵаарақәа рзы аиҳабыратә комиссиашҟа ирышьҭхьеит.

Идырмазеит адиаспора рызҵаарақәа рзы Қырҭтәыла аҳәынтқарратә стратегиа апроект, уи ганкахьала аҳәаанырцә инхо аицтәылауааи ақырҭуа диаспоратә еиҿкаарақәеи, егьы аганахьала Қырҭтәыла аҳәынтқарреи реизыҟазаашьақәа иҳәаақәнаҵоит.

Бельгиеи, Украинеи, Франциеи, Ладахьтәи Африкатә республикеи, Британиеи, Азербаиҵьани, Бырзентәылеи, Швеицариеи, Израили рҿы ақырҭуа диаспора ахаҭарнакцәеи, абизнес гәыҧқәа рхаҭарнакцәеи, аҭыҧантәи аофициалтә хаҿқәеи рҟны аиҧыларақәа мҩаҧысит.

Амиграциа жәларбжьаратәи аиҿкаара (IOM) адгыларала имҩаҧысуеит «Зквалификациа ҳараку аицтәылауаа аамҭала рыхынҳәра (TRQN II)» апрограмма. Апроект инаҵакны, Евроеидгыла атәылақәа рҟынтә адиаспора рхаҭарнакцәа, иалкаау аструктурақәа рҿы аконкреттә усура анагӡаразы аамҭала рыҧсадгьылахь иаашьҭуп.

Қырҭтәыла иқәыҧшу аиуристцәа рассоциациеи Аҭынчреи, адемократиеи аҿиареи ирызку Кавказтәи аинститути еицынарыгӡоит Евроеидгыла аҧара ззалнахыз, «Қырҭтәылеи Евроеидгылеи рыбжьара ибзианы еиҿкаау амиграциа адгылара» апроект. Апроект инаҵакны, Қырҭтәылатәи арегионқәа рҿы аусуҩцәа рзы иҟоу аҭаххара аилкаара амзызла аҭҵаара мҩаҧысит. Уи иашьаҭакны, апроект назыгӡо агәыҧ, Евроеидгыла 10 тәылак рҿы, адиаспора рыгәҭа, ибзианы иазыҟаҵоу аспециалистцәа рыҧшаара иаҿуп.

Еиуеиҧшым атәылақәа рҿы имҩаҧысит адиаспоратә усмҩаҧгатәқәа, урҭ уаҟа инхо адиаспора рхаҭарнакцәа реизааигәахара иазкын. Адиаспоратә фонд аҧҵара аидеиа аус адырулоит, уи аҳәаанырцә инхо ақырҭуаа Қырҭтәыла аекономикатәи, акультуратәи, асоциалтәи аҿиараҿы рҽалархәра иацхраауеит.

13. Аимакқәа рҭыӡқәҵара

Қырҭтәыла аиҳабыра хықәкыс ирымоуп импыҵахалоу аҵәаҳәақәа рыла еиҟәшоу ауааӡсыра реизааигәахареи агәрагара аиҭашьақәыргылареи ирызку ашьаҿақәа рыҟаҵара. Ари азҵаара иадҳәаланы, адәныҟатәи аусқәа рминистрра, агәрагара аиҭашьақәыргылара иазку апроектқәа рпланшьҭыхра амзызла, еиӡҟьарада аиҿцәажәаракәа мҩаӡыргоит жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи апартниор тәылақәеи рҟны.

Ари аганахьала иаҵанакәа рацәоуп жәларбжьаратәи аиҩызара рыдгыларала «Импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа ирызку аҳәынҭқарратә стратегиа: аусеицура ала аҽ алархәра» адокумент ауснагӡатә план анагӡара аиқәыршәареи, уи ахадаратә хархәагақәа рхархәареи ампыҵахаларатә цәаҳәақәа наҟ-ааҟ иҟоу ауааӡсыра рыбжьара агәргара аиҭашьақәыргылара амзызла.

Қырҭтәыла аиҳабыра, агәрагара аиҭашьақәыргылара апроцесс аҿы жәларбжьаратәи аҽалархәра иақәшаҳатуп, Зонкартәи аӡыҵәахырҭеи, Знаурҭәи арыжәтә аӡи, Ниқози аӡымҩангагеи реиҭашьақәргылара иазкны Европа аусеицуреи ашәарҭадареи реиҿкаара аегидала инагӡаз апроектқәа нрылаҵаны. Иара убас, аҵакы ду рымоуп Евроеидгылеи, европа ахеилаки, ЕАР аҿиара апрограммеи, ЕАР ахҵәацәа иреиҳаӡоу акомиссар иофиси, егьырҭ агуманитартә аиҿкаарақәеи рпроектқәагьы, урҭ даараӡа иацхраауеит ауааӡсыра реизааигәахара апроцесс.

2008 шықәсазы ЕАР иаднакылеит «Аӡсни, Қырҭтәыла, Цхинвалтәи арегиони/Аахыҵ Уаӡстәыла, Қырҭтәыла рҟынтә ихҵәоу ауааӡсыра рстатус иазку» арезолиуциа. 2013 шықәса рашәарамза 13 рзы, ЕАР ассамблеиа хада 67тәи асессиа инаҵакны, еиҭах арезолиуциа рыдыркылеит. Иазгәаҭатәуп, сынтәа абжьыҭира алшәақәа 2012 шықәсатәи алҵшәақәа ишреиӡьу, 62 тәылак рхаҭарнакцәа ари адокумент иадгылеит.

Қырҭтәыла импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа рызхаҵамра аполитика ашьақәырӡәӡәара адәныҟатәи аполитика ахадаратә приоритетуп. Ари ахырхарала Адәныҟатәи аусқәа рминистрра апартниор тәылақәа рҟны аусеицура нанагӡоит, аганрацәалатәи аформатқәа рхархәаралагьы. Инагӡоит еиуеиӡшым арегионқәа рҳәынҭқарракәа рҟны адипломатиатә еизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара апроцесс.

Вануату аҟны рнапаҵарҩит адипломатиатә еизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара иазку адокумент, уи ала уаанӡа иҟаз аилибамкаара аҵыхәа ӡырҵәеит (аӡкаанҵаҿы ишазгәаҭоу ала, Вануату ареспублика иазханаҵоит Қырҭтәыла атерриториатә акзаара

жәларбжьаратәи азхаҵара змоу аҳәаақәа инрыҵакны, уи арегионқәа – Аҧснытәи автономиатә республикеи Цхинвалтәи арегиони/Аахыҵ Уаҧстәыла нрылаҵаны).

Адәныҟатәи аусқәа рминистрра аҭагылазаашьақәа зегьы еиқәдыршәеит Цхинвалтәи Аҧснытәи арегионқәа анаҧшцәа рстатусла атәылауаѳратә хыхьчара жәларбжьаратәи аиҿкаара (ICDO) иаламларц азы. Ҳазну ашықәса мшаҧымзазы, ақырҭуа аган рҽ азышәара иалҵшәаны, Аҟәа ампыҵахаларатә режим ахаҭарнакцәа Доҳа ақалақь аҿы еиҿкааз ахәаахәтратә палатақәа рдунеизегьтәи федерациа 8тәи жәдарбжьаратәи аконгресс рызҽаладмырхәит.

Қырҭтәыла аиҳабыра ҿыц рполитика аимаккәа рҭыҧқәҵара иазку аҭынчратә, конструқтивтә, иаарту, апрогмативтә политикашҟа ахы рхоуп, уи Қырҭтәыла атерриториатә акзаареи, жәларбжьаратәи ауаажәларра рыла азхаҵамра аполитикеи ирышьаҭакуп.

Қырҭтәыла аиҳабыра импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа ирызку азакәан аҧсахра иаҧшьаргеит. Қырҭтәыла аиҳабыра рзин ада атәым тәылауаѳ ма атәылауаѳра змоу ахаҿы раҧхьаӡа акәны

импыҵахалоу аҵакырадгьыл далалар, ашьауҕатә ҭакҧхықәра ацынхәрас административтә ахьырхәра – ахараҧса иқәшәоит, иара убас, агәҽанҵара иоуоит.

Ақырҭуа аган апрогресс рымоуп ибжьаӡыз ауааҧсыра русқәа рыҭҵаареи ауаҧс баандаѳцәа рхақәиҭтәреи ирызку азҵаарақәа рҿы.

Инагӡоит импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа рҿы ауаѳытәыѳса изинқәа реилагареи агәыҳалалратә зҵаарақәеи ирыдхәалоу апроблемақәа рызбаразы амѳақәа рыҧшаара апроцесс. Импыҵахалоу арегионқәа ирыҧну ақытақәеи аҳаблақәеи рҭаххарақәа рыҭҵаара иаҿуп, уи ихымҧадоуп ари аҵакырадгьылқәа ирықәынхо ауааҧсыра ацхыраара рыҭаразы.

Қырҭтәыла аиҳабыра, 2011 шықәса абҵара 9 рзы Қырҭтәылеи Урыстәылеи еицрыдыркылаз аиқәшаҳатра иашьаҭакны ахазалхырҭа анапхгараҭареи атауар аиагара амониторинги рхадаратә принципқәа римплементациа амеханизм аҭивла аус адулара иаҿуп.

Қырҭтәыла аиҳабыра Гал имѳаҧысуаз, аинцидентқәа рпревенцие рықәҿытра амеханизмқәеи ирызку аиҧыларақәа реиҭашьақәыргылара азҵааразы аус руеит. Цхинвал ахырхарҭала ари амеханизм ҧырхага амамкәа аус ауеит, аҳасабрбатәи апериод аан 10 еиҧыларак мѳаҧысит.

Қырҭтәыла аҵьауси, агәабзиарахьчареи, асоциалтә ахьчареи рминистрра ареफералтә программа иашьашәаланы, импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа ирықәынхо ауааҧсыра Қарҭи, Жәыргьыҭи, Қәҭешьи ақалақьқәа рҿы ахәынҭқарратә ҧарала рҽ ырыхәшәтәуеит.

Қырҭтәыла аиҳабыра, аҽалархәра ауснагӡатә план инаҵакны, уажәтәи аиҩызаратә механизм (Liaison Mechanism) ахархәарала, Аҧсны ауааҧсыра ахәшәқәеи амедицинатә цхыраареи рыла еиқәдыршәоит. Аиҩызаратә механизм қәҿиарала инанагӡоит ампыҵахаларатә цәаҳәа аҩ-ганк рыбжьара аимадарақәа рыхьчара иазку амиссиа. Иара убас, уи абжьагыларатә роль нанагӡоит Аҧснытәи арегион аҿы апестицидқәеи ахимикатқәеи рыла аҭыҧантәи арахәааӡаҩцәа реиқәыршәара аус аҿы.

14. Акультуреи аспорти

Акультуреи абаҟақәа рыхьчареи

Акультура аусхкы ииашаны аиҿкаареи аусуреи реиқәыршәаразы, акультура аполитика аус адулара иалагеит, уи иабзоураны хаҧхьаҟа атәыла акультура астратегиатә план армазеиразы алшара ҟалоит.

Атеатралтәи, амузикатәи, арбаратәи, акинои абалеттәи аҟазареи, ашәҟәыи алитературеи, амилаҭтә аиҵара ркультуреи, агра змоу ауааҧсыреи ирыцхрааша апрограммақәа рхырхарҭала еиуеиҧшым аусмҩаҧгатәқәа мҩаҧган, априоритетқәа инрықәырҧшны иалхын иреиҧьу апроектқәа, урҭ рынагӡараҿы ацхырара рыҭан.

Мрагыларатә аиҩызара 4тәи аплатформа инаҵакны, Қарҭ имҩаҧысит акультура аминистрцәа актәи жәларбжьаратәи рконференциа, Ермантәылеи, Израили, Естониеи рыбжьара акультура аусхкы аҿы аусеицура амеморандум рнапаҵарҩит. Қарҭ имҩаҧысит Китаи Ҭырқәтәылеи ркультура амшқәа, Китаи имҩаҧысит Қырҭтәылатәи акультура амшқәа.

Аҟазаратә аҵара аҵараиурҭаҿы имҩаҧысит аконцертқәеи амастерклассқәеи, амузикатә ҵараиурҭақәа рстудентцәа еиуеиҧшым жәларбжьаратәи аконкурсқәа рҿы апремиақәа роуит.

Қырҭтәылатәи аҟазаратә иреиҳазоу 4 арккаратә усбарҭақәа рҟынтә 43ҩык амагистрантцәа амагистртә программақәа рыҭҵаареи, 10ҩык аҵаҩцәа амузикатә семинариаҿы рҵареи рҿы ацхыраара роуит.

Қырҭтәыла 5 қалақьки амуниципалитети ркультуратә обиеқтқәа еибыҭан акино арбаразы ихымҧадоу иахьатәи атехникатә аппаратурала. 4 муниципалитетк рҿы акино арбара аиҭашьақәыргыларазы азыҟаҵаратә ууракәа иалагеит.

Аминистрреи Ҭианеҭи амуниципалитети аусеицура амеморандум рыдыркылеит, Ҭианеҭтәи амуниципалитет аҿы иҟоу Ваша Пҧшавела ихьӡ зху акультуреи аҧсшьареирпарк аҿы иаарту акинотеатр аиҭашьақәыргылареи уи иакәыршоу аҵакырадгьыл аиҿкаареи иаҿуп.

Қырҭтәыла 10 муниципалитетк рҿы имҩаҧысит анимациатә фильмқәа рфесиваль «Ҭоҧузи», анимациатә фильмқәа рырбара еиҿкаан. 2 муниципалитетк рсахьаҭыхратә школқәа рҿы иҟоу анимациатә студиақәа акомпиутертә техникала еибыҭоуп, 20 муниципалитетк рсахьаҭыхратә ҟазаратә школқәа асахьаҭыхратә инвентар ала реибыҭаразы азыҟаҵаратә усуракәа мҩаҧысуеит.

Қырҭтәыла арегионқәа рҿы атеатралтә гәыҧқәеи астудиақәеи русура адгылареи аларҵәареи ирызку аусмҩаҧгатәқәа инрыҵакны имҩаҧысит еиуеиҧшым аусмҩаҧгатәқәа, урҭ рыбжьара, арегионқәа рҿы афольклор адгыларатә усмҩаҧгатәқәагьы.

Имҩаҧысит афольклортә фестиваль «Арт-ген», ақырҭуеи Нхыҵ Кавказтәи акультура аиҿарҧшратә ҭҵаара амзызла Панкистәи аҧсҭахьы аеқспедициа еиҿкаан. «Жәлар рыкәашара аҿырҧшқәа раарҧшра – архивтә материалқәа раҧҵара» ҳәа зыхьӡыз аеқспедициа Хыхьтәи Шәантәылеи Ҵаҟатәи Рачеи рҿы. Хулотәи акультура ацентр аҿы иҟоу абыргцәа рфольклортә ансамбль «Бермуха» аматерклассқәеи аконцертқәеи Ачара 5 муниципалитетк рҿы. 32 қалақьки амуниципалитети рҿы иҟоу 45 афольклортә ансамблькәа жәлар рмузикатә рхәагақәа рыла реибыҭара иазку азыҟаҵаратә усуракәа ихыркәшоуп. 2013 шықәса лаҵарамза 26 Рзы Қырыҭтәыла еиуеиҧшым араионқәа рҿы имҩаҧысит Қырҭтәыла ахьыҧшымра амш иазкыз акультуратә усмҩаҧгатәқәа.

Имҩаҧысит иалкаау амаҵзуҩцәа ирызкыз аиубилеитәи агәыҳалалратәи усмҩаҧгатәқәа.

2 музеик реиҭашьақәыргыларатә усуракәа ихыркәшоуп; иҭыжьуп 3 музеик рымҩақәҵагашәҟәқәеи аҵарадырратә 3 усумҭаки; уажәазы 9 музеик рҿы аиҭашьақәыргыларатә усуракәа мҩаҧысуеит; Қырҭтәылатәи амузеиқәа рхаҭарнакцәа рҿалархәрала 2 тренингк мҩаҧысит.

5 баӄак, урҭ рыбжьара, Шатили Варӡиеи ркомплексқәа реиҭашьақәыргыларатә усуракәа мҩаԥысит; 12 баӄак реиҭашьақәыргыларатә усуракәа ирызку аиқәшахаҭракәа рыдыркылеит; мазеиуп 2 уахәамак рфрескақәа реиҭашьақәыргылара апроект, 8 баӄак рпроекттә документациа армазеиразы аиқәшахаҭра рыдыркылеит.

Имазеиуп акультуратә ҭынха иаҵанакәа еиҭамҵуа 10 баӄак, урҭ рыбжьара, акомплексҭә 2 баӄак реиҭашьақәыргылара апроект. Аелектронтә тендер иаарыцҳаит акультуратә ҭынхара еиҭамҵуа 7 баӄак аконсервациатә апроекттә документациеи уахәамак ақәҭыхракәа рконсервациеи апроектқәа рырмазеиразы. Ҭырқәҭәылатәи аган Ишхан абаӄаҿы инарыгӡо аусуракәа ирыдхәаланы абжьагаракәа рырмазеира амзызла, ақырҭуа експертцәа ргәыԥ ԥшьынтә Ишхан инеит. Иара убас, ақырҭуа експертцәа Кипри, Италиеи, Ермантәылеи рҿгьы визитла иӄан. Баграт икафедралтә уахәама аӡәра аиҿкаара апроекттә документациа аикәыршәара иаҿуп. Мцхеҭа аҭоурыхтә-культуратә аплан хадеи аиҿкааратә документкәеи аус рыдырулоит, аландшафт ахьчареи, аиҭашьақәыргылареи, арҿиареи рхадаратә принципкәа аус рыдулара амзызла, Мцхеҭа акультуратә ландшафт аҭҵаара иаҿуп, имҩаԥысуа, иара убас, инарыгӡараны иӄоу аргыларақәа рнырра ахәшьара арҭоит. Англыз бызшәахьы еиҭаганы Иунескоӄа ишьҭуп 2 баӄак рреноминациа апликациеи иматериалым акультуратә ҭынхара амилаҭтә ахәшьараҭареи аҳасабрбеи.

Иматериалым акультуратә ҭынхара ахьчара азҵаарақәа ирыдхәаланы 6 тренингк еиҿкаан. 4 музеик рҿы атематикатә информациатә усмҩаԥгатәқәа мҩаԥысит. Амузеи-хәырԥсаррак аҿы еиҿкаан аекспозициа ҿыц. Идырмазеит аҵарадырратә-популиартә фильм Уԥлисцихе иазкны. Иҳәаакәҵан 14 музеи-хәырԥсаррак рореал. Акьыԥхь азы имазеиуп амҩақәҵагашәӄәы «Кахеҭтәи аҩы амҩа: Уҵьарми аӄынтә Алаверди аӄынӡа» (еиҿкаан аконференциа, афотоматериалкәа алхуп, атекстқәа реикәыршәара иаҿуп). «Ажәытә ӄазара иахьа» ҳәа зыхьӡу ажурнал армазеира иаҿуп (аматериалкәа –астатиақәеи апатреткәеи еизыргоит) ;

Аспорти аҿари

Қырҭтәыла аспорти аҿари руcқәа рзы аминистрра иармазеиз апроект иашьаҭакны, Қырҭтәылаҿы аспорт аҳәынҭқарратә политика адгылара амзызла иԥҵоуп амаҵурабжьаратә аиҿкааратә хеилак, уи хақәкыс иамоуп:

- Аспорт аҳәынҭқарратә политика астратегиа ашьақәыргылара, аолимпиатә ҵысреи аспорт аусхкы аҿы азакәанԥҵара иашьашәалоу аполитика аҳәаақәҵареи,

амассатә спорт («Аспорт зегьы рзы») ақәҿиаракәеи аспорти азанааҭтә спорти рырҿиара ауснагӡатә план аус адулареи;

- Атәыла азеиҧш аҵара асистемаҿы афизикатә аҵареи аспорт аҿиареи ирызку аҳәынҭқарратә стратегиатә хықәкқәеи аҳасабтәқәеи рынагӡара ацхраареи, арҭ ахықәккәа ирышьашәалоу аҳәынҭқарраә аиҿкаарақәа ирыду афункциақәа рынагӡареи русура аиҿкаареи;
- Атәылаҿы аспорттә инфраструктура аҿиара аиқәыршәареи, ақалақь хадақәеи арегионқәеи руааҧсыра, урҭ рыбжьара амилаҭтә аиҵареи, агра змоу ауааи, рӄны аимадарақәа рышьақәыргылареи ртәылауаҩратә интеграциа ацхраареи;
- Қырҭтәылаҿы аспорттә аҵареи аҵарадырреи (урҭ рыбжьара амедицинагьы) наӄ-наӄтәи рҿиареи, ари аганахьала аҿҳәарадула апрограмма армазеира иадҳәалоу азҵаарақәа рыхцәажәара апроцесси рҿы иашьашәалоу аиҿкаарақәа рӄны аусеицура;
- Хыхь ҳзыхцәажәаз азҵаарақәа ирыдҳәаланы иӄоу азакәанҧҵаратә база ахәшьараҭареи, иаҧырхагоу амзызқәа раарҧшреи, аҳәынҭқарратә ҧхықәрақәеи жәларбжьаратәи аиҿкаарақәа рыбжьагарақәеи иазҧхьагәаҭаны, иашьашәалоу азакәанҧҵаратә аҧсахрақәа рырмазеира европатәи азакәанҧҵараӄны агармонизациа амзызла.

Аспорт адеполитизациеи адецентрализациеи рганахьала иазгәҭатәуп, амилаҭтә аспорттә федерациақәа реиҳара рӄны алхрақәа мҩаҧысит, урҭ адемократиатә ҭагылазаашьақәа рыла имҩаҧысит, аҳәынҭқарратә маҵурақәа рганаӄынтә изакәызаалак аҽалагарала ыӄамызт. Ахатә компетенциақәа инрыҵакны, аминистрра наӄ-наӄгьы абарҭ апроцесскәа рҿиара иацхраауеит.

Ауааҧсыра зегьы аспорт алаларазы алшра роурц, амилаҭтә федерациа «Аспорт зегьы рзы», иара убас, егьырҭ афедерациақәа рыцхыраарала, аусмҩаҧгатәқәа рацәаны инагӡан
амассатә спорт аусхкы аҿы.

Ақтивла инагӡоит 2015 шықәсатәи Европатәи аҧхынтә олимпиатә фестиваль азы аинфраструктура аиҿкаара апроцесс.

Атәылаҿы иреиҳаӡоу аспорттә аҵара адгылара амзызла, ишьаҭакхеит азеиҧш азин аиуристтә хаҿы - Қырҭтәыла афизикатә ааӡареи аспорти аҳәынҭқарратә университет, уи инанагӡароуп ҧыхьатәи афизикатә ааӡареи аспорти ракадемиа атрадициа дуқәа.

Аспорттә медицина аҿиара иадҳәаланы иазгәаҭатәуп, Қырҭтәыла аспорттә медицина ассоциациеи амилаҭтә антидопингтә агентреи рфинансыркра инагӡоит, урҭ дара рганахьала, Қырҭтәыла амилаҭтә аизгақәа ирыцхраауеит.

15. Аҳәынҭқарратә маҵура ареформеи егьырҭ аинституциатә реформақәеи

Аҳәынҭқарратә матәура ареформа адгылара амзызла идырмазеиз азакәанпроект ала иазԥхьагәаҭоуп ихымԥадоу ажәахәҟатәара иахьыԥшу аматәуаҩцәа рсиа арҭбаареи «аҳәынҭқарратә матәураҿы аинтересқәа реиқәымшәареи аинтересқәа реимаки иазку» Қырҭтәыла азакәан инатәакны иаарԥшу ахаҿқәа рыхьчара амеханизмқәа рырӡәӡәареи, урҭ рыхьчара ахәдықәтәа наӡа ашьақәыргылареи. Абри зегьы, аҳәынҭқарратә матәура аҳасабырбаратә ԥхықәра ашьақәырӡәӡәареи, аҳәынҭқарратә матәзуаҩцәа рыла азинеилагара ма аетика анормақәа реилагара афактқәа аамҭала раарԥшреи иацхраауеит.

Акоррупциа иаҿагылоу ақәԥара иазку аматәурабжьаратә аиҿкааратә хеилак инатәакны, идырмазеит аиҳабыреи аҳәынҭқарратә усбарҭақәеи русура алабҿабара еиқәзыршәо арегулиациақәа. Лымкаала, Қырҭтәыла атәылауаа, аелектронтә хархәагақәа рыла азеиԥш информациа роур рылшоит, аҳәынҭқарратә аиҿкаарақәа азеиԥш дыррақәа зегьы рцәыргара (рхатә аԥшьгарала) ируалуп.

Аиҳабыра рпрограммала иазԥхьагәаҭоу, азанааҭтә, аполитика иадҳәалам аҳәынҭқарратә матәура аԥтәара ахырхарала аусура мҩаԥысуеит. Ԥхынгәы азы аиҳабыра рыӡбарала иԥтәан аҳәынҭқарратә матәура ареформа аиҿкааратә хеилак, уи иалоуп еиуеиԥшым аминистрракәеи апарламенти рхаҭарнакцәа. USAID аԥареи адгылареи рыла, ашықәс анцәамҭанӡа, аҳәынҭқарратә матәура ареформа аконцепциа аус адулара ихдыркәшоит, ари апроцесс активла иалахәып USAID-и OECD SIGMA-и рааԥхьарала иааиз атәым експертцәа. Ари апроцесс лабҿаба имҩаԥысуеит. Уи иалахәып атәылауаҩратә уаажәларра ахаҭарнакцәеи аекспертцәеи. Ашықәс антәамҭанӡа аишәа гежь еиҿкааны аконцепциа апроект аргама еилдыргарц ргәы иҭоуп.

Ари аус иазҿлымҳауп, уи аҿы иҳацхраауеит адонор аиҿкаарақәагьы. Аиҳабыра рыцхыраарала, 2013 шықәсазы иаарту анапхгараҭара иазку USAID апроект инатәакны, 3000ҩык аҳәынҭқарратә матәзуаҩцәа рзы 10 хырхарҭак рыла атренингқәа рымҩаԥгара иаҿуп. Нато аиҩызаратә офис ацхыраарала, ауаҩытәыҩсатә ресурсқәа анапхгара рыҭара артәагашәҟәы актәи ахәҭа дырмазеин, атренингқәа мҩаԥыргеит. Иара убас, Евроеидгыла афинансыркрала, аҳәынҭқарратә матәзуаҩцәа рзы еиҿкаан аиҳабыра рызтәаарақәа ирызкыз аелектронтә тренинг.

16. Ахатәхеиҿкаареи арегионалтә аҿиареи

Ахатәхеиҿкаара акодекс

Қырҭтәыла аиҳабыра инарыгӡарц ргәы иҭоу, атәылазы зтәак дуу ареформақәа руакы, ахатәхеиҿкаара ареформоуп. 2013 шықәса хәажәкыразы аиҳабыра даараӡа

иргәаҧхеит Қырҭтәыла арегионалтә аҿиареи аинфраструктуреи рминистрра ицәырнагаз астратегиа. Уи аамышьҭахь, аҳәынҭқарратә маҵурақәеи ахатәхеиҿкаарақәа рызҵаарақәа аус рыдызуло иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи русеицурала иалагеит абри ареформазы иаҭаху азакәанҧҵаратә аҧшьгарақәа рпакет армазеира. Аусуратә процесс аан ари аминистрра ахаҭарнакцәа Қырҭтәыла арегионқәа рҿы аҭыҧантәи ахатәхеиҿкаарақәа рхаҭарнакцәеи, иара убас, иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи амедиа ахаҭарнакцәеи рҟны аиҧыларақәа мҩаҧыргон.

Ареформа иалҵшәаны иахьанӡа иҟаз асистема цәгьа аҽаҧсахит. Иазҳаит ахатәхеиҿкааратә ақалақьқәа рхыҧхьаӡара, ақыҭақәа рҟнытә ишьақәгылеит араионқәа, урҭ рбазаҿы еиҿкаахеит амуниципалитетқәа. Ахатәхеиҿкааратә акқәа рнапхгара алхрақәарыла иқәдыргылоит. Иара убас, иҳәаақәҵан афискалтә децентрализациа кыршықәсатәи ахәаҧшыра. Аус адырулоит ареформазы ихымҧадоу агеоинформациатәи система.

Ареформа иалҵшәаны, атәылауаа иаҳа рҽаладырхәоит аҭыҧантәи аҵакы змоу азҵаарақәа рызбара апрцесс аҿы; иаҳа еиҧьхоит ауаажәлар рымаҵзура ахаҭабзиара; аҭыҧқәа рҿы аҧсҭазааратә интересқәа рызбара аизырҳаразы ауаажәлар рҭакҧхықәра, уи иабзоураны гәыҧқәаки анапхгара хадеи реиҿагылараз алшара еиҵхоит; аҭыҧқәа рҿы иҧҵахоит аҧшьгарақәа рцәыргара зылшо ауаа рыҧшаареи акариератә азҳара алшареи, уи атәылаҿы (аҳәынҭқарратә маҵураҿы, аполитикатә партиақәа рҿы, уб. егь.) ибзианы иазыҟаҵоу аусуҩцәа рдефицит аҧыхра апроцесс иацхраауеит.

Уажәазы ихыркәшоуп ахатәхеиҿкаара акодекс аус адулара апроцесс. Аиҳабыра ари акодекс алацәажәара иаҿуп. Аминистррақәа азгәаҭарақәа аныҟарҵа аамышьҭахь, ахатәхеихкаара акодекс ириашаны, аиҳабыра ирызцәырыргеит, уи аамышьҭахь ари апроцесс азакәанҧҵаратә аорган ахь иасит.

Ахатәхеиҿкаара акодекс аус адулара аҭивла иалахәын ауаажәларратә хатәхеиҿкаара ахеилаки, иҳәынҭқарратәым аиҿкаарақәеи, аекспертцәа ргәыҧқәеи. Ари аусеицура иабзоураны, атәыла аҿиаразы зҵак дуу адокумент аус адулара апроцесс иаамҭаны ихыркәшан.

Арегионқәа рырҿиара астратегиа

2013 шықәса цәыббра 17 рзы Қырҭтәыла аиҳабыра ишьақәдырҕәҕәеит Қырҭтәыла 7 регионк - Қвемо Қарҭли, Гыртәыла – Хыхьтәи Шәантәыла, Гуриа, Рача-Лечхәми – Ҭаҟатәи Шәантәыла, Шида Қарҭли, Кахеҭи, Самцхе-Џьавахеҭи рырҿиара

астратегиақәа (Имереҭи Мцхеҭа Мҭианеҭи рстратегиақәа шьақәырӷәӷәан 2012 шықәсазы). Абарҭ астратегиақәа инрықәырҧшны ауп ҳаҧхьаҟа Қырттәыла арегионқәа ишҿиааша.

Аус здырулаз ахәаҧшырақәеи, априоритетқәеи, аҳасабтәқәеи – арегион цыҧхьаӡеи уи асектортә аҿиара ганрацәалатәи анализи ирышьаҭакуп. Астратегиақәа рырмазеира иалахәын арегионалтә аҿиара ахеилаккәеи, амуниципалитетқәеи, аҭыҧантәи аекспертцәеи, адонор аиҿкаарақәеи. Адокумент аҿы иазҧхьагәаҭоуп арегион цыҧхьаӡа аҿыдарақәеи, уи аҧыжәарақәеи аперсперктивтә хырхарҭақәеи. Убри аҟынтә, аамҭа кьаҿла ма аҿҳәарадула абазатә ҭаххарақәа рықәҿыҭреи, иара убас, аекономикатә азҳареи иҭышәынтәалоу аҿиареи ирызку азҵаарақәа асистематә азнеишьа роуит.

Уи адагьы, еиҧшу ауадаҩрақәа рыӡбареи, аҿиара адгылареи рзы, арҭ астратегиақәа иазҧхьагәарҭоит еиуиеҧшым асистематә азнеишьақәа, урҭ ирыдҳәалоуп: аҭыҧантәи анапхгара рылшарақәеи ауаҩытәыҩсатәи асоциалтәи акапитал аҩаӡара ашьҭыхра; аҧсабаратә хыҵхырҭақәа хшыҩла рхылаҧшреи рхархәареи, аҧсабаратә ҭынха ахьчареи; аинфраструктуратә проектқәа реффектра ашьҭыхразы, апланшьҭыхра иахьатәи асистема аларҵәара; аҭыҧантәи абазеи, ихәыҷуи абжьаратәи абизнесқәеи, стартапқәеи рырҿиара адгылара; арегионалтәи аҭыҧантәи аинвестициатә ҭагылазаашьа аиӷьтәра; акомуналтәи егьырҭ ауаажәларратә амаҵзурақәеи реиҿкаара; асоциалтә аиқәыршәареи агәабзиарахьчареи рсистема аиӷьтәра, уб. егь.

Аинфраструқтуратә проеқтқәа

Қырттәыла аиҳабыра зымчхак дуу, иара убас, ихәыҷу аинфраструқтуратә проеқтқәа рынагӡара иахәаҧшуеит атәылеи уи арегионқәеи рырҿиара акомпонентқәа руакы еиҧш. Убри аҟынтә, жәларбжьаратәи аҩныҵҟаҳәынҭқарратәи, иара убас, амуниципалтәи амҩақәа аҭтивла рыргылареи реиҭашьақәыргылареи, аӡылеиқәыршәареи, аҟәарақәа рырӷәӷәареи, егьырҭ аинфраструктуратә зҵаарақәеи рҭыҧқәҵара иаҿуп.

Интенсивла инарыгӡоит атәылазы кырзҵазкәа апроеқтқәа руакы – аласра ду змоу мрагылара мраҭашәаратә амагистраль аргылара апроцесс. Иахьатәи аетап азы:

- аусурақәа мҩаҧысуеит 19 километр иаҟароу Руиси-Агаратәи ацыҧҵәахаҿы, уи хәҭак 2013 шықәсазы ихдыркәшоит;

- аргыларатә усуракәа инагӡоит 58 километр иаӷароу Зестафони – Қәҭешь – Самтредиатәи ацыҧҵәахаҿы, уи хәҭак - Қәҭешь иакәшаны ицо амҩа аргылара, ҳазну ашықәс анҵәамҭанӡа ихдыркәшоит;
- Жьҭаара анҵәамҭазы ихдыркәшоит Қобулеҭи иакәшаны ицо амҩа актәи алот (15 км.) аргылара; иалагахьеит ари амҩа аҩбатәи алот ала иазҧхьагәаҭоу, 18 км. иӷоу амҩа аргыларагьы;
- Иалагоит 12 км. иӷоу Сатредиа - Ланчхуттәи ацыҧҵәаха аргылара;
- Атендер аҿы аиааира зго аилахәыла анеилыркаалак, иалагоит Қарҭ - Русҭавтәи автомагистраль аргылара;
- Инагӡоит Чумаҭелеҭи - Зестафонтәи ацыҧҵәаха атехникатә економикатә ахәшьараҭара.

Ишеибгоу, 2013 шықәсазы аласра ду змоу амагистраль аҿы 52 км. иӷоу ацыҧҵәахаҿы аиҭаҵра аадыртуеит, 2012 шықәсазы ари амҩа километрки бжаки мацара аиҭаҵразы иаатын.

Иара убас, аинфраструктура иалоуп: жәларбжьаратәи аҩныҵӷаҳәынҭқарратәи амҩақәеи (250 км.), ацҳақәеи (30 ацҳа), ахыҵҵырҭақәеи (3 хыҵҵырҭак) рыргылареи реиҭашьақәыргылареи, Қырттәылатәи арегионқәа рҿы (муниципалитетк рҿы) аӡылеиқәыршәаратә система аиҭашьақәыргыларатәи аӷәараӡәӡәааратәи аусуракәа рынагӡара. Иара убас, аӷьамсарҭрақәа рхылаҧшреи аинфраструктуратә обиеқтқәа рыргылареи реиҭашьақәыргылареи, егьырҭ еиуеиҧшым аусуракәеи рынагӡара акоординациеи.

Автомагистраль хада аргылара ада, аqтивла инагӡоит егьырҭ зҵак дуу апроеқтқәагьы. Урҭ рыбжьара:

- Еиҭашьақәыргылоуп жәларбжьратәи аҵакы змоу Мцхеҭа-Степанҵминда-Ларстәи амҩа Коби - Гудауртәи 19 км. иаӷароу ацыҧҵәаха, уи жьҭаара анҵәамҭазы иаатуеит. Ари амҩаҿы еицакыз аныҳә еиҭашьақәыргылоуп, аиха бетонтә шәыракәеи, ашьаӷатә ҭӡамцқәеи, ҵаӷатәи ашьаӷатә ҭӡамцқәеи, автотранспорт аангыларҭақәеи еиқәыршәоуп, асфальт бетон иқәҵоуп, аҿыбгарахьчаратә адгьыл иқәҵоуп, агыруажра еиқәыршәоуп, агаллереиақәа рыҭӡамцқәеи ашьаӷақәеи ирҽеиуп, х-хыҵҵырҭак ргыруажрақәа ирҽеиуп, ахыҵҵырҭақәа рхыбқәа ӷаҵоуп, аизолиациа еиқәыршәоуп, ахаҳә иалхыу 2 цҳак еиҭашьақәыргылоуп, амҩақәа иазгәаҭоуп, амҩатә дыргақәа шьақәыргылоуп;

- Ашықәс анҵәамҭанӡа ихыркәшахоит қарҭ иакәшаны ицо амҩа аргылара. Ари амҩа атранзиттә азкра амоуп. Ари амҩаҿы еиҭашьақәыргылоу, 500 метр аура змоу автомобилтә ацҳа сынтәа рашәарамзазы иаатит;

- Иалагеит Анаклиа аҟәарахьчаратә ақәыргыларақәа рыргылара, актәи аетап азы урҭ рыхә 15 млн. лари иаҟароуп. Абри еиҧш аусурақәа Баҭымгьы иалагеит;

- Алазани аӡиас аҿы зымчхак дуу аҟәархьчаратә усурақәа мҩаҧысуеит. Акыршықәса инрыҵакны, аӡхыҵраан Қырҭтәыла ари аҭыҧаҿы аҵакырадгьылқәа ацәыӡуеит. Алазани аҟәаратә цәаҳәа идмырҕәҕәар, аӡықәлараан 200 гектар иреиҳаны Қырҭтәылатәи аҵакырадгьыл ашәарҭа иҭагылоит. Арҕәҕәаратә усурақәа 2013 шықәса лаҵарамза иалаган, ашықәс анҵәамҭазы ихдыркәшоит;

- Аимак ҭыҧаҿы аинцьныртә ситема аиҭашьақәыргылара иаҿуп; иара убас, Қырҭтәыла аиҳабыра рықәҵара инақәырҧшны, Лиахви хәыцы аҧсаҿы, импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа рҿы иҟоу ақыҭақәа – Зардианҭкари, Диди Хурвалеҭи, Гугуҭаанҭкари, Кошкеи руааҧсыра арыжәтә ӡыла реиқәыршәара аиҕьтәразы, иҵегьы акылҳарақәа рыжра иаҿуп. Ари апроект иабзоураны, импыҵахалоу аҵакырадгьылқәа рҿы иҟоу қыҭақәак рҿы аӡылеиқәыршәара апроблема аҭыҧ иқәҵоуп, ауааҧсыра есымша аӡы роуоит. Иара убас, аимак ҭыҧаҿы иҟоу ақыҭақәа рҿы амашьынамҩақәа рыҿееира иаҿуп;

- 60 млн. лари зыҧсоу, Қәҭешьи, Ҧуҭи, Анаклиеи рпроект анагӡара иалагеит. Ари апроект иалҵшәаны, Ҧуҭи Анаклиеи ишеибгоу, Қәҭешь 75% уахи-ҽени аӡы роуоит, Қәҭешь 25% аҵакыраҿы аӡылеиқәыршәара еиҕьхоит;

- Иаархуеит аӡы ахаҭабзиара ахылаҧшратә иахьатәи амобилтә лабораториақәа, урҭ Қырҭтәыла арегионқәа ирзыршан, ахымҧадара ахьцәырҵуа апунктқәа зегьы рҟны аус руеит;

- Қырҭтәылеи Европеи ринвестициатә банкқәа ирыдыркылаз аиқәшаҳаҭрала иазҧхьагәаҭоуп 25 муниципалитетки 3 ҳаблаки рҿы аӡылеиқәыршәаратә усурақәа рымҩаҧгара. Уи азы Қырҭтәыла афинансқәа рминистрра 40 млн. евро аиуоит, аха ари апроект нанагӡоит Қырҭтәыла арегионалтә аҿиареи аинфраструктуреи рминистрра. Уажәтәи аетап азы ахадаратә проектқәа зегьы имазеиуп, ияаиуа ашықәс инаркны зегьы реиҳа апроблмақәа ахьырацәоу амуниципалитетқәа рҿы аӡылеиқәыршәара аиҕьтәра иазку аусурақәа иалагоит. Ари, аӡылеиқәыршәара аиҕьтәра аганахьала зеиҧшҟамлац программахоит, избанзар 25 муниципалитетки 3 ҳаблаки рҿы аамҭакала аусурақәа мҩаҧысуеит;

- Аҟьамсарҭра ахылаҧшра амзызла аус адырулеит «Амуниципалтә цәынхақәа рполигон ахархәара аинструктциа» адокумент; атәыла зегьы аҿы аҟьамсарҭрақәа

реиҿкаара амазызла, Гори, Ҭелави, Хашури, Дедоԥлисҵқаро, Бакуриани, Гурџьаани, Ҵнори, Душеҭи, Зестафони, Самтредиа, Харагаули, Ҭерџьола, Они, Сачхере, Амбролаури, Каспи, Қсани, Сагареџьо, Жәыргьыҭ, Қарели, Агара, Озургеҭи, Сенаки ақалақьқәа рҿы раԥхьатәи ахархәаратә усурақәа иалаган ашықәс анҵәамҭанӡа инагӡоит;

- Аус адырулеит Имереҭи арегион асанитартә ҟьамсарҭра аргылара атехникатә-економикатә ахәшьараҭара адокумент, уи инаҵакны, 2014 шықәсазы Имереҭи арегион аҿы иахьатәи астандартқәа ирышьашәалоуп аҟьамсарҭра аргылара иалагоит, Қуҭешь иҟоу, Никеатәи ҳәа изышьҭоу аҟьамсартра дыркуеит, ари аҭыԥ арекреативтә ҭыԥны иҟарҵоит. Аҟьамсарҭра ҿыц аргылара ихдыркәшароуп 2016 шықәсазы;
- Местиа инагӡоит Ҭеҭнулдтәи ашәаҩатә курорт арҿиара апрограмма. Уажәазы, 3,2 гектар аҵакыраҿы еиҿкааупаҵәахырҭатә нхамҩа, уаҟа инаганы ишьҭарҵахьеит 104 контеинерк. Ашықәса анҵәамҭанӡа иҵегьы 66 контеинерк инаганы ишьҭарҵоит. Сынтәа, жьҭаара анҵәамҭанӡа 170 контеинерк инаргоит, 2014 шықәса инаркны ашахатә мҩа ҿыц ашьақәыргылара иалагоит.
- Қырҭтәыла аиҳабыра зеиԥшҟамлац ала атәыла арегионқәа ирыцхраауеит. Атәыла зегьы аҿы, арегионқәа рҿы инарыгӡараны иҟоу апроектқәа рфонди ақыҭа адгыларатә программақәеи рыла, аҭивла инагӡоит қырҭтәыла арегионқәа рзы ишьақәырӷәӷәаз аинфраструктуратә проектқәа. Арҭ апрограммақәа 270 млн. лари еиҳаны ирыхҭнырҵоит, ари аԥаратә аицҵалыҵ ҵыԥхтәи ацкыс акыр еиҳауп. Ари аԥарала, амуниципалтә амҩақәа, аӡәлеиқәыршәара, аҟәарахьчара, уҳәа, акыршықәса инрылагӡаны иҟаз аҭыԥантәи апроблемақәеи егьырҭ еиуеиԥшым азҵаарақәеи рыӡбоит. Аҩ проектк инрыҵакны инаргӡоит 8000 абжьратәи ихәыҷуи аинфраструктуратә проектқәа, урҭ аҭыԥантәи ауааԥсыра рыԥсҭазаашьа аиӷьтәра иацхраауеит.

Ишеибгоу, Қырҭтәыла арегионқәа рҿы инагӡатәу апроектқәа рфонди ақыҭа адгыларатә программеи инрыҵакны, арегионқәа инрықәырԥшны апроектқәа абас ала еизшоуп:

- Аҷара – 630 проектк; ишеибгоу рыхә- 4 890 032 лари;
- Гуриа – 635 проектк; ишеибгоу рыхә- 18 140 886 лари;
- Имереҭи - 1608 проектк; ишеибгоу рыхә- 61 693 407 лари;
- Гыртәыла – Хыхьтәи Шәантәыла - 1249 проектк; ишеибгоу рыхә- 45 209 979 лари;
- Рачa-Лечхәми – Ҵаҟатәи Шәантәыла – 347 проектк; ишеибгоу рыхә- 10 112 137 лари;
- Шида Қарҭли – 533 проектк; ишеибгоу рыхә- 24 335 010 лари;

- Мцхеҭа-Мҭианеҭи – 603 проектк; ишеибгоу рыхә- 14 141 332 лари;
- Самцхе-Џьавахеҭи – 481 проектк; ишеибгоу рыхә- 23 047 232 лари;
- Ҟвемо Ҟарҭли – 512 проектк; ишеибгоу рыхә- 35 770 843 лари;
- Кахеҭи – 672 проектк; ишеибгоу рыхә- 35 724 750 лари.

Ҟырҭҭәыла арегионалтә аҿиареи аинфраструктуреи рминистрра иашьҭанеиуа ашыҟәс иазкны аԥшьгара ҿыцқәа иқәнаргылеит. Актәи аԥсабаратә рыцҳара апревенциа иазкуп, аҩбатәи – атуризм аҿиара адгылара, ахԥатәи аԥшьгарала иазԥхьагәаҭоуп ақыҭақәа аӡыла реиқәыршәара аиԥьтәра. Аҭыԥантәи ахатәхеиҿкаарақәа рхаҭарнакцәа адҵа роухьеит арҭ аԥшьгарақәа рхырхарала априоритеттә проектқәа цәырыргарц. Арҭ аԥшьгарақәа арегионқәа рҿы зегьы реиҳа зҵак дуу аинфраструктуратә проблемақәа рҭыԥқәҵара иацхраауеит.

……………………………………………………………………….